

Hayrat Ul-Abror (Nasriy Bayoni)

I

"Bismillohir-rahmonir rahim" . Ushbu jumlada eng qimmatbaho durlar bir ipga tizilgandir. Bunday har bir dur jon javharidan, qimmatiga ko'ra esa, ikki jahon narxidan ham ortiq. Bunda ip ikki jahonni bir-biriga bog'lab, ikki jahonnigina emas, jon hayot iplarini ham tutashtirib turgandek.

Kimki boqiylik xazinasiga erishishni o'ylar ekan, shu dur, shu ipni o'ziga tasbih qilib olmog'i kerak. Chunki bu oddiy ip emas. U shunday ajoyib sirtmoqdirkim, din va davlatni ovlash - qo'lga kiritishda u bo'g'ov vazifasini o'tay oladi. U bo'g'ov ham emas, hech qachon bo'g'ovlik qilmagan. Bu - jannat bog'idagi kiyiklarni qo'lga kiritish uchun arqon.

Uni jon suvi oqadigan ariq, yo'q, jon suvi oqadigan ariq emas, balki tiriklik suvi desa bo'ladi. Bu suv yoqasida alifdek bo'lib daraxtlar o'sishi bilan birga, shivitga o'xshash xushbo'y o'tlar, daraxtlar ustida mevalari.

Shu bilan birga o'sha gavhardek qimmatbaho iplar Ilohiy xazinaga ajdahodek talabgor yoki boshqacha qilib aytganda, bular hammasi osmonning eng yuqori qismida o'rnatilgan qandildir. Balki aniqlik kiritish uchun bu qandil orasiga u yerda yagonalik bog'ining qumrisi o'ziga uya qurgandir.

Yo'q, balki bu, yagonalik xazinasiga olib boradigan yo'ldir. Yo'llikka yo'l-u, lekin qanday yo'l - eng yaqin yo'ldir!

Biroq bu ham mashaqqatli, ham xavfli yo'l bo'lib, bundan, deyin mumkixki, har qanday voqiflar ham uni bilishdan o'zib. Bu dashtu sahroni bosib o'tishga mayl ko'rsatgan kishilar ikki ioifa - qabul qiluvchilar va rad etuvchilarga bo'linadilar. Rad etuvchilar uni bosib o'tishga qadam qo'yar ekanlar, muvofiqlik raxbaridan madad ololmagach, "Bo"si iboga chorlab nido qiladi . "Yo" deyilar ekan, bu balodan boshqa narsa emas. Bunday "Sin" nahang balig'ining orqa umurtqa suyagi ustidagi parrasi arradek ekanini, har bir qirrasini yuz kemaga ofat ekanini anglatadi. "Sin" bilan "Mim" harflari oralig'ida mashaqqatlar ko'p bo'lib, yo'li mashaqqatdan iborat bo'lsa, yeli issiq shamoldan iboratdir.

"Mim" ilon nafasidek o't sochib, yo'l boshida og'zini ochgan xolda yotadi. Bu jumladagi uch "alif" va uch "lom" g'avg'o ko'tarib, olti tomondan qilich tortib kelmoqda. "He"lari esa qatl ishida mohir bo'lib, har bin nayzaning uchidek qonxo'r. "Re"lari to'qnashishga rag'bat bildirar ekanlar, bundan cheksiz zarar kelishi aniq. "He"si xalok etish uchun qarmoq vazifasini o'tayotgandek, xavf-xatar markazida turib changak solmoqda.

Xalqni qo'rqitish uchun "Nun" kamondek tortilgan, yanada to'g'rirog'i, abadiy dehqonchilik uchun o'rog'i shay. "Yo"si dushmanlarga qarshi nido belgisi. Ya'ni bu, mening uchun oldimda hayotingni fido qil! - demakdir.

Yo'l-yo'lakay bir qancha nuqtalar bo'lib, ular bamisoli toshlar bo'lib, ularni toshlar emas, kesilgan boshlar, desa ham bo'ladi.

"Mim"lar u yerda tugun-tugun bo'lib, niyatlar esa jingila-jingila.

Har yerida undosh harflar takror-takror keladi va buning sanog'i ko'p. Shiddat bilan o'qilganda, kishilar buni darxol sezadilar.

Kimning maqsadi nimaligini kuzatib turgan nazarlar qancha ko'p bo'lmasin, yaxshiroq ko'ruvchilar ularni rad etar edi.

Lekin u yo'lni bosib o'tishni xulq-atvori yaxshi kishilar niyat qilar ekanlar va u yerga qo'nar ekanlar, "Bo"si avvalo bashoratdan darak bersa, belgilar ichkariga kirishga ishoradir. "Sin"i salomatlik yo'lining zinasini, yo'q, zinasini emas, balki saodat oynasidir.

"Mim"i maqsad manziliga yo'l, yanada to'g'rirog'i, bu manzildagi buloq boshidir. Bunday har bir "alif", odatda (arabiy alifboda) "jon" so'zining o'rtasida kelsa, bu yerda beg'ubor kechaniyning sham'i vazifasini bajaradi.

"Lom"lari zafar bayrog'i o'rnida bo'lib, unga zafar quchish orzusi jilva berib turibdi. "Ho"sida mohiyat jilvagoh bo'lib, "Lom"i bilan "Podshohlik uningdir", deyilgan.

"Ro"lari jannat bog'ining eshiklaridir. "Ho"lari esa vahdat g'unchalariga beshikdir.

"Mim"i "nun"dan nixoya topib, o'z jonini cheksiz qiynaydi.

Karam dengiziga g'arq bo'lish uchun "yo" bilan "mim" o'zaro qo'shilib, daryolikni namoyon etdilar. Bunda nuqta va undoshlarning ortishi yuz berib, chaqmoq va toshga aylandi.

Bu esa "alif"ning sham'idan yorug'lik chiqishiga olib keldi.

Bunday qaror ko'ngil bo'yniga xalqa solib, nuqta esa boqiylik durrini jon qo'yniga joylashtirdi. Mazkur harakatlardan yordam yuz berib, maqsadga yetishmoq uchun intilish yanada kuchaydi.

Ham to'xtash osoyishtalik oshkor qilib, bunda tek turishga yo'l ko'rsatildi. Qachonki sayr etuvchi yurishga qadam qo'yar ekan, uning oyog'idan ko'tarilgan chang atrofga jonlar sochayotgandek edi. Bosh-oyog'i boshidan-oxirigacha jon bo'lib, boshdan-oyog'i jon bo'ldigina emas, jonon bo'ldi.

Bu yurishda ul qavmga issiqdan dog' ustiga dog' yuz berib, bu yo'lni bosib o'tishda bu guruhga bog' ustiga bog' uchradi. Buning hikmatli tomoni ham qaxrda, ham lutfda bo'lib, bu bilan ushbu ikki mehmonxona (jahon) to'ldi. U (Alloh) ulug'vorligi bilan o't yoqsa, jamoli lutf bilan jamoliga suv sepishi mumkun edi.

Ey xasta Navoiy, sen navo istab, shunday bir yo'lga o'tlanadigan bo'lsang, yo'l yomon, yaxshi deb tashvish chekma. "Bismilloh!" - degin-u, qadam bos. "Yaxshi sanolar bo'lsin karamga!" Uning karamidan odamlar hurmatdalar-ku!

II

Barcha yaratilgan jonli va jonsiz narsalarni tasavvur etish uchun qalamining san'atkorligi chehrasini ochgan va hikmatli qalami jamolini orttirish hamda har bir ko'ngul g'unchasiga bir husn guli tomon uning shavqi zanjiriga bog'liklikni va har ko'zining yulduziga bir koshi hilol bilan muhabbat ipi orqali payvastalikni yuzaga keltirgan ul Xoliq hamdi

Hamd bo'lsin Allohgakim, aslida bu Unga farzdir. Olamdagi har bir zarra Unga hamd aytadi. Uning zotining yagonaligi quyoshdek ma'lum. U zarradan ko'p-u quyoshdan ham yorug'. Jism osmonini sayrgohga aylantirgan Udir. Rux quyoshini yorug' qilgan ham Udir. Osmonning firuza gulshanini baland qilib yaratgan ham U. Gullari (yulduzlar)dan quyoshga guldasta tutamini yaratgan ham Uning o'zi.

Osmonning har tomonida yulduzlar timsolida gullar ochilib, uning bu guldastasidan ko'k bo'ylab sochilganlari ham mavjud.

Mintaqa jihatidan lojuvard osmon san'atkorlik bisotida ikki taxtadan iborat nardning o'zi. Osmon to'siga solish uchun Alloh oy bilan quyoshdan ikkita soqqa yasagan. Munaqqash osmon unga taxta o'rnida bo'lib, ikki oltilik o'n ikki burj uning hisobida. Tunu kun yulduzlar bilan sadaf taxtada soqqabozlik o'yini namoyishi. Dunyoda yuz bergan savob va qusurning barcha rang-barang ko'rinishi shu nardda zuhur etgandek. Bunda azizlar ham, xasislar ham o'z xunarini namoyon etish payida, ikki dushman - tasodif va taqdirdek.

Erta tong o'zining gul yuzini ochishi bilan tun sunbulini yuziga zulf qilib olgandek. Ul yuz butun olamga oppoq yorug'lik taratar ekari, u zulf esa, tepadan mushk sochayotgan bo'ladi. Shu tarzda oqu qaro shuhrat tutib kecha va kunduzdan mushk va kofur

tarqala boshlagan.

Inson aqlining hujrasi yasalar ekan, Alloh aqlidan u hujraga shamchiroq yoqdi. Bu shamchiroqqa inoyat piligi qo'yilib, undan haqiqat nuri shu'la bera boshladi. Undan ko'ngul maskani nur olsa, ishq shabadasi bilan u o'chirilar edi. Alloh ishq yelini kuchaytirganda va tezlashtirganda, bundan aql chaylasi parcha-parcha bo'lardi. Bu yel har qanday toat-ibodat va parxezkorlik xirmanini uchirib, har qanday sabr va osoyishtalikni sovurib yubora oladi. Aql bog'ining yosh novdasini xashakka aylantirib, balo dengizining mavjlaridan to'lqinlar yuzaga keltirdi. Dard va balo o'tini yanada tezlashtirib, tezlashtiribgina emas, charx (taqdir) uni o'z dushmani qildi. Visol bulutlarini yomg'ir. yog'adigan qilib, buni esa o'sha o'tlarni o'chiradigan etdi.

Husn quyoshini hammayoqni kuydiradigan qilib, uning yorug'lik ta'sirini esa olamni yondiradigan etdi.

Buni quyosh dema - mamnuniyat bog'i degil. Uni bog' ichidagi ochilgan gul deyish ham mumkin. Har bir jilvasi jon gulshanining oroyishi bo'lib, uning nazariga tushish ko'ngilga osoyish bag'ishlaydi.

Uning zoti asosida lutf va safodan o'zga narsa bo'lmagan esa-da, lekin vafoning isi unga begona. U vafo rangidan xoli bo'lgani sababli, vafo ahllari joniga zulm qiladi. Kimgaki vafo ta'mini bilish nasib etilgan ekan, oradan bir nafas o'tmay, uning ko'zidan yosh oqqani oqqan. Kimki hayotida vafodan boshqa ish qilmagan xolda, buning evaziga nasibasi jafu chekishdan boshqa narsa emas. Ishqni jon ipiga bog'lab, vaslni ko'ngil ipiga payvand etib, hajr vodiysiga ko'p xatarlar solib, tikan va giyohlarini nishtarga aylantirib, lolalaridan oh shu'lalari, ko'katlaridan zaharli o'tlar yasadilar. Lola bilan sabzasi bu nav manzil bo'lsa, shabadasi xalokatli shamoldan boshqa nima bo'lishi mumkin! Bu yel - shabada emasdir, bu - biyobon o'tidir! Bil, bu biyobon o'ti - xijron o'ti! Kimniki bu shu'la bilan kuydirishsa, uning kulini ushbu yel ko'kka sovuradi. Bu xalokatli shamol uni kulga aylantirsa, dardu balo ko'zgusi bu kuldan jilo topadi.

Qachonki ul ko'zguda iliqlik va nur paydo bo'lsa, unda ishq uning yuziga ham shu xususiyatlarni baxsh etadi.

Doira bundan boshqacha qilib tuzilmasdan hamda tartib-qoidalar bir-biridan uzilmasdan, bekatlar bir-biri bilan yaqinlashmasdan silsila silsilalar bilan yaxshi bog'lanmaydi. Shunday bo'lgandagina Yer kurrasi tinib-tinchib, aylana falaklarni sayr etaveradi.

Dengizlar falaklar bilan birlashib ketsa ham, buning hammasining markazi Yer kurrasidir. Alloh lutfi tufayli barchaga mavjudlik bo'lsin! Uning qaxridan esa hamma narsa yo'q bo'lib ketishi mumkin.

III - Birinchi Munojot

Alloh birinchi bo'lib, aql uning ikkinchisini bilmaydi, hatto birinchi va oxirgi insonlar kimnidir yoki nimanidir maqtamoqchi bo'lsalar, bunga loyiq boshqasi topilmaydi va dunyodagi bo'lishi mumkin bo'lgan gulshandagi gullarning yo'qlik kechasidan borliq gulistoniga kelmog'ining sifati va koinot bozoridagi durlaming maxfiylik bulutidan zohirlik dengiziga tushganining ma'rifati Ey Tangrim, dunyo boshlanishidanoq qadim abadiy bo'lib, qadimliging, ulug'vorligingning so'ngi ham bo'lmagan. Senda ibtido ham bo'lmagan; oxirda tugallanish ham yo'q. Avval ham o'zing, oxir ham, o'rtalik ham. Barcha-barchaga yaratuvchi bo'lganingdek, banning ko'zi, ko'z qorachig'i ham o'zingsan.

Qachonki bu dunyo nihoniy bir xolatda edi, "Nihon"ning o'zi ham jahondek yashirin edi. Hali kunning yuzi yosmin yaproqlarini sochmagan, kechaning soch o'rimlaridan Xo'tan mushkining bo'yi kelmas edi. Ko'kda ham lolalar shafaq ochmagan, na yulduzlardan ularga shudring to'kilmagan edi. Na yer bor edi, na yer yuzida biron kishi. Ko'kning ham, yerning ham jabr-zulmdan boshqa ishi yo'q edi.

Husn o'ti ham biron yig'inni qizitmas, ishq egalari ham kuyib-yonish uchun asos yo'q edi. Koshonalar ham sham' o'ti bilan yorimas, binobarin, parvona ham uning ishqida kuymas edi. Haligacha gul ochilib nozik jilvalar ko'rsatmagan, bulbul ham unga xonish qilmas edi.

Nargisning ko'zi yumilib turganidan uni o'lgudek mast, deb o'ylamaslik lozim. U yo'qlik gulshanida chuqur uyquda. Mayxonada xali xumning og'zi ochilmagan. Taqvodorlar esa may uchun jandasini garovga qo'ymagan. Mayni quyib ishva bilan uzatuvchi bola zohidlarni mayning quyqasini ham ichib qo'yishga o'rgatmagan bir davri.

Hali u dengizmisol Zot tinch va orom olar, o'zining mumkin bo'lgan mavjlarini ayon qilishga kirishmagan edi.

- Ey Xudo, sen bor eding-u boshqa bir narsa mavjud emas edi. O'z husning o'zingga jilva qilar edi, xolos. Sening husning g'oyib narsalarni aks ettiruvchi oynada zohir bo'lar edi. Unda shu bilan birga sirli xayolot jilva qilardi. Bunda ko'ruvchi ham o'zing eding, ko'rinuvchi ham. Ishqing o'zingga yoqib, o'z husningdan o'zing mag'rur eding. Birlilik (1) bor edi-yu boshqa sonlar yo'q edi.

"Bir"dan o'zga yagonalik mavjud emas edi. Hali o'zing bilan bog'liq ilmning asl mohiyatining qisqacha ifodasi, shuningdek, martabalar va xolatlarning tafsilotlariga mone'liklar ham yo'q edi.

Biroq o'sha oshiq'larni yondiradigan, har bir shu'lasini ufqlarni kuydiradigan chehra o'zi zohir bo'ladigan yerda zuhur bo'lishni, uning ushbu husni kamolining bundan ham mukammal bo'lishini xayol qilardi. Allohning husni jilvasiga chek yo'q edi. Uni ko'rish uchun son-sanoqsiz ko'zgu kerak bo'ldi. Bu rang-barang gulshanni ochganda esa unda har bir gul o'zi xitoyi ko'zgu ekani bilindi. Bu husn jilvasi ravshan ko'rinishi uchun ushbu ko'zgu paydo bo'lgan edi.

Ushbu vositani sen to'la amalga oshirganing tufayli to'qqiz osmon taxta (lavh)si tiniq oynaga aylandi. Osmonning sof yuzida har bir yulduz seni o'zida aks ettiruvchi bir ko'zguna aylandi. Quyosh yuzini ham oynarang qilding. Quyosh tutilishi esa uning zanglagani belgisidir. Ko'kni zangori varaqqa o'xshatib, o'sha sahifani esa ko'zguna aylantirding. Dunyoning bog'chasini toza bir varaqqa aylantirib, unga yasalgan panjara olti tugunli bo'ldi. Sening kuch-qudrating tufayli konlardagi gavharlar rang-baranglik kasb etdi. Sening buyrug'ing bilan qimmatbaho toshlarni tog' beliga kamar qilib bog'lab olgandir.

Yomg'ir iplari sof dengiz suvlari bilan tutashgandan so'ng yelning nozik barmoqlari ikkisidan ipakli shoyi to'quvchiga aylandilar.

Qora changlarni sen shamol bilan omuxta qilganingdan keyin, u charxdek dunyo bo'yicha kezib yuripti. Sen bu kabi qancha g'aroyib narsalarni yaratgan bo'lsang, ularning barchasi jamoling oynasida aks etgan narsalardir.

Sening xazinangda bunday boyliklar juda ko'p edi. Lekin ularning barchasini yaratishdan kuzatilgan asosiy maqsad inson edi. Sen qanday ajoyib gap gapirsang - u to'la tushunar, yashirin siriaringni esa ichida saqlar edi. Uning ko'nglini o'zingga yaqin xazina bilib, uning jismini xazinangga tilsim etding.

("Qur'on"da) uni maqtab, boshqa hamma maxluqlardan ortiq ko'rib, "Mukarram qildik!" deyilgan. "Eng go'zal qad-qomat unga munosib", deyilgan. Kim sening sifatlarining bilan bog'liq bilimlarni bila olmayotgan bo'lsa, uni ushbu ma'rifatni biladigan qilding. Allohni bilish uchun shaxslardan guruhlar tuzding. Uning mohiyatini bilishga olam ahlini yo'naltirding.

Ey Xudo, o'sha xazina, qandaydir mavxum xazina emas, faqat insongagina aniq bo'lgan, boshqaga nasib bo'lmagan xazinadir.

Ey Xudo, meni avvalo shunday odam qilib yaratki, men shu (Alloh) haramining maxrami bo'la olay! Qancha siring bo'lsa, meni ishonchli qil! Boshqa yana nima qilsang, O'zing bilasan!

IV - Ikkinchi Munojot

Alloh yaratgan go'zal narsalarning jilvalari zuhuri haqida lekin bundan o'sha ashyolarni yaratganning o'zining ulug' dargohiga biron foyda yetmaydi va u mavjud go'zallar bilan bog'liq buzug'liq hodisalari to'g'risida bo'lib, bundan donolarning Yagonasi saroyiga biron kimsa zarar yetkazishni xayoliga ham keltirmaydi

Ey, dunyoda bor mavjudotga vujud bo'lgan, vujud ahliga saxovat fayzini bergan Alloh! Sirli yo'qlikdan nima paydo bo'lgan bo'lsa, bari senga sajda qiladi, sen esa ularga sig'inish asusisan. Kimki oosni sajoada bo'lsa, uning masjudisen. Kimning yuzi qiblada bo'lsa, sen uning topinadigan Tangrisisen. Falaklarning muncha tez aylanishining sababchisi ham yoki Yerning qadimdan sekin aylanishining sababchisi ham Sen bo'lib, ularning junbushga kelishi ham, tinchligi ham, shuningdek, yaralishi ham, yo'q bo'lib ketishi ham Sendan. Havorang gumbaz bilan Osmon to'qidagi yulduzlar - sha'm, Quyosh esa - naqshinkor qubba. Bularning hammasini aql muhandislari ko'zdan kechirar ekan, buni idrok etishga xislari ojizdir.

Bunday me'morlikni yuzlarcha kishilar havas qilgan. Biroq ularning ustozlariga ham bu qiyin bo'lgan. Masalan, bu qurilmaning buzilishini xohlar ekansan, buning uchun Sen qaxringni namoyon etsang, shuning o'zi kifoya. Sen xosil etgan bir bo'ron oldida bular hammasi bir siqim tuproq, yoki shamol qarshisida bir tutam xashak misolidir. Sening qaxring go'yoki bir pahlavon toshyo'narga aylanib, tog'lar bulutlar kabi kuchli na'ra tortgandek bo'ladi. Osmon bir etak kul kabi sovurilib ketishi, yulduzlar bir xovuch guldek qo'zg'alishi mumkin. Zuxal esa yelkasidan qo'ng'iz singari pat chiqarib, adam dashtiga mayl ko'rsatishi mumkin. Mushtariy o'z hayotini tugagan hisoblab, o'ltirgan minbari taxta va tobutga aylanishi turgan gap. Bahrom ham o'zini o'ldirish uchun tig' tortib, o'z ahvoliga dod solib yig'lagani yig'lagan. Bunday qora kunda yorug' quyosh qorayib, kuygan kulchaga aylanadi. Zuxra esa chirmanda va changini sindirib, taqdirga mos kuy tuzib, Atorud qo'lida na qalam, na raqam - ularning o'rnida "jaffal-qalam" oyati raqam etiladi. Oy abadiy yer osti shu'lalari bilan yo'qlik ahllari shomiga zulmatini oshirgani oshirgan. Rahmsiz shu'lalar olov purkab, yulduzlar bilan osmonni o'rab oladi.

El Osmon bilan Yerni xarob qilib, binobarin, mazlumlar oh tortishda. Dengizlarni to'lqinlar egallab olgan, undan sachragan suv qatralari yulduzlarning yuziga uriladi. Yer joyidan qo'zg'alib, atrofga hamla qilar ekan, lejuvard osmon unga yiqilib tushganday. Bu paytda odamiylik shunday yo'qlikka yuz o'giradiki, odamda ham vafo va karamdan nishon qolmagan bo'ladi.

Yer balandga ko'tarilgan, falak esa quyiga tushib ketgan, goh u yuqori ko'tarilsa, bunisi pastga tushib ketadi.

O't dengizda g'avvoslik qilayotgan bo'lsa, tog' osmonda raqqoslik etadi. Bulutlar osmon bilan urilib to'qnashganda jin urganlar devni ko'rgandek yig'lashadi. Shu sababli tog'larda ham, falaklarda ham taraqa-taraq, bu taraqa-turuqlardan - "Alvido!" degan ovozlar eshitiladi.

Bir necha vaqt hamma shunday to's-to'polonda - to qattiq shamol esa boshlagunga qadar. U yangidan esa boshlab, eskirgunga qadar - ma'lum bir fursat orasida "Qur'on"da "bo'lgani bo'ldi", "bo'lmagani yo'q!" deyilganidek, Tangrining o'zi doimiy qolib, boshqa istiqomat qiluvchilar yo'q, vor abadiy nolib, ag'yor qolmagani ma'lum bo'ladi.

Yeru osmonning borligi yoki yo'qligidan, barcha odamlarning o'zini mahfiy tutishi yoki dili ochiqligidan Uning buyukligiga hech qanday foyda, na Uning kuch-qudratiga hech qanday ziyon yo'qdir.

"Mulk kimniki?" degan ibora o'sha damda Uning og'zidan chiqqan bo'lib, mamlakat kimniki bo'lsa, o'shanga bo'ysunadi.

Ey Xudo, o'sha kunga aniq yetsam yoki o'sha tomonga borishga oldinroq azm qilsam, o'sha damda imonimni menga hamroh qil! Ko'nglimda boshqa xudoga sevgimni maxv et! Barchaga bo'lgan rahmatingni menga nisor etib, hammaga yo'naltirilgan lutfingni ham yor qil!

V - Uchinchi Munojot

Olam va odamni vujud koshonasidan yo'qlik faromushxonasiga solmoq vujudi mutlaqdin o'zga vujud turmasligi haqida bo'lib, bu ma'nodagi fikrni vujud ahli (moddiyular) boshqa vujudga mutlaqo yaqin keltirmas va isyon zulmatida nazardan qolganlarga Olam yakunining shafoti yordam ko'rsatur va o'sha shafolat ko'rsatganlarga olam va odamni yaratgan shafolat tilagay

Ey, qahr etishni ham, lutf qilishni ham o'ziga odat qilib olgan! Borni yoq hamda yo'qni bor etding. Hech narsa avvalda yoq edi - bor qilding. Ularning hammalariga aql-zakovatni do'st etding. To'qqiz osmonni ham keng qilib yaratding. Yer yuzini ham yoyiq qilding. Sen yaratgan falakiyot bo'ladimi, unsur (suv, havo, tuproq, olov) bo'ladimi, ularning barchalari eng qimmatbaho javohirlardir. Kon bo'ladimi, hayvonot yoki o'simliklar dunyosi bo'ladimi - ularning har biri eng oliy sifatli gavharlardir. Ularning har birini garchi latif qilib yaratgan esang-da, ammo hammasidan ham Insonni eng sharofatli qilib yuzaga keltirding. Bir qatra suvdan tortib to'la dengizgacha, zar sochuvchi quyoshdan zarragacha - unisini bunisiga, bunisini unisi bilan bog'lab, ularning hammasini bir-biriga payvand qilib, bunga vositalar qatma-qat, tuklar-tuklar bilan tutashgandir. To bu oliy borgoh (Olam) tikilguncha, undagi ulug' korgoh - dunyo qurilishi ham muhayyo bo'ldi. Bu dunyo keng va go'zal yaratilgan bo'lib, hatto unda ortiqexa soch tolasiga ham o'rin qolmagandir.

Biroq agar Sen bularning barchasini buzmoqchi, boshidan-oxiriga qadar ostin-ustun qilmoqchi bo'lsang - aql uchun ham bu qo'rqinchlidir! Lekin bu Sening uchun osondir. Sen o'z qudratingni ko'rsatmoqchi bo'lsang. undan biron nishon qoldirmasliging mumkin.

Endi-chi, saxovat dengizi junbushga kelgan ekan, yo'qlikdan jismlarni paydo qila boshlaysan. Kimningdir qachon o'lganini hisob qilib, bunga o'n bir ming yil bo'lgan bo'lsa ham, tanasining daftari bo'lak-bo'lak bo'lib, bo'laklarga bo'linmaydigan bo'ladi. Bunday xolatda ("Qur'on"dagi) "Qabrda nima bo'lsa, sochiladi", "Ko'krakda nima bo'lsa ochiladi" iboralari jilva qiladi. Alloh yaratgan o'sha kuni - "O'sha bir kuni kishi o'z birodaridan qochur" .

O'sha ohu nadomat kuni qanday kun bo'ldi?! Uni ohu nadomat kuni emas, qiyomat kuni desa ham bo'ladi! Oldin o'tganlar ham, keyin o'tganlar ham chorasiz, bandi xolida, har biri o'z ahvolidan afsus va pushaymonda. Bunisi o'z dardi uchun voy-voylasa, unisi o'zi chekayotgan qiyinchilikdan xoy-xoylab yig'lagani yig'lagan.

Ularning ohlari maxshar kunidagi betoqatlikdan bo'lib, bu yig'i emas, balki buyuk daxshat sodir bo'lgan soatdir.

Nomai A'mollar yozilgan qog'ozlar odamlar orasida uchib yurar, ularni ko'rib, hammaning yuragi qon edi. Ularning barchasida o'zboshimchalik bilan badxo'yliklar, badxo'ylikkina emas, yuzqaroliklar yozilgan edi. Onasi qiziga qaramasdi, otasi o'g'liga.

Hammalarining og'zida xasrat nidolari!

Qayoqqa qaramang, guruh-guruh gunohkorlar. Ularning gunohlari esa tog'-tog' edi.

Ularning har biri qo'rqinchli bir ko'rinishda bo'lib, xalqa va zanjirlar bilan bog'langan. Ularga yana do'zax o'ti g'avg'o solib, buni ko'rganlarning so'ngaklari mayda-mayda bo'lib ketardi. Boshqa bir tomonda esa jannat gullari jilva qilib, ularga bu do'zax o'tidan

ham battar ta'sir etar edi.

Kun qizig'idan bosh qaynar, qiyomat ahlining dod-faryodlari osmon-falakkacha chiqar edi. U yerda xayol toridek ko'prik ham bo'lib, lekin bu xayol amalga oshishi qiyin bir xayol edi.

Bu yerda panja va bilak kuchga to'lgan bo'lib, uni adolat tarozusining tartib-qoidasi ushlab turardi.

U yerda odil hukmdor (Alloh) hukmronlik qilar, binobarin, "uning podsholigi doimiy bo'lsin, hukm chiqarish va sha'n-shavkat uning qo'lida"dir.

Zulm shu'lasi avjiga minib, qaxr dengizi mavj ura boshlaydi. Bunday, lahzalarda avliyolar ham o'ylanib, payg'ambarlar ham hayratga botishlari turgan gap. Bundan arablardan chiqqanigina (Muhammad s.a.v.) mustasno bo'lib, faqat u xalqni ximoya eta oladi. Goh u sirot ko'prigi ustigacha chiqib, bir necha lahza (savob va gunohlarni tortuvchi) tarozu oldida yelib-yuguradi. Goh uning buyuk himmati og'ziga kuch berib, o'zining mayin tovushi bilan: "Ey mening ummatlarim, xoy mening ummatlarim!" - deydi.

U faqat gumroh ummatlarini emas, balki Alloh nimani yaratgan bo'lsa, hammasini chaqirib so'zlashardi. Payg'ambar nima desa, Tangri hamma deganim qabul qilar, uning mayli qaysi maqsadga qaratiigan bo'lsa ham, uning istaklari Alloh hisobidan bajarilardi. Ey Xudo, uning qanday haqqi bo'lgan bo'lsa, sen nasib etib, u Senga do'st bo'lishdek martabaga ham erishdi. Shu bilan birga bu sifat g'amli anjumanda, g'am emas, motam yig'inida uni butun Olamga shafe' etib, so'zlariga esa lutfingni tobe' etgaysen.

Kelgusida gunohkor bandalarni so'roq qilish vaqtida uning istagiyo O'zingning karamingni egizak qilgaysen! Uning ummatlaridan biron guruh oldingga kelsa, hammasiga jazo - choh va do'zax bo'lsa, umrida qo'lidan bir ish kelmagan, bundan tashqari yo'l qo'ygan xatosi dinga xalal yetkazish bo'lgan, g'am-andux o'tidan jonlari tashvishda qolgan, itoatsizlik tufayli yuzlari qaro bir qavmini u jazodan xalos etishni istasa, uning ko'ziga men - osiyni ham uchratgaysen!

VI- To'rtinchi Munojot

Vasf karam daryosi haqida bo'lib, inoyat nasimi esgach, mavjga kirsas, itoatsizlik xas va xashaklarini qirg'oqlarga chiqarib tashlaydi va gunoh tog'idan langar tashlaganlarning sust yuradigan kemasini bir dona pat yoki somon parchasidek maqsad sohiliga yetkazadi Ey Alloh, karaming oldida gunoh tog'i bir dona pat yoki somon parchasidek yelga uchgaydir. Somon tog'-tog' qilib uyulgan bo'lsa ham, yel oldida qanday qilib maqtanishi mumkin! Butun dunyo xalqi agar bir xatoga yo'l qo'ysa, yoki bir aybli ish qilib, taqdirini qora qilsa, taqdirini oq qilish Senga oson bo'lib, amringda biron nuqson bo'lishi mumkin emas.

Tun tun bo'yi o'zicha o'yin xangomasini ko'rsatib, dunyo kishilarining a'mollarini ham qora qiladi. Lutf quyoshi chiqishiga izn berganingdan keyin mehring bilan bor zulmatni nurga aylantirding. El adovatidan sanam yasadi. Gulni mushkin sunbulidan yashirdi. Elni yuzdagi pardani tez uchirib ketuvchi qilib, kecha qorong'ilig'ida Oyni ravshan qilding, itoatsizlik tunida biron gunoh qilmasa, afv chirog'i qachon yorug' yonishi mumkin?! Agar jinoyat o'ti kuchli yonmasa, ehson bulutlari qachon o'z tomchilarini to'kadi?! Xirqa kiygan darvesh kiyimining etagi kir bo'lmasa, dengizdagi iliq suvga unda xojat bo'lmaydi. Agar may kimlarningdir boshini aylantirmasa, kishidagi caxovat qo'li kimga yordam berishi mumkin? Zohidlik yo'lga kirib, ba'zilar taqvodorlikka beriladilar. Shu bilan birga buning uchun haq talab qilishlari ham bor.

Kishi xayr yo'lida bir ish qilar ekan, maqsadi buning evaziga u dunyoda jannatni sayr qilishdir. May bilan labini hech xo'l qilmagan odam u dunyoda o'sha kuni kavsar xovuzi suvlarini talab qilar ekan, bu dunyoda biron go'zal bilan birga bo'lishni istamagan kishi esa u yerda hurlar jamolini havas qiladi. Chet bir vayronaiarda kun kechirgan kishi bezatilgan qasrda orom olishni xohlaydi. O'z xolicha yeb-ichib yurgan odam haqqini yuz xissa ortiq olmoqchi bo'ladi. Xudojo'yman deganlar hamma haqni olib qo'ysa, peshonasi sho'r kishilar nima qiladi? Ularning xatolari bo'lsa, xatolarini afv etganing qani? Bundaylarga saxovat ko'rsatib, ularga ataganlaring qani? Lutf va ehson dengizi to'lib-toshib turganda, ba'zilarining tashnalikdan og'izlari qurib, ularni shu xolatda o'ldirsang yoki bu dengiz yoqasidan nariga surib tashlar ekansan, shunday ishga yo'l qo'yish mumkinmi? Hamma ishni qilishing mumkin, lekin buni emas. Har bir odam qancha osiy va gunohkor bo'lmasin, u shuncha afv hamda muruvvatga loyiqdir. Agar taqvodorlarga mukofot behisht bo'lsa, isyonchi esa do'zax o'tlarida tanasi kuysa! Unisi jannat bog'ini topib, farog'atda bo'lsa! Bunga esa do'zaxda dard chekib, kuyib-yonish bo'lsa! Ixtiyoringdagi lutf va karam xazinasini nima qilasan? Uni marhamat qilib kimlarga berasan? Yuzlari gunohlari tufayli yegan shapaloqlardan qoraygan muhtojlar, asirlar hamda tilanchilar dasturxonidagi ne'matlardan totinmasa! Nahot sening lutfu karaming shunday bo'lsa!

Sen, axir, dasturxon yoz ochlarga! To'qlar ortig'ini yeya olmaydilar, aks xolda qorinlari shishib ketishi mumkin. Axir bulutlar chanqab, qurib yotgan ekinga yog'may, dengiz ustidan o'tayotganda yog'adimi - bundan nima foyda! Kimki och bo'lsa, luqma uning nasibasidir. To'nni kim yalang'och bo'lsa, o'sha kiygani durust-ku!

Bu gaplarimning hammasi afsonasifat gaplardir. Kimki Senga umid bog'lagan bo'lsa - u xotirjamdir.

Ey Tangrim, Sening karaming dengizi jo'sh urib turarkan, o'sha muhtojlar to'dasi oh-fig'on chekib turgan chog'larida garchi ularning gunohlarining xaddu poyoni bo'lmasa-da, Sening ularga rahm qilmasligingning ham imkoni yo'qdir. Lutfingning shohona pardasini tortib, ularning qilgan-qilmagan gunohlaridan kechganingda barchalari navozishing bilan hurmatga sazovor bo'lganlarida, bundan Navoiyni ham maxrum etmagaysen! Unga, ya'ni Navoiyga hur ham kerak emas, jannat ham. Uning uchun Sen o'zing bo'lsang, unga shuning o'zi yetadi.

VII - Birinchi Na't

(Mazkur madh) ul hazrat (Muhammad s.a.v.) paydo bo'lgan turning qadimiyligi haqida bo'lib, eng avvalgi harakatlaridayoq bu bebaho durning yolqini mahfiylik ipini uzdi va u yagona gavharning porloq nuri shu'la ko'rguzdi va durjdan durjga ko'chib, safiyulloh (Odam a.s.)dan Abdulloh gacha yetdi

Sening miring shu'lasi zuhur qilganda, ungacha na soya bor edi, na nurning o'zi. Ikki dunyo paydo bo'lguniga qadar Sening nuringga tob bera oladigan hech narsa yo'q edi. Jism (tana) qismlari (burchak)iga yig'ilgan, har narsaning asl Zoti(dan namunalar) joylashtirilgan tokchaga ruh sham' yoqdi. Azal subhi bazming chirog'ini qo'lga kiritganda, boshqa yuz minglarcha chirog'lar ham charaqlab ketgan bo'lsa ajab emas. Odam Ato Senga nisbatan avvalgiday, aslida u senga o'g'il bo'ldi, so'ng insonlarga ota. O'z nasliga ko'ra har bir odam u bilan payvand, farzandiga barcha farzanddirlar. Kimki bunga xujjat da'vo qilsa, "Qur'on"dagi "Men payg'ambarman" iborasi yetarli xujjatlardir. Tabiati nosog' biron kishi yana boshqa bir dalil talab qilsa, bunga "Odam" so'zidagi "alif", "dol" va "mim" harflari borligi yetarlidir. Chunki bu harflarning hammasi "Ahmad" so'zida ham qadr-qiyamat topgan bo'lib, o'g'lida (otasida bor) uch harf otadan belgidir.

"Ho"si senga muhabbat nasib bo'lganini anglatib, Alloh seni o'ziga "Habib" dedi. Alloh yuzida nima yashiringan bo'lsa, ular

hammasi habibi yuzida ham namoyondir. Bu ko'zguni unga guvoh qilib, u ne qilsa, uni ko'zgu aks ettirib turar edi.

Tuproqdan bo'lgan odam zuhur etgandan keyin unga ul pok nur o'z yolqinini joylashtirdi. Uni nur emas, abadiy yashin, yashin ham emas, Ahmad ning oldindan ma'lum bo'lgan zo'r shu'lasida deyish ham mumkin.

Odam Atoga shunday shu'la yashiringandan keyin, ichida nihon, biroq yuzida aniq ko'zga tashlanib turadigan bo'ldi. Shunday qilib, uning yelkasiga shon-sharaf to'ni yopilib, boshidan sharaf toji o'rin oldi. Shu yo'l bilan (Allohga) elchilik taxtida u shoh, farishtalar guruhiga esa panoh bo'ldi.

Shundan keyin u Havvo bilan birlashish payiga tushdi. Shu yo'sinda bu nur Havvoga ham ko'chdi. Havvoning yuzini u poklab, Xudoning nuri hurlarning yuzini chiroyli qilgandek bo'ldi.

Bu xususiyatlar Shisga ko'chgandan so'ng, uning yuzi hatto Oyni uyaltiradigan darajaga yetdi. Avlodlari ipidan bir dona gavhar kamaysa, qornidan yana boshqa bir gavhar o'rin oladigan bo'ldi. Otadan ota, onadan onalar yuzaga kelib, shundan keyin bunaqa Ona boshqa paydo bo'lmadi. Shu ravishda Muhammad (s.a.v.) elchilik durrining xazinasini, yanada to'g'rirogi, payg'ambarlik gulining gulshani bo'ldi.

Dur paydo bo'luvchi sadaf yangi bir durga pardapo'sh (ikki-qat) bo'lganda, jahon dengizlarida g'ulg'ula va shovqin-suron ko'tarildi. Uning yuzidan niqobni olinganda, boshqa bir bunday Oftob tug'ilmagani ma'lum bo'ldi. Tun qorong'iligini nur egallay boshladi. Bu Yer yuzini esa behishtga aylantirdi.

VIII - Ikkinchi Na't

Uning hayotining yosh niholi jahon gulshanini yashnatib, undan qirq yilgacha hayo va adab gullari ochilib, so'ngra u payg'ambarlik mevasini bergani, shuningdek, shoxi va barglari jannat daraxti shoxidan ham yaxshi o'sib, bundan ikki olam ahli uning marhamati soyasiga kirgani

Ey tug'ilishdanoq yangi chiqqan Oydek ko'ringan Zot! Yo'lingning bolalik chog'i qadimiy osmon odaticha edi. Insonlarning ham, farishtalarning ham joni, jononasi! Ikki dunyoning yakkayu yagona gavhari! Sening beshiging firuza rang taxtadan ishlangan bo'lib, to'xtamay tebratib turilardi.

Sen kabi toza bir yaprog'ni bu Olam gulshanida ko'pni ko'rgan bu falak umrida ko'rmagan edi.

Tashqi ko'rinishdan bola, lekin aqlli dahlo, so'zlaganingda bahodirlikdan boshqa narsa gapirilmadi.

Tole' yulduzing tuqqan kechasi esa Osmon o'zi unga sajda qilgan edi. Bu kufning buyuk tog'iga shikast yetkazgan bo'lib, shunda butlar ham, butparastlar ham yerga tiz cho'kkan edilar.

Shunda Makkada dinimiz ahlining kuch-quvvati ortib, Uzzo va Lot butlari uzlatga chekingan. Quraysh ahli ziddiyatli bir ahvolga tushib, ba'zilar qayg'uga botgan bo'lsalar, ba'zilar aysh-ishrat qildilar. Agar sen otadan bahramand bo'la olmay qolgan bo'lsang, buning taajjublanadigan yeri yoq. Sen o'gil bola bo'lsang, senga kim ota bo'lishi mumkin? Asl gavharing sadafsiz qolsa, buning qo'rqinchli yeri yo'q. Sadaf tark etilgan bo'lsa ham undan eng qimmatbaho dur chiqdi-ku! O'zining aslida bu dur sharafga ega bo'lgan. U sadafdan or qilsa ham, buning ajablanadigan yeri yo'q. Garchi bir sadafdan mingta dur chiqsa ham, mingta dur bitta dur bilan faxrlanadi. U qanday dur? Bu vafo qutisining gavharidir. Gavhar -qaysi gavhar? Bu hayo burjining yulduzidir.

Bunday yulduzdan Quyosh ham o'zini baxtiyor xis etadi. Unga to'ini Oy ham, yangi Oy ham xizmat qilishga tayyor. Quyosh uning amriga mute' bo'lib, undan namuna olsa, to'lin Oy hilolga aylanishga tayyor.

U garchi tijorat ishlari uchun dastmoyaga ega bo'lsa-da, ganj oldidagi qora tuproq misoli edi. U topgan foydaga el ko'z tutib, ko'zlari kundan-kunga ochilar, foyda va tijoratda unga ergashar edilar. U minib ketayotgan tuya bundan ham xursand, go'yoki farishta ustiga nur yog'ilayotganday. Shundan kelib chiqib savdo ahli unga "Amin" laqabini berib, shu sababdan u Jabrailga hamdam bo'lib qoldi.

U cho'ponlikni o'z kasbi ailib olib, echkilar arslon yashaydigan to'qaylarni o'zlariga vatan etdilar. Unga aql piri emukdosh bo'lish bilan birga sutining mazasi shirinlikda o'ta ta'mli bo'lardi.

Lekin zulm zahri uning piyolasiga ko'p ezilgan bo'lsa ham, bu uning og'ziga sut va shakar ta'mini berar edi. Bir necha achchiq-achchiq yig'latadigan qiyinchiliklar yuz bergan. Ammo bularning hammasini u shirin muomala bilan daf etgan. Necha bor o'zaro ixtilof tarafdorlari tunda urush-janjal qilib, uning boshiga yulduzlar miqdori qadar toshlarni yog'dirdilar. Lekin u erta tongdek tabassum qilib, yaxshi duolar bilan odamlarga pand-nasihat qilar edi.

"Alloh uning qadrini ko'tardi" - bu qanday ulug' axloq ifodasi.

"Uning yuzi munavvar" - bu naqadar o'zlikning olijanobligi! "Uning iqbol baxti bizga yo'l boshlovchi!" "Unga va uning uy a'zolariga salavot ayting!"

IX - Uchinchi Na't

Ul payg'ambarlik Kuyoshining soyasi yo'qligining darajasi, to'g'rirogi, Quyosh bo'lmoq uning soyasi ekanini va besh barmog'ida qalam ushlamagan holda yetti iqlimni qo'lga olgani, hatto barcha dinlarning daftarlari varaqlariga ma'n etish qalamini chekkani haqida

Ey sharaf ko'kida yuzi quyosh sham'i bo'lgan, u sham'ga ko'k osmon soya singaridir! Agar senda soya solish odati bo'lmaganda, oyog'ing ostiga tushib yotarmidi! Sham'ing darajasining buyukligidan bu soyadan sen or qilding.

Chehrangdan Quyoshga ham nur taralib, uning atrofida soyasi yaqin kelolmay, ajralib yuradi. Alloh senga bundan yuz xissa ortiq nur bergan bo'lib, agar sen soyadan nafratlansang ham ajablanarli yeri yo'q.

Soya sening shaxsingga yor bo'lmasa ham, ammo butun borliq sening qadring soyasidadir. Sham'ing oldida qadimiyat nuri - qorong'ilikdan iborat bo'lib, nimaiki unga hamsoya bo'lsa, o'sha nurdir.

Barcha o'tgan payg'ambarlar senga soya sifat bo'lib, bu dega-nim - ular Sening Quyoshingdan chiqqan ziyolardir. Olijanob Quyosh o'z husnini turlicha namoyon etganda uning dag'al jussasi o'sha soyaga sababchi bo'ladi.

Sening zoting eng oliy nasabning javharidan bo'lgani sababli Yer soyasi bilan birlashmadi. Sening qo'ling umrida qalam tutmagan, buning uchun u qanday qilib qog'ozni qora qilishi mumkin! Sen qalamning uchini o'zing ochmagan bo'lsang ham, lekin barmoqlaring Oyning qalamini yorgan-ku!

Ushbu qalamning qog'ozga bir nuqta qo'yilmagan bo'lsa ham, boshqa dinlarni bekor etish masalalari bo'yicha ko'p narsalami bitdi.

Kimki sen xatingda ko'rsatgan yo'ldan chiqqan bo'lsa, qalam kabi ular o'zlari o'z yuzlarining qoraligini fosh etdilar. Kimki sen ko'rsatgan yo'ldan bir qadam chiqqan bo'lsa, qalam o'rnida jazo tig'i boshini kesdi-ku.

Agar qalam yo'qolib ketsa, bundan tashvishlanishga xo'jat yo'q. Chunki jahon senga bo'ysunib bo'lgan. Sening xatingga Ajamdan

boshlab Arabgacha bosh egdi. Shunday bo'lgach, Sen qo'lingga qalam tutmasang, bunga ajablanishning o'rni yo'q. Qalam yig'lab turib qo'lingni o'pmagan ekan, bu alamli voqea uni bir umr azador qildi. Kim yuzini qora qilib, g'amda ekan, bu - uning yuzi yorilganini emas, yoqasi chok ekanini bildiradi. Qalamni qo'lga olmaganing sababi shundaki, bu qalam ko'p taqdirlarni qora qilgan edi.

Qog'ozlarni qora qilishga berilib ketdik. Lekin baxti qoralarning ximoyachisi o'zingdirsan.

Sening qalaming xat yozishga hech yaqinlashmadi. Qalaming bo'lmasa ham, sening nomalaring Allohga qaratilgan. Sen Allohning qadimiy va abadiy marhamati, baxti qaro bo'lgan odamlarning umidisen.

Kimning umid-istagi baxtsizlikka yuz o'g'irgan bo'lsa, Sen ularning baxtsiz joniga ora kiruvchisan.

Kimki tole'i past kelib adashgan bo'lsa, uni faqat shariat qoidalarini tuzuvchilar qutqara oladi. Kimda kofirlik zulmati to'plangan bo'lsa, (bu qonun-qoidalar yozilishidagi) har bir "alif" Islomni sham'dek yoritib turadi.

Sening olijanobliging barcha dinlarga nisbatan bo'lib, "Lom" va "t" dan har bir dinga zarar bordir.

"Lot"dan dinga doim turli balolar yuz berar edi. Sen uning oyog'ini sindirib, "Lo" si qoldi, xolos. .

Kofir xalqining "Manot" degan buti bo'lib, sen uni bo'ynidan sindirganingdan so'ng u "mot" bo'ldi - yengildi. Sen kufr boshini kesish bilan o'z qaxringni ko'rsatding. Boshi shukuhdan ajralganidan keyin, gavdasi boshsiz qoldi.

Xasta Navoiyni nazaringdan chetda tutmagaysen. Unda kufr va xudbinlik bo'lsa, buning chorasini o'zing qilgaysen. Bunday inoyating bilan uni Islom jamoasiga kiritgaysen.

X - To'rtinchi Na't

Muxammad s.a.v.ning payg'ambarlik osmonining yuksakligi va butun Olamni Osmondek o'z, ichiga qamrab olishdagi kuch-qudrati va uning sahobalari haqidakim, ularning har biriga Osmonda bir yorug' yulduz sadoqatda bo'lgan hamda "mening sahobalarim bamisoli yulduzlardir" deyilgani shu maddunda aytilgan

Ey nafasing mo'jizalaringga dastmova bo'lgan, muqaddas ruhlar har gapingga sirdosh bo'lgan! Gaplashgan chog'ingda fasohat bilan so'zlaysan. She'riy nutqing esa hayron qolarli darajada tartibli. Ma'noli va qoidali gapirishingda senga fasixlik xos bo'lib, bunga "Menda fasohat!" - degan da'vo senga yarashadi. Sog'lom hukm chiqarishda so'zlaring to'g'ri, fasohat yerida so'zlaring chiroyli. Gapirganingda sendagi mo'jiza ayniqsa yaxshi ko'zga tashlanadi. Bunday paytda har qanday fasohat egalari o'zlarini ojiz sezadilar. Sening asling javohirlarga boy dengiz bo'lib, so'zlashganda bu dengizning kafi gavharlar sochadi. Bu kaf ham emas, besh shoxdan iborat baxr bo'lib, yetti osmonni yetti pufakchani yutgandek yutib yubora oladi.

Beshvaqt namozga navbat kelganda, Islom panjasi yanada kuchayib ketdi. Kufurning qo'lu panjalari esa dardga uchrab, bu dardning sababchisi o'sha - Islom panjasi edi, - deyish mumkin. Muhtojlikda qolib, u barmoqlar dard chekar ekan, lekin haqiqatda esa bu Islom uchun qo'lga kiritilgan besh xazina bo'ldi.

Islom panjasi tobora mustahkam tortib borar ekan, kufurning yetti qo'rg'onidan beshdan bir soliq olar edi.

Buni oddiy qo'l dema, u bamisoli bir tig' bo'lib, bitta barmog'i bunga ishora bo'lganda Oyni ikkiga bo'lgan qo'l edi .

Ajab emas, uning mo'jiza ko'rsatuvchi qo'llari bir ishora bilan oyni ikkiga bo'lgani. Payg'ambar minib yurgan tuya yerbo'ylab qadam tashlab borar ekan, uning har bir izi o'sha "Oyning ikkiga bo'lingani"ni yeslatar edi.

Payg'ambarning buyrug'i bilan yosh ko'chat chiroyli harakatga kelar, go'yo o'jar sanam yurib ketayotganday bo'lardi.

Dushmanlar tufayli u g'orga berkinganda g'orning og'zidagi o'rgimchak' uni parda to'qib to'sgan. O'sha parda shamolda uchib ketmasligi uchun qushlar o'sha pardaga o'z tuxumlaridan tugma qilgan edilar. Pardaning iplari jon rishtasidan to'qilgan bo'lib, tugmalari go'yo shohona gavhardan edi.

U shu taqlidda tuzoq qo'yib, g'or oldiga esa don sochib, qarang, qanday baxt qushlarini ovlay oldi. G'orda hushyor do'sti (Abu Bakr Siddiq) bilan berkinib turar ekan, go'yo ular tog' qatida yotgan oltin bilan kumush edilar.

Kofirlar bayrog'ining balandligi vaqtincha ortgan paytda u dini g'alaba qozonishini duo qilar ekan, ikki tandan biriga toj muyassar bo'lishini tiladi. Bularning biri Abu Jahl bo'lsa, ikkinchisi Umar edi. Abu Jahlning taqdiri oxiri azob-uqubat, ikkinchisi haqidagi duolar esa mustajob bo'ldi. Xudoning kitobi - "Kalomulloh" esa Muhammad s.a.v.ga nasib bo'ldiki, dunyoda bundan ortiq mo'jiza yuz bermagay.

Suralar hali (to'la ma'noda) sura emas, "Qof", "Nun" yoki "Sod" harflariga oid qismlar bo'lib, bular turli harflarga oid qoralamalar edi. Ular Payg'ambarning sochlaridek tarqoq edi. (Hazrati Umar)"Qur'on" boiaklarini yig'ib jamlagan to'plovchi bo'ldi. U Muqaddas Makkani butxonadan ajratib, qilichining suvi bilan uni butparastlardan tozaladi. Ko'rinishdan butlar tamom olib chiqib tashlangach, Payg'ambar Haq uyida butlarni sindiruvchi sifatida o'rin tutdi. Uning yetigining na'li sharaf toji sifatida yeng yuqoriga qo'yilgan bo'lsa, Ali bu na'lga yelkasini tutdi.

Payg'ambarlik dengizining duri - payg'ambar ruh bo'lsa, to'rt rafiqi uning tanasining to'rt unsuri bo'ldi. U o'zi (do'kondagi) qimmatbaho boylik bo'lsa, Ali uning sotuvchisi, go'yo ayriqliq vodiysida yurgan bir muhojir edi. Kofirlar tomonidan dinga darz yetkazilganda, bu to'rt kishi g'alaba yo'lidagi devor bo'ldilar. Ularning odamlarini, avlodlarini, uning qo'l ostida bo'lganlarni, ulug'lari, nevaralari va do'stlarini Alloh qoilasin! Ular Tangri taolo karamiga yaqin bo'lib, qiyomat kunigacha ularga yuzlarcha minnatdorlik tuhfalari boisin!

XI - Beshinchi Na't

Me'roj kechasi ta'rifida; olijanoblikdirkim, "Ul zoti pok" sadoqatli bo'lib, o'z bandasi (Muhammad s.a.v.)ni bir kechada Haram masjididan Aqso masjidiga olib bordi va buning isbotiga ikki sodiq guvoh bordir

Kechalarning birida koinotni qorong'ilik bosib, quyosh obi hayot bulog'idek yashiringan edi. Garchi u buloq ko'zga ko'rinmasa ham, Xizr ko'k uzra undan qatralar sochardi. Tun changlarini anbarga aylantirgan, ularni jannat shabadalari Yer uzra tarqatar edi. Yer yumaloq shakldagi xushbo'y idishga aylanib, tun qorong'iligidan unda anbar tayyorlanayotgandek edi. Yer idishi ostida Quyosh o't yoqayotgan, idishni esa Osmon o'z yetagi bilan yopib turgandek ko'zga tashlanardi. Orom va tinchlik yomg'iri yog'ib, yuz berayotgan hodisalar to'zonini pasaytirishga intilardi.

Shu kecha do'stlik gulistonining sarvi do'stlik xonasining sham'ini yanada ravshanroq qildi. Uchrashuv xayoli bilan ko'ngli xursand bo'lib, dengizdek jo'sh urib hayqirdi. Shu payt oliy maqomli sayyoh yetishib, qo'lida esa qushdek uchadigan otning jilovini ushlab turardi. Bu ot ko'kda sayr yetishdan orom olib, unga Yerdan osmongacha chiqish bir qadam bo'ldi. Allohning pok xabarchisi unga salom qilib, Alloh nomidan unga ma'lumot berib dedi: "Ey shavqli sirlarning xazinasi! Alloh seni ko'rishga o'z shavqu istagini bildirmoqda. Chunki payg'ambar jonon xabarini topgan ekan, uning jonon xabarini topgani yangidan jon topganidir".

Xabarchi unga yordam berib, otga mindirib, otni o'zi kelgan tomonga qaytarib olib ketdi. Shu ravishda bu olijanob, ochiq yuzli otliq sayr qilar, tole'i baland oti qushdek uchar edi. Bu tez chopishga o'rgangan ot chang ko'tarib, aql ko'zini ko'rmaydigan holatga solardi.

turardi. Bu ot ko'tarilib ko'k osmonga yetganda, Oy o'tish uchun unga tuynuk vazifasini o'tadi. Qalam yegasi Atorud bunda hurmat qozongan, buqalamunlig' - ikkiyuzlamachilikka yo'l qo'ymayotgan edi. Zuhra xursandchilik barbatini sozlab, u (Payg'ambar)ni zamzama bilan qo'llay boshladi.

Quyosh o'z soyasi bilan uning jamolini to'sib turar, hilol esa shu'la ostida berkingandek edi. Mehrida Bahrom (Mirrix) birso'z bo'lib, sharaf tig'i yuziga ko'zgu kabi edi. Unga yaqin yurishdan Mushtariy yanada martabasi ortib, yo'lidagi bir zina unga minbar bo'ldi. Zuhul sham'i qorong'ilikni yoritib, (Payg'ambar)ning zangi (negr)dek qora otini oq qilib ko'rsatdi. Unga Hamal ham, Savr ham jonlarini berayotgandek, tog'rirog'i, ikkisi ham jonini qurbon etishga tayyor edilar.

Ham oldida Javzo kamarini tortib bog'lagan, ham Saraton o'zini tik tutib, jilva qilar edi. Sher (Asad) yo'lidan bir go'shani egallab, Sunbula uning otiga yo'l ozig'i bo'ldi. Palla yo'li gardini qimmatbaho iksirday o'lchar, Aqrab orasida ichkizish, davolash, (nina) sanchish, og'ritish ishlari olib borishmoqda. Qavs esa chillaga o'tirib, duo qilish payida. Jady (tog' echkisi) unga yetishi uchun (ozig' bo'ladigan) birinchi sutini keltiradi. Dalvga Yusuf kabi nazar solmay, Hutda Yunus kabi to'xtab o'ltirmadi.. U yeldek hamma burjlarni kesib o'tdi va Osmonning Arsh qismiga ko'tarila boshladi. Unga poyandoz Arsh hamda Lavxu Qalam bo'lib, uning oti naq o'shalarga qadam bosishi kerak edi.

U endi Rafraga minib, hamrohi va yo'lovchi bilan xayrlashdi. Endi borayotgan yo'lida hech qanday makon qolmadi. U yo'qlik (lomakon)dashtini o'ziga makon etdi. Bunda u olti jihat bandidan tashqariga chiqib, to'rt gavhar ni tark etish unga toj kiyishdek bo'ldi. Yo'qlik oyog'i bilan qadam bosar ekan, aslida yo'l ham yo'q edi, qadamning o'zi ham.

O'zligidan na naqsh qolgan edi, na bir ko'rinish, hatto bu aytilgan narsalardan biron asar ham. Shu yo'l bilan u o'zini o'zidan xalos qilib, shu ravishda o'zini izzat pardasiga xos, loyiq deb topdi.

U yerga yetib qarasa, ro'parasida hech narsa yo'q edi. Qancha qaramasin, boqiylik ko'zqusini ko'r ar edi. Ko'zguga boqqanda unda suratga o'xshash bir narsalar ko'rinar edi, xolos. Nima o'tkinchi (fano) bo'lsa, tashqarida qolgan edi.

Uning yulduzi shuncha baland ko'tarilganda, marhamat dengizida mavj paydo bo'ldi. U Alloh tilidan ummatlacining hammasini istay boshladi va, Allohdan barcha murud-maqsadiga erishdi.

Allohga tuproqdan bo'lgan tana hamrohlik qildi. Agar: "Shunday bo'ldi!" - deyilsa, shunday, bunga ajablanmasa ham bo'ladi. Chindan ham uning tani boshidan-oxiriga qadar jon edi. Lekin uning joni Jononga yetishgan edi. U ikki dunyo rahmatini qo'lga kiritgan bo'lib, nimaga erishgan bo'lsa, hammasini o'zi bilan birga qaytanb olib kelgan edi. Uning yuzidan u - Ilohiy dargoh qanday yorug' bo'lgan bo'lsa, oyog'idagi changlarni bu dunyo ham o'ziga surma qildi.

U (Payg'ambar) Arshga g'uncha bo'lib borgan bo'lsa, Yerga toza guliston bo'lib qaytdi; zarra bo'lib borgan bo'lsa, porlagan Quyosh bo'lib qaytdi.

Uning Me'rojga chiqqani va qaytib kelgani bir onda yuz bergan bo'lib, aql bunday tadbirdan hayronlikda! Qayda ajoyibotlar va mo'jizalar ko'p bo'lsa, ularni idrok etishda aql ojiz bo'ladi. U (Payg'ambar)ning chiqishi va qaytishiga ketgan vaqt kichikning kichigi bo'lib, bu fursat tahlilga arzimaydi.

Bu baxtli safar shunday tugab, qutlug' yo'l boshchi ruxsat oldi. Olam podshohi taxtida o'ltirib, Olam ishini intizomga solishda davom etdi. Shariat tili ko'chirilgan daftarni o'qib, tiriklik suvi esa kufr qoraligini yuvar edi.

XII

She'riyat mulkida o'zining zabardast bilagi panjalari bilan naqd tilla va gavharlardan iborat besh xazinani qo'lga kiritgan xazrati Shayx Nizomiy madhida va o'sha gavharu tillalar umidida uning panjasiga panja urgan Amir Xisrav ta'rifida

U so'z san'atkorlarining boshidagi toj, hatto bahosi xazinaga teng o'sha tojning gavharidir. U fazilat konidagi gavharlarning qo'riqchisi, kamolot daryosining qimmatbaho injusidir.

Uning ijodxonasi suvoqlaridan anbar hidi keladi. Xohaning to'rt tomoniga esa sakkiz jannat yashiringan. Garchi uning uyi ko'ngil kulbasidek ixcham bo'lsa ham, unda ikki jahon jilvalanadi. Baland osmon uning masjidiga qandil, nur sochuvchi quyosh esa o'sha qandildagi sham. Ka'ba uyidan doim unga bir eshik ochiq; namoz vaqtida unga bu eshik mehrob vazifasini o'taydi.

Ganja - uning vatani, ko'ngli boyliklar koni bo'lib, fikri xazinasi, tili esa o'sha boyliklarni ulashuvchidir. Uning fikr tarozusi "Xamsa"ni, "Xamsa" emas, balki "Besh xazina"ni o'lcharkan, unga Osmon tarozusi pallasi, Yer kurrasi esa botmon tosh bo'ldi.

Aql xazinachisi yuz avlod umri davomida tarozuda tortsa ham bari bir, uning kichik bir qismini tortib ulguradi, xolos.

Uning so'zlari latofat dasturxonida yoyig'liq; tili esa ma'no durlarini ipga tizgani tizgan. U bebaho so'z durlarini tartibga solgani uchun taqdir unga "Nizomiy" degan taxallusni munosib ko'r di. Unga nisbatan "Uning sirlari pok bo'lsin!" deyishning xo'jati yo'q, chunki poklik ruhining o'zi uning fayzidan nishonadir. Besh harf bilan yoziladigan va chiqariladigan son hisobi bilan hisoblasang "ming bir" uning ismini bildiradi. Shu hisob bilan uning gavharga teng nomi Xudoning ming bir ismiga hamohang bo'ldi. Bunda alif harfi uning o'z ismini bildirsa, qolgan harflar uning bir ming sifatini anglatadi.

U sochgan durlar yer yuzini qoplab, hatto osmon qutilari ham limmo-lim to'ldi. U so'zga shunday pardo berdiki, boshqalarga bu sohada qiladigan ish qolmadi.

Undan keyin hind chavandozi ham hindiy xanjari bilan so'zni saralab, xanjarining chaqmog'idan uchqunlar sachratib, mingan oti ham o'tday tez harakat qilib, qayoqqa o'zini o'tdek tez va qattiq urmasin, hamma yerda to'polon ko'tardi. Bu mamlakatda qanday so'z obodonligi bo'lsa, imkoni boricha ularni o'z qo'lga kiritdi. Uni shunchaki hind chavandozi deb bo'lmaydi, uni hind sultoni deb atash kerak. Uning qalami uchi hind mamlakatining ko'rkidir. She'riyatidagi har bir doston Hindistonning bir o'lkasiga tengdir.

Ganja podshohi (Nizomiy) boyliklarni sochuvchi, u esa unga ergashuvchidir, so'z iqlimida u shoh bo'lsa, o'z nomi bilan bu ham xusrav (podshoh)dir. Xusrav bo'lib, mamlakatni obod qildi. Uni Xusravgina emas, Farhod deb atasa ham bo'ladi. Uning xunari mehnat-mashaqqat tog'ini qazish; bunda tog' uning she'riyati, tessa esa uning tilidir. Uning joni ishq o'tining o'txonasidir, g'am dengizi esa uning ko'zidan oqqan yoshlardir. Sham' kabi u bazmlarga nur sochadi, bazmlarni yoritadi-yu, o'zi esa kuygani kuygan. Ganja quyoshi bayroq ko'tarib, so'z mamlakatini bir hukmronlik ostiga birlashtirganida, bu ham ko'z tikmagan, qo'shin tortmagan mamlakat qplmadi. Qaysi bir mayni ichib, u kayf qilgan bo'lsa, bu ham o'sha mayni ichib mast bo'ldi. U qaysi maskanga yo'l olgan bo'lsa, bu ham o'sha yerda bazm qurdi. Borgan yerini u "Maxzan ul-asror" bilan bezagan bo'lsa, u yerni bu "Matla' ul-anvor" bilan yoritdi. U masnaviy yo'lini o'ziga bo'ysundirgan bo'lsa, bu ham unga ergashdi, unga monand ish tutdi.

Ko'p kishilar ularga o'xshatmalar yozishni havas qilishdi, biroq ular sarv bilan gul qarshisiga xas keltirishdi. Ulardan faqat bir

kishi bundan mustasnoki, bunday odamni ko'hna falak shuncha aylangani bilan boshqa yarata olmadi.

XIII

Yuksaklikning uzun soyasi, shodlik jomining sof sipqoruvchisi mavlono Nuriddin Abdurahmon Jomiy vasfikim, vasfga sig'mas, ta'rifikim, ta'rifga to'g'ri kelmas va ul xazrat iltifoti quyoshi qora kunga kolgan men ojizning ahvoliga nur sochganining bayoni, ul quyosh tarbiyasidan bu tuproqda oq gullar, oq gullargina emas, rang-barang rayhonlar nishon bergani va "Tuhfat ul-ahror" tuhfas mutolaasidan g'amgin ko'ngulning xursandchilik topgani va "Hayrat ul-abror"ning la'l va javharlarini nazm ipiga tizmoqning sababi

U bugungi kunda so'fiylik maslagining dahosi, haqiqat sirlarining kashf etuvchisidir. Uning ko'ksi - haqiqat durlarining xazinasi, ko'ngli esa ma'no yuzlariga oina.

Uning o'rni yetti qavat osmondan ham yuqorida: yetti osmonning mushkul ishlari esa -uning oldida xal. Uning maskani - soflik madrasasi; uning uchun eng tinch joy - do'stlar xonaqohidir. Uning jilva qilib qarab turadigan joyi yuksak osmon gulshani; suv ichadigan chashmasi esa aniqlik manbaidir.

U qurgan so'z qasri shu qadar balandga ko'tarilganki, unga hatto osmon ham sirtmoq sola olmaydi. Bu qasrda shaytonlarning xas-xashagi ilinib qolishi imkoni yo'q, chunki unda farishtalar to'dasi qanot qoqib yuradi.

Go'yo jahon osmon gumbazi ostiga yashiringanday, u o'z hujrasining gumbazi ostida yashirilib o'ltiradi; uni sen jahon ham dema, katta olam deb ata, Allohi taoloning qudratidan nishona deb bil. Uning ustidagi darveshlik xirqasi oddiy kalta to'n bo'lib, bu to'n uning tani, jismi esa uning jonidir. Xirqa o'rniga bunday to'n kiyishining sababi, o'z tanini riyokorlik libosidan xalos etishdir.

U boshini o'ychan quyi solib, dildan Xudoga yuzlanganida, ravshan ko'ngil bilan chaqmoqday sayr etadi. Bu sayrda u falakni xijolatga soladi, yer yuzini esa xat varaqlari aylanganday aylanib chiqadi.

U xat yozar ekan, uning siyoxi vaqt quyoshini qora parda bilan bulutdek to'sib qo'yayotganday bo'ladi. Bu pardani u yashirin xolatlarni berkitish uchun yasagan; sahifalar ham shu xolatlarni sir tutish uchun to'ldirilgan. Uning davoti bor zulmatni o'ziga jamlab olgan; ma'nodorlik esa unga hayot suvidir. Uning bir qatrasidan bahramand bo'lgan odam, shubhasiz, abadiy umrga erishgan bo'ladi.

Uning nazmi jahondagi barcha mintaqalarni tutgan, nasri esajon o'lkasini egallagan. Uning asarlari shohu gadoga ham birday yoyilgan; shohu gado unga xizmat qilish bilan faxrlanadi.

Lekin mening unga nisbatan o'jiz va muhtojligim hamma odamlarnikidan ham ortiqdir. Chunki olam quyosh nuri bilan to'la bo'lsa ham, lekin ularning orasida bir zarra shu quyosh mehri bilan mashhurroq bo'lishi mumkin. Bog'da turli-tuman qushlar ko'p bo'lsa ham, bulbul bilan gulga e'tibor boshqacha. U biron asar ustida qalam tebratsa, uning yozganini mendan oldin boshqa biron ko'rmagan. Aau lug'uan quyosn ko'tanla boshlaganida ham uning nurlari avval tuproqqa tushadi. Gulning shoxlarida anvoi gullar ochilar ekan, ularga ham avval tikan hamdam bo'ladi.

Kunlarning birida bir yig'ilishda u yuzida nur balqib o'ltirar edi, har tomondan har xil ajoyib voqealarni gaplashar edik. Gap ustoz va izdoshlar haqida borar ekan, Nizomiy bilan Xusravga ham navbat yetdi. Ularning qalami tufayli paydo bo'lgan ikki "Xamsa" olamga qanday xayajonlar solmadi! Lekin bu ikki "Xamsa"ga kirgan o'n go'zal doston ichida oldingi ikkitasi yaqqol ajralib turar edi.

Ha, "Maxzan ul-asror"ga teng keladigan gavhar bormi?! Ha, "Matla' ul-anvor"dek yulduz (sayyora)ni qidirib topib bo'ladimi?! Dostonlarning boshqalari ham yomon emas, barchasining husnida majoziy bezaklar jilva qiladi. Ammo biz aytgan bu ikki dostonning biri gavhar sochib turganday; gavharning nurida azizlik, poklik nishoni bor. Uning ikkinchisi ham porlab turadi, yorug'ida esa haqiqat shu'lalari ko'zga tashlanadi.

Fikr haqiqat o'tidan bahramand bo'lgan bo'lsa, u toshni ham suv qilib eritib yubora oladi. Biroq fikr haqiqat gavharidan uzoq bo'lsa, unga ip topish to'g'risida so'zlamagan ham yaxshi. Ipni topsangu o'rish-arqog'i bilan keltirsang-u, yaxshi dur bo'lmasa, uning chiroyli rang va naqshidan ne foyda?!

Shunday qilib, oradan bir oy o'tdi, ikki oy o'tdi. Kunlarning birida baxt va aql menga yo'l ko'rsatib, uni ko'rgim kelib, xuzuriga bordim. Uning qo'lida bir necha bo'lak qog'oz ko'rdim. U kishi kulib, menga imo qilib, "Tuhfa" ni yozib bitirganini aytdi.

- Ol-da, boshidan-oxirigacha ko'rib chiq, boshidan-oxirigacha har bir varag'ini ko'zdan kechir! - dedi.

Darxol oldiga kelib, unga jonimni sadaqa qildim, qo'lidan dostonni oldimu o'p'ib, darxol ichini ochdim. U boshidan-oxirigacha shohona dur edi. Yana qanaqa dur deng? "Tuhfat ul-ahror" dostonining o'zginasi edi. Baxramand bo'lishni istaganlar undan naf topar, u oldingi ikki dostonidan xajm jihatidan kichikroq bo'lsa ham, foydasi ko'proq edi. U ikkala dostonda bor gapni bundan topsa bo'lar, ammo bundagi xadyalarning ko'pi ularda yo'q edi.

Shavqiga naq ko'ksimni yordim, ko'nglimni esa jildi uchun g'ilof qildim. Uni obdon o'qib bo'lganimdan keyin ko'nglimda bir havas paydo bo'lib, bezovta qila boshladi:

Ular hammasi bu yo'ldan yurgan ekanlar, men ham bir necha qadam yurib ko'rsam qanday bo'larkan?! Ular axir o'z asarlarini forscha yozdilar; men esa turkiy til bilan boshlasam; ularning asarlaridan forsiy xalqlar xursand bo'ldi; turkiy xalqlar ham mening yozganimdan baxra olsa; oldingi ikki muallif riixiga fotixa o'qib turib, bu (Jomiy) menga ham bu ishga bir fotixa bersa. U ikkalasi ichdan menga qarshilik ko'rsatmasa, tashidan bu menga yordam berib tursa, men bir narsani talab qilib chiqar ekanman, qalamni qo'lga olib, umid qilamanki, bu yo'lda Nil'zomiy yo'lga yo'llar ekan, Xusrav bo'lmaydi! - deb ayta olmaydi. Kattalarga bir kambag'al panoh so'rab murojjaat qilsa, ular buni qabul qilsalar, bu ham ularga qo'shilib, kattalashib ketishi mumkin. O'zi terining ichida paydo bo'lgani uchun mushk hech teridan or qilmaydi. La'l ham tosh bo'lgani uchun xarsang toshning ozorini sezmaydi. To'rt unsur bog'i juda ko'ngilochar bo'lsa ham, uni o'rab, saqlab turgan devor oddiy loydan. O't, suv, havo qancha yoqimli bo'lmasin, ularning orasida tuproqning ham o'z o'rni bor. Sarv, gul va lolaga, odatda, xaridor ko'p. Lekin o'tinning ham bozori bor. Ipak va atlasdan xashamli kiyimlar bo'lganidek, namat to'qimalari ham itning ustini yopish uchun kerak-ku? La'l, yoqut va durlar odatda yuksak baholanadi. Lekin kaxrabo somonni o'ziga tortadi. Shoh musaffo maydan uch qadah ichdimi, mayxo'rlar uning quyqasini ham qoldirmaydi.

Men o'zimni it kabi past baholab, o'zimni ulug'lar ushlagan arqonga bog'ladim. Ular yo'qlik dashtiga yo'l olgan ekanlar, men ham soya kabi ularga hamqadam bo'lay. Ular manguilik g'origa kirib g'oyib bo'lsalar, men ham ularga to'rtinchi yo'ldosh - iti sifatida qo'shilay .

XIV

Odamzod vujudi osmonning jahonni yoritir yulduzlari va inson zotiga xos bo'lgan konning behisob javharlari bo'lgan so'z ta'rifida va baxt yulduzlarining bir-biri bilan yaqinlashishi yaxshi belgi ko'rgazgani hamda qimmatbaho javharlarning bir-biri bilan yaqinlashuvi yoqimli tuyulganidan nazm tarkibini nasr tartibidan ortiq ko'rish haqida

So'z gavharining sharafi shunchalar yu'ksakki, gavhardek qimmatbaho narsa ham unga sadaf bo'la olmaydi. To'rt sadaf ichidagi gavharga quti ham shu so'z, yetti qavat osmon yulduzlarining burjlari ham shu so'zdir.

Inson ko'ngli qaysi tomonga boqmasin, jahon bog'chasida yuz xil yangi gullarni ko'rarkan, ular barchasi bir vaqtlar sirli yo'qlikning gulshanida yashiringan, g'unchalar ham hammasi ochilmagan xolda edi. Azaliyat tog'idan mayin shabada esa boshlashi bilan jahon bog'idagi shuncha gullar ochilib ketdi. Bu oddiy shabada emas, gullar sochuvchi shabada bo'lib, u na'matak va undan to'kilgan gul yaprog'iga o'xshab ketadi. Shu ikki narsani donishmand odam bir-biriga yopishtirsa, "kofu nun" xosil bo'ladi.

Dunyodagi hamma bir-biriga bog'liq va bog'liq bo'lmagan narsalar - barchasi shu "kofu" va "nun"ning bolalari, o'shandan oavdo bo'lganlar. Bu bolalar yana hisobsiz bolalar ko'rib, bola o'zi ham ota, ham o'g'ilga aylandi. Uni so'z bilan qanday maqtash mumkin? Axir, nima deyilsa ham uning o'zini o'zi bilan maqtalgan bo'ladi-da!

So'z jon bo'lib, ruh uning qolipidir. Tanida ruhi bor odam doim unga extiyoy sezadi. So'z dunyoda bor barcha ko'ngillarning qutisidagi javhar, hammaning og'iz qutisidagi qimmatbaho gavhardir. Agar til bamisoli bir po'lat xanjar bo'lsa, so'z unga qadalgan injulardir. Til shu chamanning ochilgan lolasi bo'lsa, so'z durlari unga qo'ngan shabnamlardir. So'z o'lgan odamning tanasiga pok ruh bag'ishlaydi. So'zdan tandagi tirik ruh xalok bo'lishi mumkin.

Yaxshi so'z bilan oiganni tiriltira olgani uchun Iso payg'ambar o'zini "Jonbaxsh" degan laqab bilan atagan. So'z tufayli Xalil o'zini o'tga tashlagan; Jabrail ham so'z yukiga hammol boigan. Tangri insonni sirlar xazinasini darajasiga ko'targan ekan, uni so'zlash qobiliyatiga ega boigani uchun hayvonlardan ortiq qilib yaratdi.

G'uncha og'izlik, shirin lab jonon gapirmasdan labini yopib turib olsa, uning mayday totli la'li lablari aqlni mast qilsa, mastlik u yoqda tursin, mayparast qilib qo'ysa ham, tashqi ko'rinishi bilan osmondagi oy bo'lsa ham devordagi surat bilan uning ko'rinishi o'rtasida farq yo'q.

Chiroyda yuzi oynning rashkini keltirmasa ham, la'lga o'xshash lablari shakardon bo'lmasa ham, g'amzasi bilan birovlariga o'q otmasa ham, shunday qilib kipriklari safini kamaytirmasa ham, o'z go'zalligi bilan talonchi va tanno emas esa-da, unda faqat to'g'ri husn bilan noz bo'lsa, lekin po'pisa bilan so'zlayotgan chog'ida, tili achchiq bo'lsa ham, javobi shirin bo'lsa, o'zicha fitnalar qilsa, turli va'da va xabarlar keltirsa, dashnomlar berib, aqlni mast qilsa, shunday malohat ustiga yana yolg'onchilik qilsa, yolg'onchiligi yarangga tuz sepib tursa - bunday alangalarda kim yonishni istamaydi?! Va bunday yaraga kim ham davo qila oladi?

U o'z husni bilan ibodat qiluvchini ham yo'ldan ozdirsa, husniga shirin so'zligi zeb berib tursa, shu husnu malohat bilan gapirib, o'tkir so'zligini qoida bilan bayon etsa -bunday go'zal butun odamzod jinsiga o't yoqadi, butun odamzodni emas, butun olamni yondiradi. Har lahzada odamlarni o'ldirib, kuydiradi, inson zoti borki, hammasini o'rtaydi.

Bazmda har qanday sozanda dilkash kuylarni ijro etib, kuyda qancha yaxshi takrorlar, mashqda qancha yaxshi naqarotlar bo'lmasin, tushungan odamlar undan to'la qanoatlanadilar. Kuy ijrosi cho'zilib ketsa, ularga malol ham keladi. Bu kuy orasida joyini topib, Navoiy so'zi bilan bir g'azal ashula qilib aytilsa, so'zlar olov purkab, tinglovchilar qalbini mung bilan ezsa, u vaqtda sen bazmdagi to'polonni ko'r! Mayxonadagi g'avg'olarni tomosha qil! Yoqa yirtish qanday bo'lishini ko'r, fig'on tortib, o'zini o'ldirganlarga boq!

Durning bir donasi bilan bog'liq gapga ishonma, so'zni jahon dengizidagi haqiqiy durdona deb bil.

Qalam so'zni sharxlab yozgan shuncha gaplar nasrga oiddir. Nazmdagi so'zning xossasi bundan ham boshqacha. Oddiy so'zlashuvda yolg'ondan e'tiborsiz narsa yo'q. Lekin nazmdagi yolg'on (mubolag'a)ni donolar ham ma'qul ko'radi. O'z joyida tizilib turgan tishlar durday yaxshi ko'rinadi. Ular sochilib ketguday bo'lsa, qanday qimmatga ega bo'lishi mumkin?!

Gul va daraxtlar bog'da so'im ko'rinadi. Tog'da esa ular hammasi o'tin hisobidadir. Nasrda sochilib yotganligi kishini noxush qilsa, she'rda mavjud tartib-qoida ko'ngulni xursand etadi. Bandalarini kechiruvchi Xudo ularni xilma-xil qilib yaratar ekan, ularning har qaysisini boshiga bir-biridan farq qiladigan toj bilan paydo qilgan. Shoh gulshanda bazm qurib, shodlik yo'lini tutadi. Har kishi o'z darajasini bilib o'tirsa, yig'inda tartib-intizom bo'ladi. Bordi-yu ichkilik aqlini yeb, shoh o'z yoniga eshik og'asini tortsa yoki qul o'z begi bilan adi-badi aytishadigan bo'lsa, unday bazmda tag'in qanday xalovat bo'lishi mumkin?!

Shohmot taxtasiga donalarni to'kkan odam bir necha yog'och parchalarini uyadi. Birov ikki tomonga u donalarni ikki qatordan qilib tersa, u chiroyli ko'rinadi. Shohmotning ikki tomonidagi ikki qator xuddi ikki misra she'rga, to'rt qator esa she'rning ikki matlaiga o'xshab ketadi. Bunday har dona ajoyib muammo bo'lib, ularning zimnida otlar ham paydo bo'ladi. Odam qancha to'g'ri fikr qilmasin, bunda ozgina parishonlikka yo'l qo'ysa, otning yurishi tufayli mot bo'lib qolishi mumkin.

She'r daftari ham bir-biriga bogiangani uchun uning varaqlari gulzordagi gulday toza. Daftarning ipi so'kilsa, uning varaqlarini shamol har tomonga uchirib yuboradi. Gulshanda

gullarning saf tortib ochilib turishi, bu - nazm; ularning yerda sochilib-to'kilib yotishi esa nasrdir. Nazm bu qadar yuksak e'zozlanmasa, Tangri So'zi da she'r bo'lmas edi.

Nazmda ham asosiy narsa ma'nodir, uning shakli esa har xil bo'lishi mumkin. Yaxshi mazmunga ega bo'lmagan she'r tushungan odamlar tomonidan yaxshi baholanmaydi. Ham yaxshi shaklga ega bo'lgan, ham go'zal ma'no asosiga qurilgan she'r - haqiqiy she'r. Ey Xudo, xuddi shunday she'rlar xalqning muhabbatini qozonsin. Xasta Navoiyga ham shuni nasib et!

XV

Bir necha so'z shu mazmundakim, so'zning ma'nosi uning jonidir, usiz so'z qolipi jonsiz qolipdir va buni qanday qo'lga kiritishni hech kim bilmavdi. Hatto uni qo'lga kiritgan odamning o'zi ham yo'q, vaysaqilarning noinsofligiga tan bermoq, balki o'z behudago'yiligiga iqror bo'lib ulardan uzr so'ramoq

Kimda ma'no gavhari bo'lsa, o'sha odam so'z daryosining g'avvosidir. Ma'no mash'ali kimning yuzini yoritgan bo'lsa, fayz haramida jilva etish o'shanga nasib bo'ladi. Kim ma'no durining sadafidan o'ziga jom qilgan bo'lsa, so'z mayini o'sha odam to'la simiradi.

Bu shu qadar ajoyib va mazali sharobki, ko'ngulning eng qorong'i joylarini chiroq bo'lib yoritadi. Osmon xumi ham shu sharob bilan labigacha to'latilgan; u xumning og'zi esa quyosh g'ishti bilan berkitilgan. Dunyodagi barcha odamlar bu dengizga g'arq bo'lgan; so'z latofati ularni ko'zdan yashirgan. Kimki undan bir qatra ichgan bo'lsa, kayfidan xum singari qaynagan. Uning fayzi bilan olam qancha to'lmasin, uning dengizidan kamaygan bo'lsa bir qatra kamaygan xolos.

Men shu mayning kayfidan mast bo'lsam ham, lekin o'tkinch dunyoning odamlariga qo'ldoshman. Mening dimog'im nihoyatda qizib, chirog'im ham o'sha so'z shu'lasidan yongan. Haqiqat jomi qo'limga tekkan bo'lsa-da, ko'p vaqt sukut saqlashni afzal ko'rdim.

Ammo bir vaqt qo'limdan ixtiyor ketib, may ixtiyorimni olib olam sahniga sabodek borsam, obod va buzuq yerlarni quyoshdek axtarsam; yer yuzidagi hamma narsani qo'lga kiritishning hisobini - faqat bu dunyoda emas, eski toqqa yega bo'lgan to'qqiz qavat osmonda ham qilolmay, ulfat sifatida bir bazm qurib, bu mayni ichishga azm qilsam; she'riyatning buyuk taxtiga chiqib o'tirsam, ming-minglab nazm ahllari oldimda turishsa; bazmda musiqiy asboblarni shohona qilib tayyorlasam, nimtarkni chakkamga qo'ysam; so'z mayidan oldimda chuqur daryo paydo bo'lsa-yu, qo'limda qayiqsimon ajoyib jom bilan har lahzada shu jomni to'ldirib olib, gulrang bodadan sipqarib tursam, turkiy ohangga qo'limni o'ynatib, "hay tulugim, hay tulum!" deb kuylasam; biron menga hamovozlik qilolmas ekan, loaqal qo'shiq aytib, quvvatlab tursa; men ichgancha ichishga jur'at qila olmasa, loaqal bir-ikki qultum ichib tursa.

Lekin yuksak falak maqsadim bazmiga bunday tuhfalarni munosib ko'rmadi. Bu xil mayni ichishni o'ziga kasb qilgan kishi burun bo'lmagan shekilli. Yoki bo'lgan bo'lsa ham, hammasi hayotdan ketgan, men kelishim bilan bazmni tark qilgan ko'rinadi.

Bu kimsasizlik menga yetmaganday, yendi har tomondan odam nomiga isnod keltiradiganlar paydo bo'lyapti. Ularda so'z aytish qobiliyati bo'lmasa ham, ular so'z aytish payida; nag'malari sozlanmagan bo'lsa ham, kuy chalish ishtiyoqida. Ular she'rda tuyuq vaznini tushunmasalar ham, tuyuq u yoqda tursin, oddiy qo'shiq vaznini bilmasalar ham, yozganlarining so'zlari bemaza, tarkibi sust, mazmuni ham oddiy, sayoz, yozilish uslubi noto'g'ri bo'lsa-da, ularning hammasida bama'nilik da'vosi. Durust odamlar ulardan qutulolmay garang.

Menga rang-barang nazm bog'i nasib yetgach, Chin sanami menga qancha duch kelmasin, ta'bim pardoqchisining doimiy ishi she'rlarimning husniga oro berish bo'ldi. Sunbul sochlariga taroq urardim, nargis ko'zlariga surma tortardim. Ko'zlarimning qonli yoshlari bilan yuzini qizil qilardim, ko'zim qorachig'idan betiga xol qo'yardim. U sho'x sanam kiysin deb so'zdan xilma-xil liboslar tikardim. Kelishgan ipak ko'ylak kiydirib, unga yuzlab qimmatbaho durlar qadardim. Jonimni boshdan-oyoq unga bag'ishlab, noz pardasida xiromon yurishini istardim.

Lekin bir to'da jafogarlar kelib, uning ipak kiyimlarini talon toroj etishdi, zo'ravonlik qilib, qiynab, yig'lagudek ahvolga solib, ustiga yeski qora shol yopishdi. Qizig'i shuki, tag'in buni she'r deb atab, ta'rifini ko'klardan oshirishdi. Undan ham qizig'i shuki, tanib qolishimni bilib turib, Xudodan uyalmay, yozganlarimni mening o'zimga ko'rsatishdi. U (she'r)lar menga sal-pal yoqayotganini ko'rgach, mendan yehsonlar, tahsinlar istashdi.

Shunday qilib, ular ko'nglimga ko'p jafo tig'ini urdilar, faqat ko'ngilgagina emas, hatto jonimga ham tegdilar. Endi menda xarsang toshlar topib, qal'a yaratishdan boshqa bir chora qolmadi; men topgan tog' juda baland, tepasi keng, shu tog'ning ustiga shunday bir yuksak bino qursam; uning suvgacha bo'lgan qismi toshdan, ko'kkacha ko'tarilgan qismi po'lat bo'laklaridan bo'lsa, devorlarining tagiga shunday chuqur xandaqlar qazisamki, uning qa'riga qarayman degan kishi qo'rqib, aqldan ozsa! Uning ostidan lahm kovlash imkoni bo'lmasin; uning devoridagi kunguralarga ham hech qanday arqon yetmasin. Unda faqat parizodlar yashasin, ular har qanday xavfdan xoli bo'lishsin. Yovning badanini teshish, boshini urib uchirish uchun men u yerga ko'p o'q va tosh to'plab qo'yaman. Bu toshlar jonni qiynovchi taqvodorlikdan, o'qlar esa sho'irning sahardagi ohidandir. Nogoh bu binoga biror beadab yaqinlashsa, tosh va o'qdan o'z jazosini topadi.

Yo Alloh, bu deganlarim qanaqa afsona? Bu xil afsona deganning o'zi devonadir! Men ko'p dag'dag'a soldim, mastga o'xshayman yoki telbalik oyog'imni kishanladi. Mast bo'lmasam, bunchalik lof urishimning sababi nimada? Bu telbalik bo'lmasa, muncha ko'pirdim! Men ba'zi odamlardan shikoyat qilgan bo'lsam, buni men o'zim tushunmasdan gapirdim. Hammasining gaplari rang-barang, nazmlari ham dilcash va shirin. Haligi gaplarni aytgan vaqtimda men o'zimda yo'q yedim; yo'q-yo'q, ular hammasi yaxshi, mening o'zim yomon. Navoiy, tebran, navoni bas qil, aytish kerak bo'lmagan gapni gapirma. Kuying boshdan-oyoq havoyi; tur, ularning boshlaridan o'rgil, oyoqlarini o'p. Hamma gadolarning oldida gado bo'l, shundagina Xudo seni shohga yaqinlashtiradi.

XVI

Sultonlar guruhining sarafrozi va xonlar mamlakatiga boylik bilan oro beruvchi, saltanatni, dunyoni va dinni e'zozlovchi Abulg'ozil Sulton Husayn Bahodirxonning davlatini va podshohligini yaxshiligi va ehsonini olamga yoyilishi madhi va uni burro til bilan aytmoq qiyinligi, xususan, qalam tilining bunda lol ekanligi

U olampanoh shohni qanday shoh desang, butun olam va odamlar unga mamlakat va sipoh bo'lgan shohdir. Uning qasri yetti aylanma gumbazdan iborat bo'lib, yetti otasigacha xon bo'lib o'tgan.

Otasi xon bo'lishi bilan birga uning dovru'g'i ham bo'lib, ko'proq shuhrati bilan faxrlangan.

Amalda esa turk, mo'g'ul xonlari uning qullari bo'lib, ular mamlakat berib, mamlakat oladiganlar bo'lishgan. Buning (qul darajasida) kamtarligi boshqa xonlarga ibrat bo'lib, Sulton Husayn xonlar va shohlar ustidan shoh bo'lgan.

Shoh Abulg'ozil Quyoshdek ravshan fikrli bo'lib, bayrog'ining yarim oy shaklidagi belgisi esa Quyoshdan balandda tasvirlangan bo'lgan. Baland osmon uning taxti uchun munosib joy. Quyoshsimon to'garak naqsh kiygan tojiga bezak. Kaftlari dengiz bulutlari kabi dur, javohir sochsa, tig'i bu daryo suvini to'latuvchidir.

Uning belidagi kamarida yoqut bo'lib, uning yonidagi xanjar esa baliq shaklidadir. Uning xanjari baliq bo'lmasa, nima bo'lishi mumkin? Dastasini gavhardan yasalgan Mushtariy desa ham bo'ladi.

Naykamalak go'yo uning yoyi bo'lib, o'z shohlik yorlig'ini uning yordamida falak toqiga osib qo'ygan.

Falak turki, ya'ni Mirrix sayyorasi goho uni quvib yetsa ham, lekin qancha kuchanmasin, uni qimirlata olmaydi.

Aylana osmon o'zi unga qalqon vazifasini o'tar ekan, qubbasi yargiroq Quyoshdir.

Bu qalqon yuzida Somon yo'ldek bir narsa ko'zga tashlanar ekan, bu qin bo'lib, uning bezakdor qilichidan belgidir.

Nayzasi osmonda uchib yurgan uchar yulduz emas, balki yoyining ustidan toza kumush suvi yurgizilgani alomatidir. Ostidagi la'l nuqralar shafaqni eslatsa, rangi, bo'yog'i quyosh zarvaraqlaridan darak beradi.

Bu shohning jahli chiqqanda dushmanga aylanib, rahmdilligi shabadasi esganda esa xalq siylanishda bo'ladi.

Hammayoqni kuydiradigan xanjaridan o't chaqnaganda, qadahining shu'lasi olamni yoritib yuborishi mumkin.

Saxovat vaqtida qo'li zar sochsa, lutf qilgan chog'ida mehribonligi tutib, gavharlar sochishi mumkin.

Uning ko'ngli bilim gavharlaridan xazina ko'targan, qo'li saxovat katidan ganj ulasnadi. Lekin qaxri olovi alanga olgan vaqtda afv bulutlaridan qatralar toma boshlashi ham hech gap emas.

Urush kunlari bo'lsa temirga burkanib olib, oyog'idan boshiga qadar zirxda. Xuddi xazon barglari suv ichida suzayotgandek, yoki

ko'zguda dushmanning chehrasi ko'rinib turgandek.

U temir panjasida tig'ni tutib turgandek va tig'i go'yo temirdan yasalgandek.

Tig'idan taralgan shu'lani paykon uchi deb ham o'ylama. Uni o'sha o't tilini cho'zdi! - deb qo'ya qol.

U (Husayn Boyqaro) yo'llagan nayza dushmanning boshiga tegar ekan, o'sha lahzada urilgan balo chaqmog'iga o'xshab ketardi.

Bu uning qo'li kaftidagi bulutdan chaqilgan chaqmoq bo'lib, bunda uning uchun bir to'da kul bilan tog'ning o'rtasida hech qanday farq yo'qligini bildiradi.

U mingan otning rangi ham chaqmoq rangida bo'lib, rangini qo'y, chopganda ham xuddi yashindek qadam tashlar edi.

Uning oyog'i mato bilan o'ralgan, oldingi qoi-oyog'ida shamolni ushlab turganday bo'lib, shuning uchun ham bu otni "Bodpo" deb atashar edi. Bu tez va asovni har qayoqqa minishar ekan, falak oti - Quyosh esa uning oldida kesmas pichoqdek bir narsa edi.

Uning yonida osmon o'z otini ko'rib, u xo'kiz bo'lib xirmonni yanchayapti! - deyish mumkin edi. Agar u xirmondagi xo'kiz bo'lmasa, nima uchun doim bir joyda aylanib, to'g'ri keta olmaydi?

Agar sen o'sha xirmon va xo'kizning belgisini ko'rmoqchi bo'lsang, o'sha Sunbula va Somon yo'li bunga belgi bo'la oladi. Ularning bu doiradan sakrab tashqariga chiqib ketishga xaddi yo'q. Undagi har gumbaz olam gumbaziga tengdir.- U yo'rg'alab yurish vaqti oyoq qo'yganda, xushovoz tog' kakligiga o'xshab ketadi. Lekin yugura boshlar ekan, ming yog'och undan oldinga oyoq tashlay olar edi.

Jang kunida shoh bu raxshga minib, javlon urib, dushmanning yuz ming askarlarini pachoqlab tashlay olardi. Jang ishlari maydonda tamom boiar ekan, ishrat uchun ayvonga yuz tutar edi.

Otdan tushsa-da Rustam kabi sayr qilib yursa. Taxtdan o'ziga Jamshid singari o'rinni egallasa. Shu bilan birga boshidagi oltin tojini olib qo'ysa. Belidagi bezakdor kamarini ham yechib qo'ysa. Jangda kiyiladigan harbiycha kiyimi va sovut ostidagi to'nidan ham qutulsa-da, xursandchilikda kiyiladigan ipak va kanopdan to'qilgan kiyimlarini kiysa, Bog'i Eram saxnida bazm qilsa, toza va kuchli sharoblardan ichishga kirishsa.

Sozandalar rud ohanglarini chalib, xofizlar dilkash qo'shiqlardan aytishsa. Gulchehra soqiylar juft qilib qadahlarni tutsalar-da, bazm ahlini xushlaridan ayirsalar. Bundan odob bilan shohlar yerga qarar ekanlar, hech narsa so'rashmasa, beglarga bir narsa deyish imkonini qoladimi!

Uning o'ltirishlar qiladigan gulshani osmon bo'lib, unda Quyosh misoli qadahlar mayga toidirilar, Zuxra qo'shiqlaridan davlatli bo'lar, to'ini Oy bu majlisda zikr tushardi. Suhayl yulduzi esa musiqachilar xomiysi Atorud kabi maqtovg'a mayl ko'rsatib maqtangani madx adosi bilan band edi.

U tuzgan bazm yashil rangdagi gulshan kabi, gazak uchun foydalanadigani har yerdagi yulduzlar boiardi.

U o'zi (podshoh) esa taxtida xuddi Jamshiddek, yo'q unday emas, Osmon tepasida Quyoshdek o'ltirar edi.

Bu bilan u xalq ko'zini yorug' nuri bilan ravshan, hatto qora tuprog'ni gulshan etardi.

Saxovati bilan davlatmand odamlarning boshlarini silar, davlatmandlarninggina emas, barcha shohu gadoni ardoqlardi. Xazon yelidek tilla pullarni sochib, bahor bulutlari singari gavharlarni ham sochgani sochgan edi. Bu xazon yeli qizarib zarxal rangga aylanmaguncha, bahor bulutlari o'z gavhar (yomg'ir)larini sochmaguncha davom etardi.

Falak dengizidan bular senga xiroj o'rnidagi gavharlar bo'lib, asl zoting gavhari esa butun Olamga toj bo'lsin! Tojingdagi bezaklar abadiyat bezaklari bo'lib, eng tepasida esa boqiylik daryosining gavhari porlab tursun!

XVII

Ko'ngul ta'rifidakim, ko'nguldagidek ta'rif qilish qiyin va uning sifatlarini sof ko'ngulli kishidan boshqa odam bilmaydi; g'amgin qalamkash qalamini ishga solmoq va shu qalamning qora yozuvlari bilan ko'ngulni xushlamoq

Qudratli dehqon (Xudo) ilk tongda loydan bino bo'lgan odamni o'z qudratining gulistoni qilib yaratdi. Bu guliston tomon tayin bir shabada esib, sunbul, sarv, gul va rayhonlarni yel'piy boshladi. Bu rayhonlar u shabadaning hukmiga kirganda, tan gulshaniga xuddi ruh kirganday bo'ldi. U shabadaning maqsadi gul emas, faqat ko'ngulni qo'lga kiritish edi, xolos.

Ko'ngulning maqtovini bayon qilayotgan, ey shoir, ko'ngulni nima deb o'ylaysan? Agar vujuding gulshanida gul g'unchasi ochilsa, sen ko'ngul g'unchasi shu, deb o'ylama. Bu g'uncha emas, bu qonli ko'nguldir yoki qonga bo'yalgan yoy o'qidir. Bu rang va hiddan iborat bir shakl ham emas, bu o'zi bor bo'lsa, boshqa hammasi topiladi. Bu narsa kimning, nimaning joni bo'lsa, tanida g'unchaga o'xshash qoni bo'lsa, o'shanda bo'laveradi. Bu dajjolda ham bor, payg'ambarda ham bor, desak, unda Isoni uning eshagi bilan tenglashtirib qo'ygan bo'lamiz. Agar bir odam katta savdogar bo'lsa, aqlu xushi doim, u qaysi ko'ngli bilan o'zini ahli dil deb hisoblay oladi? Sen jazm qilgan ko'ngul bu emas. Agar ko'ngul shunday bo'ladigan bo'lsa, sen undan voz kech.

Bu "ko'ngul" deb atayotgan narsang aslida yurakdir; yurakni "ko'ngul" deb ham ataganlari uchun bu ikki so'z nomdagina o'xshash, xolos. Aslida ko'ngul sirlar bo'stonining bulbuli bo'lib, poklik haramida jilva qiladi. A'lo darajadagi jannatning isi ham shu ko'ngul; Ilohiy jilva chirog'ining nuri ham shu ko'ngul!

Boshqalarni (Ilohiy) yo'lga boshlovchilar uni "eng baland osmon", so'fiylar esa "ulug' olam", deb atashdi. Lekin tiniq oinada bu katta jahon (ko'ngul) dunyodagi barcha odamlar ko'zidan yashirindir.

Butun dunyo qiblasi bo'lgan Ka'baning ham qadri ko'ngilchalik emas. Chunki u Ka'ba odamlarning oddiy sajda qiladigan joyi; bunda esa Yaratganning jilvasi zohir bo'lib turadi.

Bu sirlar to'la xazina - ko'ngulni qo'lga kiritung'a qadar yo'l boshlovchi qilgan ko'p ishlarni qilmoq kerak bo'ladi; buning uchun Ka'ba yo'llarini ham, rindlarning mayxonasiga olib boradigan manzillarni ham bosib o'tish kerak. Xudoga munojot qilish bilan yashaydigan odamlar orasida ham bo'lish zarur; mayxonada ham bo'lish kerak. Goh xonaqohda shayxning gapi bilan toat-ibodatga yuz tutganlar yoniga chekinish kerak, goh yo'qlik mayxonasiga mast bo'lib kirib, mug'bacha oldida butparastlik qilish zarur, goh sham' atrofida parvonadek aylanish, goh biron pari ishqida devona bo'lish, goh visolga erishib, aysh qilish, goh firoq o'tida kuyish kerak. Agar kumush badan, injiq bir ma'shuqaga uchrasang, u goh shirin xanda qilsa, goh sho'ringni quritadigan qiliqlar qilsa, dardu balo tog'ida Farhod bo'lish kerak, tirnog'larni po'lat teshaga aylantirish zarur. Yoki oy yuzli shunday bir dildor uchrasaki, u malohat dashtidagi Layliga o'xshasa, uning ishqida falakday sarson-sargardon bo'lib, dard biyobonida Majnun bo'lish ham kerak. O'tda samandar kabi chidab turish, suvga esa gavhar kabi sho'ng'ish ham kerak. Gavhar sochadigan bulut havosiga g'arq bo'lib, xazinadek tuproq ichida ko'milib yotish lozim. Bunday odam bormagan, tariqat yo'lini rivojlantirmagan vodiy qolmasin.

Kamolot kasb etmagunga qadar bunday odam hamma xolatlarni boshidan kechiradi. Dunyoda hamma narsani ko'rib, uni egallaydi, shundan so'nggina u "olami kubro" laqabiga sazovor bo'ladi. Shu olam sari kimga yo'l ochilgan bo'lsa, o'sha odam dunyoda haqiqiy "ahli dil" sanalishi kerak. Mexribonlik xazinasini kimgaki nasib bo'lgan bo'lsa, xalifalik ham o'sha odamga tegishlidir. Safo

taxti uning o'ltiradigan joyi bo'lib, uni sofko'ngil so'fiy deb atash lozim. Uning yo'lida jonu ko'ngulni fido etish, jonu ko'nguldan unga topinish zarur.

Agar uning etagini ushlab imkoni bo'lmasa, u vaqtda uning etagidan bittagina ip Navoiy tomon tushsa nam yetarlidir.

XVIII - Birinchi Hayrat

Ko'ngulning nomavjudlik tunidan qutulib, mavjudlik tongiga xamnafas bo'lib, malaklar olami bahoristonining rang-barang ko'rinishi yuz berganda, xilma-xil daraxtlarini tomosha qilishi va ularning "Sabbaha ismi rabbikal - a'lo" amri bilan haqiqiy Qayyum tasbihiga mashg'ul ekanini lib dimog'i bog'ida hayrat gullari ochilgani va u gullar atri dimog'iga urilib, bexush yiqilgani Ey soqiy, tong otdi-ku, quyosh chiqdi, bir mehribonlik ko'rsatib, menga quyoshdek keladigan qadah tut. Tong qushi tong otganini xabar qildi, bir-ikki qadah sahargi may ichay. Tongda safolik mayidan mast bo'lib, nola qilayotgan tong qushiga jo'r bolay. Saharning ipak pardasidan oltin iplar tarala boshlashi bilanoq tun pardasining iplari chidash bera olmay ko'zdan g'oyib bo'ldi. Falakning toqiga taqdir qalami "Vash-shams" va "Vaz-zuho" oyatlarini yozdi. Shu payt tong so'fisi ham paydo bo'lib, osmon bo'ylab nurdan joynamoz yoydi. Qora tuproq tun qoraligi qoldiqlarini tong supurgisi bilan supurib tozaladi. Osmon shu lahzaga qadar yer yuziga qora mushk zarralarini sepib kelgan bo'lsa, endi e'sha mushk ustiga hidli oq zarralarni sepa boshladi. Nilufarrang osmon tepadan shabnamlar yog'dira boshlaganda, sahar bog'ida sarig' lola ochila boshladi (ya'ni quyosh chiqa boshladi). Obnusdan yasalgan panjara oq so'ngakka aylanib, sarig' manqaldan o't sochila boshladi (ya'ni tong yorib, quyosh nuri tarala boshladi). Quyosh o'tida zulmat to'ni kuyib, yulduzlar uchquni havo bo'ylab uchib ketdi. Tun tovidan jilva yo'qolib, uning gullari oynasi ham yiltirashdan to'xtadi.

Shu payt yo'qlik shomidan Xoja ko'z ochib, tong yeli yetkazgan xabardan jon topdi. Mavjudlik shabadasi dimog'iga urilib, yo'qlik shomini tutundek haydab yubordi. U o'ziga ham begonadek edi, devonalarcha yuzini har tomonga urardi. U har nafas tongdek sarg'ayib, tong yelidek o'zidan ketib turardi. Dunyodagi yuz ming xil ajoyib narsalarni tomosha qilar, ularning sirini bilishni orzu etardi. Fikr qilib, qancha ko'p o'ylasa, bu orzuga yetish shuncha mahol tuyulardi. Qancha ko'p toat-ibodat qilsa ham, bu pardadagi sirlar ochilmadi.

Shundan keyin Inson siniqlik harimga kirib, joylashib oldi-da, o'zining oqizligini va hayratini namoyon qilishga turdi. U ma'ytislik bilan o'z oqizligiga tan bergandan, keyin g'oyibdan ovoz beruvchi unga shunday nido qildi:

- O'rningdan tur, bu gulshan bo'ylab sayr et, gurkiragan sabzalarga bir nazar sol!

U o'rnidan turib, bir-ikki qadam yurgan edi hamki oldida Eram bog'i paydo bo'ldi. Bu qanaqa Eram deng, havorang gulshan. Havorang gulshan ham dema, jannat bog'ining o'zginasi. Har bir daraxti sidraga boshini qo'ygan, shoxlari esa shoxlariga chirmashib ketgan. Barglarining rangi moviylikda osmonni uyaltirardi. Uning soyasida esa hatto quyosh salqinlasa bo'ladi. Undagi sarvlar bo'yodor va zangor rang, har biri bamisoli osmon saroyining bitta ustuni. Chinorlarining zulmidan quyosh azobda, panjalari quyosh panjasidan zo'r. Shuning uchun bu qiyinchilikdan uning rangli sariq, issiq ohlari bilan uni kuydirgani kuydirgan. Sandalining muattar hidi Iso nafasini eslatadi. Undan o'lik ham Iso tiriltirgan odamday tirilib ketadi. Uning isidan suv gulobga aylanadi, soyasi esa tiiproqni toza mushkka aylantiradi. Teraklarning oppoq tanasi kumushga o'xshaydi; g'ir-g'ir esib turgan shabada unga gard ham qo'ndirmaydi. Oqterak tanasining kumushsimonligi yosmin tanasining oqligiday, yaproqlari esa havorang tangalarga o'xshaydi. Sanubarlarning shoxi osmonga yetgan, tugmalari bilan yulduzlarni qalpoqchalardek berkitgan, sarv va oqteraklarning safi uzilmay, cho'zilib keta beradi. Oqteraklar sarvlarning qomatini ko'rib (o'z qomatining norasoligidan) xijolatda. Qizig'i shuki, sarvning boshida gullar ochilib, hatto to'kilib, taglariga sochilib yotibdi. Bunda o'sgan ko'katlar rangi zumradga, tuk bilan qoplangan tugmalari esa zabarjadga o'xshaydi. Har tomonda bitta shisha rang xovuz, lekin bu xovuzlarning oinasini namlikdan chang bosmagan, tiniq. Ularning oynasida jon surati jim-jim etib jilva qiladi; unga oqib kelib quyiladigan ariqni esa shu oynaning dastasi desa bo'ladi. Bu ariq suvidan inson ruhi oziq oladi; ostidagi mayda toshlari xuddi la'l va yoqutga o'xshaydi. Suv go'yo gulning oyog'iga bosh qo'yganday, boshini emas, kichik toshlarni uning oyog'iga xalqa qilib taqib, bularning hammasini uning uchun xuddi bezak sifatida qadab qo'yganday.

Gul g'unchalar parda orqasida qizlarday; ularning baxt ipi tugunlari xali yechilmagan. Gullarning eng go'zali hamma ko'rishi uchundir. Bunday gulni xon ham shodlikka erishish niyati bilan uzadi. Shabnamdan durlar paydo bo'lib, shabada esishi bilan gul barglaridan kumush tangalar to'kiladi. Go'yo ko'zguda ma'shuqaning yuzi va sabza tuklari ko'ringanday, suv yuzida ko'katlar va gullar aksi ko'rinadi.

Gulga shabnam qo'ngach, har gul yaprog'i mahbubaning terlagan nurli yuziga o'xshaydi. Undagi sunbullar zaharli ilonday chirmashgan; g'unchalar esa uning nish urishidan ozor chekadi. O'sha zahardan o'z rangi yashilga aylanib, g'uncha tepasida bulbul afsungarlik qilgani-qilgan. Odamlar tugma deb gumon qilgan narsa oyoqni zaharlovchi zahar bo'lib chiqdi. Tikonning nishiga chidayolmagan bulbul tumshug'i bilan istagini izhor qiladi. Sarv tagida tovus xironon; bu xolda tovus shu'la bo'lsa, sarv undan ko'tarilgan tutunni eslatadi.

Tovus mast xolda har tomonga jilva qiladi; shu ravishda gul va gul tuplarini sindiradi. Yangi novda va yangi barglari tolni sochlari o'sib, paxmoq bo'lib ketgan devonaga o'xshatib qo'yibdi. Bu bog' tabibi xiyla va makr bilan suvdan tol oyog'iga zanjir solgan.

Nargis kasaldan tuzalmagan, hamon oriq, ko'zlari sarig' kasaliga uchragan odam ko'ziday sap-sariq. Rangi siniqib, ko'zini doim suvga tikib, undagi ko'katlarni baliq deb o'ylaydi. O'zidan atrofga oltin rangini sochib, o'sish-unish xabarchisiga hamisha bahorni bildiradi.

Lola mayxo'r qimorbozdek xayajonda, tosidagi ikki dona shudring uning oshig'i. Gul ham uning o'yiniga havasi kelib, cho'ntagidagi hamma pullarini yutqazib qo'ydi. Shudring tosh bilan binafshaning boshiga urib, uning boshini ko'k ro'mol bilan bog'lagan.

Momaqaldiroq bulutlar orasida chaqmoq chaqadi; u yerdan tushgan bir qatra yomg'ir esa Xizr chashmasidek ruhbaxsh. Shabada o'lganlarni tiriltirish uchun hammaga Isoning nafasini yetkazmoqda. Bu yerning bir qatra suvi kavsar suvidan ham ziyoda, tuprog'i esa jannat gulidan ham toza.

Inson bularning hammasini aylanib ko'rib, bexol bo'lib, xushidan ajrab, till lol bo'lib qoldi. U bog'ning qaysi tomoniga qaramasin, ko'zga tashlangan g'aroyibotlar birga ming bo'lib ko'rinardi. Uning ko'zi qanchalik qiziq tomosha ko'rishni istamasin, ajoyibotlari ustiga bundan ham ajoyiblari namoyon bo'lardi. Fikri u yerdagi ko'rganlarining ipining uchini topishga qiynalardi. Hayratiga esa yangidan hayrat qo'shila borardi.

Ma'yuslik, umidsizlik uning aql ishlarini telbalikka olib bordi; vasvasalar xushini oldi. Axir shu gulistonning o'zi bir jahon-ku!

Balki undagi har bir gul ichida ham bir dunyo yashirgan. Lekin bir dehqon bo'lmasa, uning o'z-o'zidan ko'karib turishi mumkin

emas.

Bu hayrat uning a'zoyi badaniga hayqiriq soldi va shu hayrat ichida turganda xushxabar yetkazuvchi farishta: "Bunday foydasi yo'q hayratning kimga keragi bor? O'zingga ham bu hayratdan foyda yo'q. Haqiqat sirridan bahramand bo'lib sen, yaxshisi, hammasiga ko'ngul ko'zi bilan boq!" - dedi.

Bu so'zlar uning qulog'iga dur bo'lib yetgach, haqiqat nuridan ko'zini ochdi. Tog' kaptaridan, qumridan tortib bulbulgacha, daraxtlarning yaprog'idan tortib har bir gulgacha hammasi o'z Yaratganini eslar va har biri unga shukr aytar, undan minnatdor bo'lar edi. Shamol ham, suv ham o'zicha kuy kuylarkan, Yaratgan ularning har biriga o'ziga mos bir sirni xos etgan.

Shu hayrat ichida u shunday o'tli bir hayqiriq soldiki, shundan keyin bor narsalarning bari biyron-biyron gapirsa ham, u xomush bo'lib qoldi. Bu xomushlik uning dimog'iga - oh-voh bulutlari bilan ta'sir etib, uni behush etib qo'ydi.

Ey soqiy, yana badanimda issiq bor, may suvidan yuzimga gulob sep. Toki men yana xushimga kelib, gapimni o'nglab olay; so'ng so'z chamanida bir kuy kuylay.

XIX - Ikkinchi Hayrat

Sharaf qanotli ul qush (ko'ngul)ning narsalar olami gulistonidan farishtalar olami shabistoniga uchib, u keng manzilning sham va mash'allarining so'zlovchi tili bilan asl Yaratuvchi yodiga mashg'ul ekanini bilib, hayratdan bu olamdan boshqa bir olamga borgani va bu hayrat yana uni behush qilgani

Xo'tan go'zali o'z zebo jamolini yopgach, shamol shabadasi yer yuziga qora mushk seplashga kirishdi. Anbar hidli nafasni shabada dimoqqa olib kela boshladi. Nargis hidini beruvchi varaqlarni shamol yopdi. Jahon gullarining shoxlaridan sariq barglar to'kilishi bilan falak bog'chasi oq gullar ochila boshladi.

Ha, quyosh Chin qo'g'irchog'iday yuzini o'girib olib, endi sochini yoyib, qora mushk socha boshladi. Yezilgan mushkning yoqimli hididan tun yulduzlarining dimog'i qaqradi. Bu qaqrash unga shunday ta'sir etdiki, ko'zlarini yumib, uyquga ketdi. Bulduruq qush egnini qisib, parda yopinganday o'ltirib oldi: ko'rshapalaklar parda qanotlarini ochib, ucha boshladilar. Osmonga qarab yo'l olgan boyqush doira shaklidagi oyni o'ziga childirma qilib oldi. Ko'k o'lanlar atrofida rang-barang atirgullar yulduzlardan tizilgan lojuvard doiraga o'xshardi.

Bu kecha ham Xoja yuz xil mashaqqatlar chekdi; bu qiyinchiliklarning biri ikkinchisidan qiziq edi. Nayrangbozlikni o'ziga kasb qilib olgan falak har nafasda bir yangi tilsim ko'rsatardi. Osmon go'yo bu masxaraboz uchun bir chodir edi. Yulduzlar esa uning kumushdan qo'g'irchoqlari edi. Somon yo'li o'zining cho'ziq ko'rinishi bilan osmon sayri uchun unga yo'l edi. Falak ayvonida ko'zga tashlangan chiziqlar xat emas, osmon qorong'iligining yo'l ko'rsatuvchisidir. Osmon bog'iga shu qadar ziynat berilganki, har bir yulduz bir gul bo'lib, quyosh ham rashk etardi.

U muqaddas qush (ko'ngul) yana o'ynagisi kelib yana ham balandga havolab uchdi. Uning tuproqdan iborat vujudi yerda qolgan edi. O'zi falak yulduzi bo'lib, osmonga ko'tarildi. Rux qanotli qushga aylanib, tun qorong'iligida sayr qilardi. Ushbu jannat bog'ining qushi birinchi chaman (osmon)ni aylana boshladi. Bu chamandagi oy yaxlit bir javhardan iborat bo'lib, olam uning markazi, o'zi esa uni o'rab turgan dengizday edi. Bu oliy javhar xalqa bo'lib aylanar, uning uzuk ko'ziga o'xshash ko'zi eng quyi bir nuqtaga joylashgan edi. Yo'q, u xalqa ham emas, balki aylana lagan edi; uning sham'i esa majlislarining mash'ali edi. Bu hajr maskanining mash'ali, gadolarning buzuq kulbasida sham' vazifasini o'tar edi. Uning nuri buzuq kulbaga farog'at sham'idek, sham' ham emas, shamchirog' gavhar o'rnida edi. Uning ko'rinishi doira monand bo'lib, Xudoning nomini kuylab, tasbeh o'girayotganga o'xshaydi. Goh muttasil Xudoni madx etish uchun uning butun vujudi til ko'rinishiga kirardi.

U (ko'ngul) yana bir (osmon) bog'iga kirib, joy oldi. Unda kumush badanli bir mahbuba turardi. Uning qoshlari fusungar, ko'zlari tannoz bo'lib, biri ishva ko'rsatsa, ikkinchisi noz qilardi. Sochlarining jingalaklarida yuzlab tugunlar bor edi. Yuziga esa mushkdan sovut yasatib olgan edi. O'zi ham mahbuba, ham musiqachi, ham soqiy, ham ashula to'quvchi edi. Uning yuzi yigitlik mayidan qip-qizil, sherigi esa bir qari chol. Kasallik uning suyaklarini chiqarib qo'ygan, hatto badanidagi tomirlar ko'rinib turardi. Bu mutrib-tabib uning tomirlarini chertib ko'rar, tomirlar esa qon yo'g'idan nola chekar edi. O'zi ham u tomirlarga jo'ra bo'lar, bu kuydan tomirlar ham, tomir ko'radigan ham xursand bo'lardi.

U (ko'ngul) yana bir hujra (osmon) ga qadam qo'ydi. Unda eng nodir donishmand bir xattot o'ltirardi. Bu hujrada uni munshiy (xattot) deb atashardi. U xat yozishga kirishganda durni ipga uzganday qilardi. Uning ta'bi mumday yumshoq va yoqimli, naqshni esa eng chiroyli uzuklardan olardi. Suv olmoqchiday oldidagi har siyoxdonga murojaat etar, o'zini ham o'sha idishga hamrang qilgan edi. Uning qalamidan qog'oz qoraymasdi. Chunki u Xudoning madhidan boshqa narsani yozmasdi.

U yana bir boshqa gulshan (osmon)ga ko'chdi: undagi har bir chamanni kezdi. U yerda shunday bir pari paykar o'ltirardiki, u - osmon qutisining eng qimmatbaho gavhari edi. Uning javhari jon manбайдan ham yorug', dunyodagi hech bir narsa undan yorug' emas edi. Uning vujudi dunyoni o'zida aks ettiruvchi oinaga o'xshardi; oy ko'zguisi undan nur olardi. U osmon bo'ylab malaksifat parvoz etardi; porloq nurlar unga har tomondan qanot edi. Uning chashmasini Isoning o'zi topgan bo'lib, toza nafasidan o'luk tirilardi. Chashmadan u obi hayot suvini ichar edi. Kecha qorong'iligi esa uning uchun obi hayot yashirilgan zulumat edi. Uning vujudidan chashma suvi oqib chiqib, atrofga ariqlar porloq nurdek taralar edi. Yo'q, bu chiziqlarni boshidan-oxirigacha tillarga o'xshatsa ham bo'ladi; uning har bir tili Xudoning yodidan so'zlardi.

U (ko'ngul) yana o'rnidan turib boshqa maydon (osmon)ga xallosladi; unda qo'lga nayza ushlagan bir pahlavon jangchi turardi. Uning qaxri kelib, g'azab tutuni ko'tarilsa, har bir uchquni yuz yilgacha dumli yulduzdek osmonda uchib yuradi. Uning ishi hamma olamlarga qaxr sochish bo'lib, achchig'langanidan butun vujudi zaharga aylanib ketgan. Achchig'idan har tomonga tig' soladi, tig'idan esa qon emas, zahar tomadi. Uning may ichadigan kosasi odamlarning boshidan; ichadigani esa may o'rniga qon. Qorong'i kechada u otgan o'qlar yulduzday uchadi; qilichi kesgan yer yangi o'ya o'xshaydi. Nayza va o'qlari, hatto tig'i ham Xudoga shukr aytishga kelganda tilga aylanadilar.

U (ko'ngul) yana bir manzil (osmon)ga o'tdi, uning saxnida bir xushbaxt kishi joylashgan edi. O'zi farishtasifat, kiyimi ipakdan, bu kiyimni darveshlarning ridosi desa ham bo'ladi, oddiy yopqich desa ham. O'zi olti zinali minbarda o'ltiribdi, yuzidan uning zuxd-toatda ulug'ligi bilinib turardi. Kechalari yuzini ochib ko'rsatish uning odati, saodat nurlari unga mash'al edi.

Uning zebo jamoli doimiy baxtga, baxt, omad bilan to'la taqdiri yetuk aqlga o'xshardi. Nur va safo chegaralarigacha uning mamlakatidir. Yozgan yozuvlari esa Xudoga hamdu sanodan iborat.

U (ko'ngul) yana bir cherkovga (osmonga) kirib, sayr qildi. Butxona piri bir hindi ekanini ko'rdi. Har ishda uning istagi sabr edi; sabr qilib, biron ishni bajarishga hech shoshmasdi. Uning peshonasi mehnat-mashaqqat kuniday qora, oyog'i esa ayriliq kechasiday cho'loq, juda sekin yurardi. U yaxshi ishlashni kuzatib turar, o'zi esa o'rdakdan battar sust harakat qilardi. O'ttiz yilda

Makkani bir ziyorat qilganday, atrofini zo'rg'a bir aylanib chiqadi. Qo'lga tasbeh tutib, uni o'girib, tilida doim tirik qodir Xudoni zikr etadi.

U (ko'ngul) yana bir baland tepaga ko'tarilganda, uning atrofi mustaxkam devor bilan qo'rg'on shaklida o'ralganini ko'rdi. Etti osmon unga borib tutashgan. "Qur'on"dagi "Ko'o burilar" haqidagi gap ham shu osmonga tegishli. Undagi xandaqning tagi shunday chuqurki, o'lchash qiyin. Atrofi o'n ikki burj bo'lib, birontasining darvozasi yo'q. Har burjning orasida tepalik bo'lib, bu tepalikning ustida bir ajoyib go'zal (yulduz) jilva qilib turadi. Qizig'i shuki, bu go'zallar doim sayrda, lekin ularning sayri shu o'n ikki joydan chetga chiqmaydi. Ular xudojo' odamlar tili bilan so'zlaydi, mehribon Xudo madxini ko'klarga ko'taradi.

Shundan keyin u (ko'ngul) eng yuqori osmonga bayroq tikdi, eng yuqori osmon zinasiga qadam qo'ydi. Bu yerda naq bir butxonaga ko'zi tushdi. Undagi har butning ko'rinishi durdonaga o'xshardi. Unda boshliq ham yo'q edi, biron barahman ham, lekin undagi butlar barchasi kumush tanli edi. Har bir but shu butni yo'nganga berilib ravish qilar, butga sajda qila berib, butparast bo'lib qolgan odamga o'xshardi.

U (ko'ngul) shuncha qiziq narsalarni aylanib chiqar ekan, ularning hammasiga ibrat ko'zi bilan qarar edi. Ularning hammasining zikr va sajdada ekanini, Ilohiy ma'rifatni egallaganini o'z ko'zi bilan ko'rdi.

Shu payt unga yana g'ayrat kirib, uning hayrati birga ming bo'ldi. Ular hammasi zikr qilardi, faqat u o'zi gung va lol edi; ular hammasi o'zaro jipsu bu o'zi yolg'iz parishon ahvolda. Uni yana sonsiz-sanoqsiz hayratlar aqlini olib, bexud qildi.

Ey soqiy, mening vujudim ham o'sha (ko'ngul) singari bo'shshagan, hatto nafas olish ham menga qiyin. Og'zimni qadahga olib borishga ham madorim yo'q, yaxshisi, u mayni paxta bilan og'zimga tomiza qol.

XX - Uchinchi Hayrat

U parishonxol sayyoh (ko'ngul)ning farishtalar olami shabistonidan (inson) badani mamlakatining ko'rg'oniga tushgani va u mamlakat odamlari (a'zolari)ning ham "Meni eslanglar, men ham sizlarni yodga olaman" buyrug'i bilan mislsiz qudrat (Xudo) yodida ekanini bilib, hayrat o'fining alanga olgani, vujudi u o'tdan kul bo'lib, yo'qlik yeliga tamomila sovurilish bilan ikkinchi yo'qlik o'rmiga erishib, shundan so'ng, Xudodan unga to'kis-tugal boqiylik yetib, ko'ngul egasining o'sha mamlakatda xalifalik taxtiga o'tirgani

Quyosh Sharqqa o'z bayrog'ini tikib, jahon mamlakatlarini egalladi. Osmon otiga minishni ixtiyor etib, ufq tomonidan u otni sakratib chiqdi. To yuqoriga ko'tarilgunga qadar uni tezlatdi, o'z harorati bilan olamni isitib yubordi.

Inson hamon hayrat mayidan mast edi. Mastlik uyqusiga berilib ketgandi. Quyosh issig'i miyasini qizdirishi bilan seskanib ketib, o'z xushiga keldi. Shunday achchiq may bilan mast bo'lib, hatto uning qiziq o'tidan issig'i chiqdi. Har lahza yana sayoxat etish havasining o'ti ko'ngulga shu'la sochib, o'ziga bir doimiy vatan topish xayoli esiga tushdi. Ko'ngul yana safar qiyinchiliklarini bo'yniga olib, maqsad manzili tomon yo'lga tushdi.

Ko'ngul bu dunyo saxnidan zavqlanib turganda, uning oldida ajoyib bir shahar paydo bo'ldi. U shaharning har tomonida mavjud ajoyibotlarning ham hisobi yo'q edi. Yaratuvchi (Xudo) ning qo'li uning loyini yasaganda, uning shaklini alohida bir lutf bilan yaratgan edi. Uning vujudini ikki ustunning ustiga o'rnatdi, uning ichiga juda ko'p qiziq narsalarni berkitdi. Uning gavda tuzilishiga tartib berayotganda, uni to'rt javharni (o't, havo, suv, yer) bir-biriga qo'shib yaratdi. Bunday ikki javhar (o't, havo) eng yuqori sifatli, qolgan ikki javhar (suv, yer) esa quyi sifatli edi. Bu to'rt bir-biriga zid narsalar o'zaro shunday tenglashdilarki, bularning qo'shilganidan bir butunlik yuzaga keldi.

Uning ichida masjid, bozor, mahallalar bor, ko'chalar, bog'lar, mayxonalar bor. Unda yongan o'tning Muso yoqqan o't yorug'icha yorug'i bor; yeli Iso nafasidek jonbaxsh. Suvlari jannat suvidek muloyim, tuprog'i gul bo'lib, anbar isini beradi.

Mamlakatning o'rtasida bir taxt ham bor. Shu yerdan podshoh mamlakatni boshqaradi. Taxtda bir xol yuz bersa, bu hamma iqlimga ta'sir ko'rsatadi. Taxtda tinchlik bo'lsa, boshqa hamma joyda ham tinchlik; tinchlik bo'lmasa, hammasi - notinch.

Uning eng tepasida bir qasr bo'lib, uni qurgan me'mor o'zining yaratuvchilik pargori bilan uni alohida ajratgan. Bu qasrning tuzilishi har qanday nozik aqlni hayron qoldiradi; uning loyixasi Chin naqqoshlarini ham lol etadi. Bu qasrning usti oliy bir gumbaz bilan yopilgan; bu gumbaz osmon gumbazi bilan teng. Osmon gumbazida nima yozilgan bo'lsa, ularning barchasi bu xushbichim gumbazda ham yozig'liq.

Bu qasrga ajoyib bir eshik ochib qo'yilgan; ovozidan (har ochilib yopilganda) durru gavhar sochiladi. Bu eshikning ikki tabaqasi ham la'ldan, uning dandanalari toza durdan. Palosi yoqut bilan to'qilgan, durlar yoqutning orasida qolib ketgan.

Nimaiki yeyish va ichishga tegishli bo'lsa, nimaiki yeyish va ichish uchun yoqimli bo'lsa, hammasi bir yo'l bilan boradi; kechayu kunduz shahar aholisi shundan oziqlanadi.

Ortiqcha, kerak emaslarini daf etish uchun ham bunda ikki yo'l bor.

Bu yo'llar past tomondan o'tadi.

La'l eshikning tepasida ikki tuynuk bo'lib, bunday tuynuklarning bo'lishi ham yaxshi va yoqimli. Ular orqali nafas olib, chiqarib turiladi. Bu tuynuklarning ustidan kumush suvi yuritib qo'yilganday.

Ustunlar ustidagi gumbazga chiqish yo'li ham bo'lib, bu yo'l shaharning umumiy yo'lidan ajratilgan. Shamol shabadasi ushbu yo'l orqali esib, shahar aholisiga tinchlik, orom bag'ishlaydi. Bu shabada shoh saroyigacha o'tib boradi, uning bazmiga yuz ming shodlik yetkazadi.

Shohning aqlli bir yordamchisi bor. Uning ishi mamlakat atrofini aylanib yurishdir. Atrofga diqqat qilib, nimani fikr etmasin, mavxum bir nuqtani yuz bo'lakka bo'lib tekshiradi. Shoh uchun uning fikri qo'llanmadir. Mamlakatini shunday adolatli yo'l tutish bilan obod etadi.

Yuqoridagi qasrda baxtli vazir o'tirib, xalq ishi yuzasidan farmonlar beradi. Qasrda beshta saxn tayyorlangan bo'lib, u yerdan hammayoqni tomosha qilish mumkin. Lekin bu besh saxnda beshta ishbilarmon bor. Ularning biri ikkinchisidan tajribali. Ularning har biri bir saxnda joylashgan: har qaysi o'z sohasining tengi yo'g'i. Biri ko'rish ilrnini egallagan, safo ko'zidan o'z nazarini pok qiladi. Boshqa biri biron tovush kelsa, uni diqqat bilan eshitadi. Yana binning ishi ta'm bilish - xoh u hayot mayi bo'lsin, xoh o'l'im zahari. Tag'in bittasining ishi hid bo'yicha gulni tikandan ajratish, sovuqni, issiqni sezish. Ko'rish, eshitish, sezish, ta'm bilish, hid bilish - hammasi beshta. Dunyodagi hamma narsalarni shular orqali bilish mumkin. Tushungan odam bunga shubha bildirmaydi. Dahlizi Chin naqshlari bilan bezatilgan qasrning maydonida beshta ishonchli odam o'ltiradi. Besh xis bo'yicha nimaiki yuz bersa, ular har qaysisi o'z sohasi bo'yicha uning tagiga yetishga harakat qiladilar. Barcha yig'ilgan javhar (ma'lumot)larni ular xaligi xazinador qo'lga topshiradilar. Undan ikkinchisining oldiga o'tadilar. Uning xazinadori esa xayoldir. So'ng uchinchi xazinachi ham bor. Uning ishi boylik qo'lga kirsas, saqlashdir. Yana birovining oldiga kirishsa, uning ishi doim boyliklarni egallashdir. Uning

qo'li nimagaki yetsa, hammasini qonunga bo'ysundiradi.

Ravshan aqlli noyib bularning barini vazir mamlakat boyligini qo'lga olganday olarkan, u baxt saroyiga yo'l olib, yuzini maqsad ostonasiga qo'yadi. Hamma narsani u mamlakatga adolat bag'ishlovchi - podshohga arz qiladi. Shoh bu xazinalarning ustida xozir bo'lib, diqqat bilan barchasini ko'zdan kechiradi. Rad etadigan narsani u rad etadi. Maqsadga mos tuhfalarni alohida ajratadi. Qabul qilingani haqida ovoz kelgandan keyin, u tuhfalar o'z o'rnini topadi. Bu bilan u shoh najot yo'lining raxbari, kattalik talashishni yo'qotgan bo'ladi.

Ko'ngul egasi Inson bunday jahonni, zarrada butun borliq, qatrada esa daryo yashiringanini ko'rgandan keyin fikr nahangiga yana yem bo'ldi, hayrat dengizida yo'qoldi. Fikr o'tining tutunlari ko'kka chiqdi. Butun vujudi hayratidan tugadi. Chunki bu hayratda ranj va uqubatlar bor edi. Yo'qlik insonni foniylikka olib ketdi. Xudo unga yangi vujud ato qildi. Bu toza vujudda mushohada etish qobiliyati bor edi. Boqiylik sham'i uning ko'zini yoritib, o'zini o'sha podshohlik ichida ekanini angladi. O'sha mamlakat, o'sha yurt unga bo'ysundi, faqat u yurt emas, butun jahon bo'ysundi. O'zi ham mamlakat, ham taxt, ham shoh edi, hammasi o'zi va o'zi hamma narsadan ogoh edi. U o'zligidan har bir mo'yigacha xabardor bo'lib, "O'zini bilgan Xudoni ham biladi" degan gap foyda berdi.

Soqiy, yoqimli may to'ldirilgan qadahni keltir, men uni xaligi insonday birdan ko'taray. U qizil rangli maydan bir-ikki qadah ichib, inson madhida bir necha so'z aytay.

XXI

Xoja Bahouddin Naqshband sirlari muqaddas bo'lg'ay, shunday zotki, san'atkorlik naqqoshi (Alloh) o'zining xikmat qalami bilan zamon sahnasida uning vujudi naqshini islomiy bichim bilan chizdi va to'g'ri yo'lni ko'rsatish kayfiyati bilan kofirlar ko'ngli varag'idan xitoy va farangiy naqshlar (o'chib) ketti va Xoja Ubaydulloh (Alloh u kishini salomat qilg'ay)g'a iltijo arzimiz shundan iboratkim, u kishi xazrat (Xoja Bahouddin Naqshband)ning mutlaq o'rinbosari, balki haqiqiy xalifaning o'zidir. Baland osmonning naqqoshi - osmonning har sahifasiga naqshlar yasar ekan, Xoja ham ko'pdan-ko'p varaqlarga rasmlar chizdi. Uning chizgan naqshlari esa nihoyatda yoqimli edi. Uning naqsh chizadigan qalami naqshlar chizar ekan, uning naqshlari kabi dilbar naqshlarni hech kim chiza olmagani edi.

Uning ko'nglida esa saxovat naqshi mustaxkam o'rin tutgan bo'lib, u sahifada vujud naqshi barham topgan edi. Uning naqshlariga Xitoy naqshlari teng kelolmay, o'zlarini maxv etgan, olamning o'zi bularning qo'lida naqshli uzukka aylangandi.

Bunday uzuk naqshiga esa o'zining ajoyib naqshlari bilan devu parilar ham bo'ysunar edi. Naqshlarga to'la osmon ham qancha harakat qilmasin, naqqoshlikdagi san'atini izhor etmasin, naqshlarini namoyon etmasin, oddiy devor sahifasiga chizilgan rasmday edi.

Naqshband esa joniga ranju mashaqqat naqshini chizar, maqsad bu orqali dunyoning, hayotning foniyluk naqshini chizish edi.

Uning joni o'sha naqsh makoni bo'lgani sababli unga naqshdan boshqa hamma narsalar foniyl edi.

Ajablanadigan tomoni shunda ediki, u naqshga ko'z solmas, jonida esa baqolik naqshidan boshqa narsa qolmagan edi. U ko'nglida naqsh solingan maskanlarda sayr qilar, bu sayrda esa ko'nglida naqshdan boshqa narsa bo'lmasdi.

Munaqqash bu osmon bo'ylab u sayr etar ekan, kafining naqshlari zarli lavhalarga tegib turganday bo'lardi. U bosgan iz naqshiga peshonasini surtib, naqshni tushunadigan falakning ko'zi bundan ravshan tortardi.

U (Bahouddin Naqshband) jannat bog'iga yo'l olar ekan, bu (Xoja Ahror) uning o'rnini olgan edi.

Cheksiz olamda bu toq bo'lib, toq emas, butun dunyoga yo'l boshlovchidir. U bulim osmoni dargohining supuruvchisi, supuruvchisi ham emas, balki peshonasi bilan xas-xashaklarni tozalovchidir. Shohlar uning qullug'iga o'zi kelar, bazmlarida har qanday xushyor kishilar o'zlarini yo'qotib qo'yishardi. Unga xizmatda har qanday odam ogoh bo'lib turar, o'zi gado bo'lsa ham, ma'niligi jihatidan shohdek edi. Oldiga kelib egnini qancha taqqoslama, surishtirma, ma'rifat xazinachisi kafidan olgan yuzta libosi bor.

U kiyimini aldash maqsadida o'zgartirmaydi, ipakni oddiy palosdan farq etmaydi. Uning suhbatida hech shak-shubhasiz allaqancha ko'zga ko'rinmas go'zal ra'nolar ham bordir. U o'zi xilvat go'shalarda o'ltirmas, o'zini hech kimdan yashirmay, oshkora yurar edi.

Osmon atlasini bilan mingta bezak-xasham to'rqa to'ni ostidagi ko'k astardek edi. Lekin o'sha to'rqa to'ning har bitta ipi faqr masalasida yuzta o'zaro bog'lanish uchun zanjir bo'lishi mumkindir.

Jahon mamlakatlarning dalalarining bu dehqoni dehqon emas, balki o'sha mamlakatlarning nigohboni edi.

Mamlakatlardagina nigohbon emas, balki u barcha sultonlar ustidan sulton edi.

U yozgan xatlar biron podshoh qoshiga yetib borsa, podshohning vazifasi uni o'pib, boshiga qo'yish edi.

Podshohlar buni boshidagi toj deb tushunib, uning har bir yozgan so'zi tojga qadalgan eng qimmatbaho durdek edi.

Ammo u xursandchilik vaqtida podshohlargagina toj bag'ishlovchi bo'lmasdan, balki gadolarga ham toj kiydiradigan zot edi.

Alloh so'zlarini odamlarga talqin qilib berar ekan, uning uchun shoh ham, gado ham teng edi. Uning sha'niga nog'oralarni chalish navbati kelganda esa, navbat bilan shohlar uni ziyorat qila boshlar edilar.

U jahonni o'z nurlari bilan yoritadigan Allohni eslaydigan paytlarda, eng yuqori sharofat yulduzlari bo'lgan (olim)lar unga hamsuhbat bo'lar edilar. Ularning har bittasi bir olam xalqiga raxnamo, bir olam ahli dema, balki ko'kdagi farishtalarga ham raxnamo edilar. U kishi barcha tariqat kishilariga raxbar bo'lib, (yo'lda ketayotgan) musofirlarga kechalari yulduzlik qila olar edilar.

Ko'zi yaxshi ko'rmaydiganlarga nur va issiqlik bag'ishlar, natijada bundan ularning har biri o'zi yulduz yoki uchar yulduz xolatiga ega bo'lib qolar edilar.

(O'z vaqtida) U kishi tijorat ishlari bilan ham shug'ullangan bo'lib, bir mamlakatda (muqim) o'ltirib qolmasdilar. U kishining (oladigan yoki sotadigan) yuklari oddiy yuk emas, fano tillasiga teng tuhfalar bo'lib, uni sotib olgan odamlarning har biri bu oltin tufayli boy bo'lib ketishni istar edi.

U kishining kumushlarining barchasi ham fano konidan qazib olingan bo'lib, durlari esa yo'qlik Ummoni suvidan olingan edi.

Har qaerga keltirgan narsalari (odamlar uchun) najot mollari bo'lib, koinotning to'rt tomoni to'lib ketardi.

Alloh jahon ayvonini Ubaydulloh nog'orasining dabdabasidan bo'sh qoldirmasin. Xudo u kishining himmatidan bizni ham faqr (tasavvuf) yo'lida badavlat hamda imonga boy qilsin!

XXII - Birinchi Maqolat

(Mazkur bob) imon sharxi(dan iborat) bo'lib, "Allohga, farishtalariga, kitoblariga va payg'ambarlariga imon keltirgan har bir kishi (dedi): (Har kimning) qilgan yaxshi amali o'zi uchundir va yomon amali ham o'zining bo'ynigadir" deyilishidan maqsad (imon shundagina iborat) degan gap emas va agar (masalaga yuzaki qaraydiganlar) imon degani shudir, desa, tushungan odamlar (bunday) demaydilar va (shu munosabat bilan) mohiyat daryosida o'z o'zina suzishimni namoyon etmoq va farishtalar uchgan havoda biroq qanot qoqmoq va kitoblarning sahifalari yuzasidan bir necha so'z aytmoq va payg'ambarlar yurgan ko'chada bir necha qadam chopmoq va qiyomat ko'tarilganda tik turmoq va taqdir xususida o'ziga yarasha iqtidor bilan kuy kuylamoq Kimki dunyodagi insonlar orasida (chin) inson bo'lsa, buning belgisi uning imonidir. Kimki chegara va qoidalarni bilib ish tutsa, bu hayvoniy bilan insoniylikni farq qilganidir. Bu ikkisi torn ma'noda insonlar guruhining (o'ziga xos) yurish-turishini anglatadi. So'zlash (xususiyatiga ega bo'lgan) inson bilan hayvoniylik ularning so'zlay bilishi va so'zlay bilmasligi bilan belgilanadi. Sen biron insonni (haqiqiy) inson deb hisobladingmi, bilki, u doim inson bo'lib, hayvon esa hayvonligicha qoladi. Buni inson yaxshi farq qiladi. Tangri kalomi ("Qur'on") ham bu haqda xabar bergandir. Hayvondan farq qilmagan odam ham odam deb atalsa, yaxshi bilan yomonning o'rtasidagi farq qaerda qoladi?

Qusurli odam bilan komil inson bir-biridan farq etilmas ekan, unda olim bilan johil o'rtasidagi tafovut nima bo'ladi? Bu sifat insondagi topilmas bir najot yo'li bo'lib, odati bo'yicha takallumli bo'ldi.

Sen shunday odamni to'g'ri, riyosiz deb bilgin, qachonki u sabr bilan, shukru hayo bilan ish ko'rsa. Hoshimiy Payg'ambarimiz (ummatlariga) shunday buyurdilarki, imonli bo'lish uchun uch narsa lozim bo'ladi:

Inson deb atalish shunday odamga ravodirkim, uning ishlari qachonki imon bilan maqsadga olib borsa.

Ey sen, imonning nimaligini sharx qilib bergan kishi, eshit, endi men senga imonni sharx qilib beray!

Shariatda har bir mo'minga kerak bo'lgan, u e'tiqod qilishi lozim bo'lgan narsaning soni oltitadir. Ularni shu oltitaga olib kelib, ish tutsa, bu bilan u olti tomondan o'zini qo'rg'on bilan o'ragan bo'ladi. Kim shunday xisordan o'ziga makon tutsa, uning butun boyligi o'g'ridan tinch bo'ladi. Bu bilan u o'z boyligini yo'ini bilmasdan, gumrohlikda qolishdan, bundan boshqa ko'p qo'rqinchli yo'llardan ham sog'-salomat olib o'tib, bu sohada malomatga qolishdan omon qoladi. Bu bilan asl maqsadga yo'l olib, (Allohga) yaqinlikning xos manzildan ham o'rin tutgay. Bularning qisqacha sharxini tushunding. Endi buning har birining tafsilotini eshit.

Oltidan birinchisi (bosh) maqsad bilan bog'liq bo'lib, bu mavjud Haqni bilmoqdan iboratdir. (Shunchaki) bor, deb ham aytma, negaki bu vujud (dunyoda) nimaiki mavjud bo'lsa, ularga fayz in'omini beradi. U vujud zotiga sababchi bo'lib, (har qanday) nuqs uning kamoli tufayli o'z nixoyasini topadi.

Tanazzul ham, yuksalish ham U tufayli yuz berib, quyi ketishning ham, balandga ketishning ham ixtirochisi Uning o'zidir. Uning qadimiyligi daryosi ham toshgandan-toshgan, bir yonida azaliylik boisa, bir yoni abadiylik (me'yoridan ham) oshib ketgan.

Nimaiki tik bo'lsa, U O'zi abadiy (tik turuvchi) bo'lib, boshqa hammasi yo'q bo'lib ketgan taqdirda ham, U (doim) bo'lg'usidir.

Butun dunyo xalqiga Uning Zoti yashirin bo'lib, Uning ismlari (hammaga) ayon, sifatleri esa bir olamdirdir. (Xohlasi), barchani yo'q qilib yuboruvchi ham O'zi, hamma ketib, bor bo'lib (doim) qoluvchi ham O'zidir. Ikki dunyo Unga tobe' bo'lib, boshqa bir dunyo ham bo'lsa u ham Unga tegishlidir.

Oltitaning ikkinchisi deb farishtalarni bil. Hammasi ularning borligini tasdiqlaydi. Ular (doimiy ravishda) falaklarni ziyorat qilish bilan shug'ullanib, (insonlarga xos) nafs bulg'onchlaridan pokdirlar. Ularga har bir parranda to'vus ko'rinadi, ko'ngillariga eng yaqin narsa esa tasbeh donalaridir. Muhabbat harorati chog'ida bu qanotlar o'tni yanada ko'tarish uchun yelpig'ich kabidir.

Ularning qanotlari bitta bilan cheklanib qo'ya qolmay, birining ustiga ikkitadan, uchtdan, hatto to'rttadandir.

(Allohning) amrisiz ular na qadam qo'yadi, na nafas oladi. Borlig'ining avvalidan boshlab yo'q bo'lib ketgunlariga qadar ularning barchasi shundaydirlar.

Ularning hammalarining asli shunday pok va yalang'och bo'lib, tuproq, suv, yel va o'tdan xolidirlar. (Shuning uchun) ular behisht bog'laridagi qushlar kabi zavqli, bo'yinbog'lari bor. Biroq ularning orasidagi bir qush bu zavqni topolmay qumridek bo'yinbog'likdir.

"La'n" ("la'nat") so'zida ko'rinib turganidek, uchta harf yaqqol ko'zga tashlanar ekan, uning har birining etagi xalqasimon bo'lib, ularning har birining xalqasi tutash. U tuban qush bo'yinbog'i mal'unlik belgisidir.

Uchinchisi - bu osmondan tushgan kitoblar bo'lib, ulardagi hamma so'zlar hech shubhasiz Allohning so'zlaridir. Ularning har bin kitob emas, bepoyon dengiz bo'lib, uning har bir so'zi katta bir durdir.

Uni baxr dema, u ajoyib bir kon bo'lib, boshdan-oyoq la'l va gavharlar makonidir. Agar uning bir uchi uchta sham'dan yorug' bo'lib turgan bo'lsa, lekin ulardan biri Sharq mash'alidir. Uning uchtasi jonsiz tabiat, o'simlik va hayvonot bo'lsa, bu yettitasi otalarining ishlarini bajaruvchilardir.

Balki yetti otasi bunga kitoblar onasi bo'lib, undagi yetti oyat esa buyruq tusini oldi. Yo'q, yetti buyruq ham emas, har bir surasi o'lkani obod etuvchi davlat va dinini chegarasidir.

Boshlanishidan har bir sura oltin harflar bilan yozilgan bo'lib, ichida bezaklar bilan tartib berilgan. Har sahifasidagi gulshanga o'xshash sahifa uning bog'i, xat chiziq'lari atrofida tiniq, toza suvlar mavjud.

Bu oddiy bog' emas, balki osmon, osmon ham emas. Satrlari - saf-saf malaklar. Balki uning har o'n oyati bir lojuvard samodir.

Allohning so'zlarining har bo'lagi varaqdan varaqqa o'tgan bo'lib, ulardan barcha haqiqatlar mavjud va barchasi to'g'ridir. Ularga monandi yoki o'xshagani yo'q bo'lib, uning aytuvchisi qadimiylilik qancha bo'lsa o'shancha qadimdir.

Bilgilki, yana biri payg'ambarlar guruhi bo'lib, ularning har biri safe gavhari to'la dengizdir. Ularning barchalari Allohning amri bilan (odamlarni) yaxshi ishga buyurish va yomon ishdan qaytarish bilan shug'ullanib, xalqqa Xudoning to'g'ri yo'lini ko'rsatganlar. Tushunmagan kishilar buning uchun ulardan xujjat talab qilishsa, buning uchun ular mo'jizalar ko'rsatishgan.

Ularning barchalariga so'zning haqiqati zohir bo'lib, yolg'on bilan bog'liq nuqsonlarning yuz berish extimoli bo'lmagan.

Ularning hammalari garchi payg'ambar deb atalsalar ham, ammo ko'rinishlari uch qismga bo'lingan. Anbiyolar birinchi guruhga oid bo'lib, ularga vaxiy kelgan va (g'aroyib) tushlari tufayli yetakchi bo'lganlar. Shundan keyin Allohdan (qanday xabar) bo'lsa, ularning hammasini xalqqa yetkazib turganlar, keyinchalik sabot-matonat bilan janglar qilib, kishilarni dinga da'vat etib, (zarur bo'lsa) urushga ham buyurganlar. Ularning ichida eng kattasi va fashohatlisi bilki, Abtaxalik payg'ambar (Muhammad s.a.v.) bo'lganlar.

Uning ko'ngli Alloh yuborgan xabarlarini biladigan bo'lib, dini esa boshqa payg'ambarlarning dinini inkor etishga qaratilgan edi. Lekin kofirlikning qorong'iligidagi qolgan har bir payg'ambar o'z dini bilan (hammayoqni) mash'aldek yoritgan edi.

U (Muhammad s.a.v.)ning shariati Quyoshi zuhur qilgach, (oldingi payg'ambarlar yoqqan) mash'allarning nuriari so'nib (Allohga) elchilik udumlari barham topib, din deganda uning Islom dini tushuniladigan bo'ldi - vassalom!

Hisob-kitob kuni (ya'ni qiyomat) beshinchi bo'lib kelgan. Uni hisob-kitob kuni dema -azob tortish kuni de!

Qiyomat bo'lishiga, kishilar qilmishlaridan pushaymon bo'lishlariga sidqidildan ishonmoq. Shodlikka erishgan do'stlar(ning nomlari) o'ng tomonga yozilib, sahifalar yuzida yozishga joylar yetishmay qoladi. Shimolda yashovchilar orasida esa mojaro ko'tarilib, (gunohlari yozilgan) xatlar esa yuzlari singari qora bo'ladi. To'g'ri tortadigan tarozining ikki boshi bo'lib, bir tomonida gavhar tursa, ikkinchi tomonida tosh turadi.

Pulsirot ko'prigi bo'ylab odamlar xavfda - undan o'tish biriga qiyin bo'lsa, boshqa biroviga oson bo'lishi mumkin.

Do'zax o'ti bergan azobning nixoyasi yoq: u kishilar xalokati uchun ajdaho kabidir. Uning yettita boshi aylana gumbazni eslatsa, yettita og'zining har birisi g'orga o'xshaydi.

Uni yettita eshigini ochib turgan do'zax deb o'ylama, u yetti og'zidan o't (alangasi) sochib turadi.

Jannat gulshanida noz-ne'matlar shunchalik ko'pki, ularning orasidan yengil shabada o'tish uchun yo'l topolmaydi.

Undagi hurlar rasmda chizilgan arvohlarga o'xshasa, ularning qaddi va lablari (chiroyli) tubi daraxti va kavsar suvi kabidir.

(Nimanidir kutib) tinch o'ltirganlar baqo jomiga umidda, baqo ham emas, balki (Alloh) jamolini ko'rish umididardirlar.

Oltinchisi qismat haqligi haqidagi so'zdir. Bilginkim, azaliy yoziq - qanday yaxshi va yomon narsa bo'lsa, o'shalarning hammasidir.

Azaliyat jomi sof va to'la bo'lishligi uchun, u maydan abadiyat ahli ichib mast bo'lishlari uchun bu majlisda paydo boigan usullarni va undan kelib chiqadigan shoxobchalarni tushunish kerak. Biron mast yoqimsiz tovush chiqarsa, sozanda esa dilkash navo chalsa, birov Ka'ba sari yo'lolsa, ba'zisi mayxona ichida o'ltirib, bazm tuzsa; birov cho'lda yuz qiyinchilikni ko'rib azobda bo'lsa, boshqasiga fano mayxonasi maskan bo'ldi.

Mayparast mug'bacna mast bo'lib chiqib, yaxshi odamlarni nam mast qilib, rasvo etdi. May quyqasini ichib yuradigan ketib, nima bo'lgani bo'lgan bo'lsa, xirqapo'sh darvish kelib, fosiqqa aylandi.

Ularning barchalari Haq ilmidan ma'lum, lavhayi maxfuzda (faoliyatlar) yozib qo'yilgan edi. Lekin ular o'zlarining yaxshi amallari orqasida na bexistga erishdilar, yomon fe'llari ularni do'zaxga ham solgani yoq.

Bir odam ming yil Tangriga sajda qilsa-da, doim baxtsiz bo'lib qolsa, bundan qanday foyda bor! Dayrda mug'bachalar xalok etgan abadiy baxtiyor bo'lsa - buning xavfli tomoni qayda?

Kimdagi bu olti narsaga e'tiqod bo'lar ekan, ham shu ravishda bu haqda yozar ekanman, uning yozig'i qancha qora bo'lmasin, u gunoh daryosiga qancha g'arq bo'lmasin, ajab emas, agar unda afv umidi paydo bo'lib, abadiylik rahmati uning qo'lidan tutsa!

Lekin bu dardning o'tlari jonni qiynovchi bo'lib, ushbu azoblar ichida sir egalari kuyib-yonishlari mumkin. Unday paytda bu birisi o'z xoliga motam tutsa, unisi butun olamni tark etish yo'lini tutgan bo'ladi. Men bunday buyuk martabani bayon qilar ekanman, bunday martaba kimga yetib-etmasi ayon emas. Biror kimsaga yetishi ham aniq cheklanmagan, yemasligi ham qat'iy va barhaq emas. Yo kofirmi, yo mo'minni umidvor etay desang, na unisi umidvoru, na bunisining ko'ngli tinch.

Toki kim o'zining baxtsiz yoki baxtli ekanini bilgunga qadar odamiarni bunday xavf ham, umidvorlik ham kuydirgani kuydirgan. Najot topish barchaning niyati bo'lib, lekin unga erishish irodaga bog'liqdir.

XXIII

Bilimdonlarning sultonini g'amgin xolda ko'rib, muridda savol tili ochilgani va qoniqarli javoblarni eshitib, anduxlik ko'nglini bo'shatgani

(Kunlarning birida) Boyazid xafa holda o'ltirgan edi, buni ko'rib bir muridi uning xafachiligining sababini so'radi.

- "Ey (doim) osmoni falakning ustida yurgan, Arsh fazosiga ham qadami yetgan ustoz! Ko'ngling qanday bir ishdan bu qadar ezilmoqda? Bunday qiynalishingga nima sabab bo'ldi?"

Pir ko'zidan yosh to'kib, hatto o'tli bir oh tortib, dedi: "Bu shunday g'amki, meni ado qildi. Bu g'ala-g'ovur bilan to'la dunyoda odamlar ko'p-u, ammo hech kim yo'qdek. Har kishining ko'ziga o'zining ishi yaxshi ko'rinib, boshqa bir odamni yo'qlagan haqiqiy bir inson yo'q! Bu atrofda bunday kishi borligini aniq bilmayman. Bo'lsa ham, dunyodan o'tib ketgan kishilar orasida bo'lishi mumkin.

Bu javobdan savol bergan iztirob chekib, yana dedi: "Ey Quyoshdek olijanob zot! El orasida bunday odam yo'q deyar ekansan, o.'shanday (buyuk) kishilar doirasiga o'zing mansub emasmisan?"

Shayx javob berdi: "Ey (doimiy) ishi gumrohlik bo'lgan, (bo'layotgan) ishlarning sirlaridan ham ogohligi bo'lmagan inson! Men o'zim ham o'zimga o'xshagan yuz ming sarson-sargashta yurgan, ko'zining yoshlari bag'rining qoni bilan qorishib ketganlardan men. (Agar bu dunyodan) kimki imon bilan ketmasa, bilgilki, bundaylarni odam deyish mumkin emas.

Olamda qanchadan-qancha katta va kichik menga o'xshagan, senga o'xshagan har xil odamlar bo'lib, hammamiz shunday tashvish tig'idan jarohatda, barchamiz shunday motamga giriftormiz.

Kimning ichi bunday g'ussadan qon bo'lmagan? Bu gapning ma'nosi kimga ayon emas?

Biron kishi joni bilan vidolashar ekan, uning imoni bo'lmasa, demak, uning (u dunyoga o'zi bilan ketadigan) hamrohi ham yo'q. Qachonki jahon ahlining barchasida ahvol shunday ekan - buyog'ida savolga o'rin yo'q".

Savol bergan murid bunday durga o'xshash ma'noli gaplarni qulog'i bilan eshitar ekan, og'zi sadaf og'zidek xomush boiganicha qoldi.

Yo Xudo, narigi dunyoga olib boriladigan tuhfa (imon)ni Navoiy bilan hamroh qilgaysen va shu kifoya. Uning imonini xizmatiga maxkam'qilib, va'dasini imonidek qil!

Soqiy, o'lmoqdaman, imon mayini keltir! Vujudimga imon mayidan jon bag'ishla! Sen bugun jomimga davron mayini quyma! Uning o'rniga jonimni ol-u, og'zimga imon mayini quy!

XXIV - Ikkinchi Maqolat

Islom xususidakim, "Alif"lari tinchlik bog'ining sarvlari durur va "Sin"i saodat qasrining kungurasi va "LomB"i latofat gulchehrasining sunbuli zulfi va "MimB"i muhabbat mash'alining nuri va ul sarvlar soyasida yer tutmoq va ul qasr kungurasiga talab tuzog'ini qo'ymoq va zulf sunbulini qattiq ipga aylantirmoq va ul mash'al nuri bilan ko'zni yoritishning targ'ibi

Olamdagi xalqlarni Pok Parvardigor najot ahli va xalok guruhiga bo'ldi. Ulardan bu birisini sanamlarga sig'inadiganlar deb, ikkinchisini Islom jamoasi deb bil. Shuning oqibatida kufr eli malomat yo'lini tutdi, Islom jamoasi salomatlik, sog'lomlik bo'yicha ketdi. (Shuning uchun) u biriga do'zax o'ti maqom bo'lgan bo'lsa, Islom eli salomatlik uyini tanladi.

Islom mamlakatlari sanoqli bo'lib, ularning xalqi qancha ekanligidan qat'i nazar, ularning hammasi boshidan-oyog'igacha

musulmon emas. Kim haqiqiy musulmon bo'lsa, buni yolg'on deb ayta olmaydi.

Musulmonchilikning bir qancha shartlari bo'lib, buni omiy kishilarning birontasi ham bilmaydi. "Kimki sog'-salomat musulm bo'lsa", o'sha musulmondur. Yuz, qo'l va til bu masala talqinida o'zidir.

Boq - bu ish kimning qo'lidan kelishi mumkin? Yoki bu so'z kimning tilidan chiqadi?

Bunday paytda aql tilni lol qolgan xolda topadi. Faqat til emas, qo'l ham shol xolatda.

Bu shartlarning imkonlari bo'lganidek, bu shartlardan ayricha uning tayanchi, ustunlari ham mavjud. Ularni Tangri taborak beshta qilib yasagan. Buni muborak beshlik desa ham bo'ladi.

Bu besh ustunning birinchisi hech shubhasiz "lo iloh" bilan "Illalloh"dir. Yana biri Muhammad (s.a.v)ni uning elchisi deb bil.

Unga guvohlik berib, uni qabul ham et.

Yo Alloh, yo Alloh, bu ikki so'z qanday so'zlar bo'ldiki, ular tufayli ikki olam tartibga keldi! Taqdir kitobiga qalam avval buni yozib, jannat eshigiga ham shu xat yozilgan.

Baland osmon uzuk xalqasi kabi bo'lib, u so'zlar uning yuziga naqshdek muxrlab qo'yilgan, yo bo'lmasa, bu xatlar uzukka bezak sifatida yozilgan hamda osmon uzugining og'irligidan bukilgan.

Inkor ahli o'zlari biladigan narsalardan boshqalarini hammasini rad etishga harakat qiladilar.

"Illalloh" - buning isboti bo'lib, ayni shu vujud uning aslini ham anglatgusidir. Muhammadning Allohga elchi bolganligi natijasida unga abadiy iqbol yuzlandi. (Allohning) buyruqlari va (ma'lum narsalarni) man' etishini bayon qilish, Uning (ma'lum sabablar bilan) qaxrga kelganligini ayon etish uchun payg'ambarlarning yaxshi bo'lishi -Tangrining istagi bo'lib, ular nima-nimani yetkazsalar hammasi rost gaplardir.

Ustunlarning ikkinchisi namozni qanday ado etish (masalasi) bo'lib, lekin buning bajarilishida ma'lum qiyinchilik bor. Buning uchun avval tahorat qilish kerak. Shu bilan birga tahorat qanday bo'lishi kerakligini bilish zarur. Tahorat degani suvni yaxshi ko'rib, bir necha a'zolari suv bilan yuvishdan iborat, degani emas. Bunday tahoratni har qanday xafsalasiz qilishi mumkin.

Bundan boshqa latif tahorat ham bor. Buning uchun poklik chashmasidan zavqlanib, avval ko'ngul lavhasini (yomon o'y-fikrlardan) tozalash zarur. Tanani mahorat bilan yuvish bilan birga ruhni ham poklash kerak bo'ladi. Ruxni ham shunday tozalash kerakki, yuzda kichik bir nuqtacha ham kir qolmasin. Ko'zni ariqdan tiniq ko'z yoshlari oqib ketgandek qilib, ko'ngulni ham yaxshilab bo'shatish zarur.

Shundan keyin o'z yashab turgan uyingni (shar'an) foydalanishga noloyiq deb topib, Xudoning uyi (masjid) tomon yo'l olishing kerak. U yerga avval o'ng oyog'ingni bosib kirar ekansen, Xudodan boshqani ichkariga kiritmagaysen. Bu vaqtda uy egasi bo'lsayu sen bo'lsang - shu yaxshiroq ham. Uyning chetqoq yeridan o'rin tutilsa. Ustunga o'xshab tik tursalaringiz. rukua borar ekansiz, egilish qoidasiga rioya qilinsa.

Sajdada xayajon bilan yerga bosh qo'yar ekansiz, sizning chehrangiz Quyosh sarg'aygandek bo'lsa. (Namozning) vojib va farz (qoidalariga) rioya qilinsa, sunnat ham to'raligi bilan ado etilsa.

Shunday yaxshi sajda hamda pok yuz bilan namoz o'talsa, (o'lganingizda ham) yerga Quyosh kabi (pok yuz bilan) kirasiz.

Qiyomat tongida qanday zuhur etsangiz, boshdan to oyog'ingizgacha Quyoshdek nurga g'arq bo'lursiz!

Uchinchi zakotning bajarilishi majburiy ekanligidir - Alloh senga mol va yer-suv kabi nimaiki bergan bo'lsa, shular yuzasidan.

Bunda ham ikki xil yo'l-yo'riq mavjud bo'lib, ey do'stim, uning birisi eng asosiysi bo'lsa, yana biri unga tutash qismi yoki shoxidir.

Bunisi shunday qismki, tashqi tomoni Payg'ambar shariatiga, qanday izohlansa ham qabul qilsang bo'laveradi. Zakotni beruvchi o'z mablag'i (boyligi)ning haqiqiy egasi bo'lsa, har qirq diramdan bir qismini hisoblab ajratishi kerak. Unga dehqonchilik va do'kondan, shunga o'xshaganlardan ham, hatto xizmatchilari, yuk tashiydigan hayvonlari (ot, eshak va x.z) ham shu hisobga kiradi.

(Uyida) qancha matolari bo'lsa, shariat yo'li bilan ish ko'rilib, hammasiga zakot berarlar. Bunda g'allaning miqdori ham aniqlanib, qanchaligi, qanaqaligiga qarab ochiq belgilanadi. Doimiy ravishda sakkiz kishi sarf-xarajatni shariatdan kelib chiqib, so'zlab tushuntiradi. "Far" zakotning, aytib o'tganimizdek, bir qismi bo'lib, u asosiy qismidir va bu narsalarning har qaysi faslda o'ziga xosligi bor. Asl maqsadga muvofiq ishga kirishib, nima bo'lsa ham orqaga qaytmaslik. Borini berib, bunga shukr ham qilish kerak. Berish uchun so'ralgan narsa topilsa, bu yana ham yaxshi.

(Uy egasi, xo'jayin)ning zaxira qilish ko'nglida bo'lsa, unga faqirlik va fano ganji o'zi yetarlidir.

Uning ko'nglida pulning naqshi o'z dog'ini qoldirmagan bo'lsa, u o'ziga durning porloq nurini shamchiroq qilmoqchi bo'lmasa, bag'rini la'l g'ami bilan qon qilmasa, dur tashvishida ko'zidan yoshlar oqmasa, mingtani topib, bittasini ham olib qolmasa, nima kamchilik bo'lsa, o'z bo'yniga olsa, boylik topib, biron vayronaga olib borib berkitmasa, birovga berganini minnat qilmasa, har narsani yetarli berib, uni birovdan berkitmasa, buning ustiga yana suyunchi ham bermoqchi bo'lib, boshqa narsa topolmasa - kimki ehson qilsa - shunchalik qilar, boylikka erishsa, tayyorgarlik ko'rish ham shuncha bo'lar!

Buning to'rtinchisi ro'za bo'lib, bundan qochmagil. Uni tutginu, inkor etishga og'iz ham ochmagil. Oshqozoningni bo'shliq bilan to'ldirgil. Unda qancha bo'shliq bo'lsa, xursandchilik bilan to'lat.

Ro'za bilan bog'liq hadisda bu haqda lo'nda qilib Alloh "As-savmu li" ("Ro'zaga") degan, deyiladi. Nisbat berish yo'li bilan bu muloqotni o'zi bilan qildi, yo'qsa uning o'ziyoq buni man' etishi mumkin, buyruq bo'lib, Xudo sifatida jazolamoqchi bo'lib, ro'za o'ttiz kun emas, yil-o'n ikki oy! deyihi ham mumkin edi. Shuncha (ya'ni o'n ikki oy) tutsang, bu Unga loyiqdur. Bilsang jazo senga qarab yo'naltirilgan edi.

Bu ro'za emas, u (insonga) mashaqqat ham keltiruvchi, (Ilohiy) xabarda esa "Ana ajzo bixi" ("Mukofotini o'zim beraman") - bo'lib keldi.

Bu ham uch qismga bo'lingan bo'lib, uning birinchisi ijrosi quyidagicha rasm bo'lgandir. Sahar chog'ida Quyosh nurlarini namoyon etib, o'z ruxsorini ko'rsatmaguncha ro'za tutgan kishi ovqat va ichkilik (suv) iste'mol qilmaydi. Lekin ikkinchisini ichmaslikka alohida e'tibor berish zarur.

Bunday ro'za tartibi bitilar ekan, bunga ham bir qancha qo'shimchalar bo'lishi mumkin. Boshqa a'zolariga xalal yetmasligi, shariatga xilof ishlarga qo'l urmaslik lozim. Har kim o'z ishiga berilganda, man' etilgan narsalarga qarshi jiddi jahd bilan kurashmog'i kerak. Bormas yerga bormaslik, ko'rish kerak bo'lmagan narsani ko'rmaslik, ushlar kerak bo'lmagan narsani ushlar kerak bo'lmagan narsani aytmaslik, eshitish kerak bo'lmasa eshitmaslik, yurish kerak bo'lmasa yurmaslik kerak. Lekin uchinchi shundan iboratki, ko'ngul yuqoridan tushadigan barcha nurlarning makonidir. Uning havosi pok va rohatbaxsh bo'lib, osmoni ham fayz jilvagohidan iboratdir. Ilohiy sirlar xazinasi ham uning o'zi, shohona chehra oynasi ham uning o'zidir. Kir xayollarni daf etib, bu oynani extiyot qilib asrash darkordir. Chunku unda do'stdan boshqasi zuhur etmaydi, uning xotirasidan boshqa bir narsa ham. Hech bir surat uning naqshiga kuch-quvvat bera olmaydi. Boshqalar esa bu ne'mat yordamida

ro'zalarini tutaveradilar. Ushbu xol sahardan to shomgacha emas, sahar va shomni ham qo'y - davomlidir.

Beshinchisi, har bir musulmon qiblaga qarab qadam qo'yib, baytul-haram (Ka'ba) ziyoratida bo'lmog'i kerak. Bunday saodatga yetishgan odamlar dashtu cho'lni ikki tarzda bosib o'tadilar.

Biri shundayki, u boy odam bo'lib, unda yuqori amal ham bor, uni suyab turgan boylik ham. Uning uchun yo'llar tinch bo'lib, biron baxtsizlik unga mone'lik qilmasa. Buning uchun yo'lda kerak bo'ladigan barcha asbob muhayyo qilinsa, unga mehribon bir hamroh topishsa. Farzni ado etishni o'ziga muqarrar qiladi-da, farzni ado etadiyu orqasiga jo'nab qoladi.

Ikkinchi xili - bu fano ahliga oid kishilar bo'lib, ular o'ziga faqirlikni boylik deb biladi. Vayrona ko'ngliga do'sti (Alloh) tushsa, shavq, talab uning joniga o't soladi. Faryod qilib, u darxol fil kabi yo'lga chiqar ekan, aqldan ozgan odamlar ahvoliga tushadi.

Ming yog'och masofani yurib o'tar ekan, birinchi qadamdayoq xaj kiyimini kiyib oladi. Na uning yonida farzandi bor, na oti, na ulovi, na birga borayotgan karvoni. Dasht unga gulshan bo'lsa, oq xushbo'y gul-tikan. Yonida mug'ilonzor - bamisoli chaman. U yerda har xil garmsel esib. rangni qizartirsa, qancha gul va lola bo'lsa, ularni shamol uchirgani uchirgan. Shunday garmsel ichida qolsa ham u sog'lom, go'yo gulzor orasida shabada esayotgandek.

U yerdagi chamanning daraxtlari tikonli bo'lib, quyunlari esa - sollanayotgan sarvlar edi. Alloh bularning hammasiga muruvvatni dalil qilgan, shu'lani esa Xalilning gulzoriga aylantirgan edi. Toki bunday ahvol unga dalil bo'lib, asosini Xalil qurgan o'sha uy (Ka'ba)gacha uni yetkazdi.

U sidq va safo bilan tavof qilar ekan, barcha shatrlarni bajo keltiradi. Do'st (Alloh) uyida mehmon bo'lib turar ekan, unga nima kerak bo'lsa, mezbon xozir qildi. (Aslda) bu mehmonni o'zi olib kelgan, boradigan uyigacha unga hamroh bo'lib, yetkazib kelgan edi. Bir odamni saodatga bunchalik sarafroz etgan narsa fano va niyoz edi.

Kimki foniy bo'lib, yolborsa, Tangri uni sirlarni kashf etuvchiga aylantiradi. Cho'lni kezish boylik egalariga farog'at bag'ishlaydi, Fano ahllarining cho'lni bosib o'tishida boshqa bir (sirli) xol mavjud. Unisi nozu ne'matlarga ega bo'lgan bo'lsa, undan ortiqrog'iga bu nruxtojlik bilan erishdi.

XXV

Ibrohim Adhamning Ka'baga namoz o'qish bilan borgani va Robiyai Adviyaga esa Ka'baning o'zi unga muhtoj bo'lib kelgani Qachonki Ibrohim Adham o'rinbosarlikdek yuqori mansabini tark etar ekan, Alloh fano tojjini uning boshiga kiydirdi. Uning podshohligi va dabdabalarini fano yeli uchirib (Ka'baga olib boradigan) dashtni bosib o'tish uchun qadam qo'ydi. Masjidni qo'yib o'z xolicha namoz o'qir, har qadamda ikki rak'at namozini o'qishni qo'ymasdi. Shu tarzda u o'n to'rt yil yo'l yurdi. Uni madx etish uchun har bir tikan va giyohlar tilga kirdi.

Makkani tavof etish uchun u kirib kelar ekan, Baytul-haram (Ka'ba ziyoratgohi) o'z o'rnida yo'q edi. "Bu ne xol, ey Xudo!" - deb fig'on solar ekan, g'oyibdan ovoz keldi: "Ey yo'lovchilarning piri! Bir qariya ayol cho'lni bosib o'tar ekan, (Allohga bo'lgan) shavqu muhabbat yuki og'irligidan qaddi bukilibdi. Zaiflikdan u shunday kuchsizlanibdiki, (endi) Ka'ba o'zi uni ziyorat qilishga ketdi!"

Bu voqea Adhamni hayron qoldirdi. U qarab turar ekan, Robia kelayotganini ko'rdi. U dedi:

"Ey sayrgohing Arsh bo'lgan zot! Ka'ba o'zi seni tavof etish uchun yo'lga chiqibdi! Qaraki (o'z ishlaring bilan) sen dunyoga qanday ovoza solibsan!"

Robia unga javob berib dedi:

- Oshirib yuborma! Butun olamga ovoza solgan sen bo'lasan! Dashtni bosib o'tishuchun o'n to'rt yil yuribsan! Ibrohim dedi:

- Ey pok qadam, sen farishtalardak, Osmonni ham kezib chiqishga qodirsan! Ammo ayt-chi, nima uchun men shuncha yo'l yurib azob chekdim, azobni men chekdimu xazina senga tegdi?

Robia unga dedi:

- Tushun! Bir necha yil cho'lda barcha yo'llarni bosib o'tar ekansen, sening ishing namoz o'qimoq bo'ldi, xolos! Men esa Unga istagimni aytdim, ishva, noz qildim, yalinib-yolbordim! Namoz o'qib, riyo qilib, erishgan xosiling shudir. Menga esa yalinib-yolborishim va o'zligimdan kechganligim shu mevani berdi.

Ey Navoiy, noz ahliga boqma! (Alloh oldida) o'zini muhtoj tutganlarga arzi niyoz qil! Ey soqiy, ko'p noz qilma, qadahni olib kel!

Boq - senga muhtojlar naqadar tashna! To'latib ber, - uni har bir ulfat, xususan, ulardan eng zaifi - men ham ichaylik!

XXVI - Uchinchi Maqolat

Sultonlar haqida; eng yuksak va maqtovlarga sazovor Tangri ularning hukmdorlik boshiga podshohlik dubulg'asini shuning uchun kiydirdiki, ularning adolatlari ko'zining chashmasidagi zilol suv mamlakat bog'ini qondirsan, toki bu bog'da tinchlik va farog'at gullari ochilsin. Ular zulm bog'ida may ichib, gul sochganlarida esa u maydan har lahza o'zgacha gullarni gullatadilar

Ey, ulug'vorligi falakning avjidan ham yuqori ko'tarilgan odam, oy va quyosh sening sha'ningga nog'ora bo'lib chalinadi. Sening taxting mamlakat uchun abadiy baxt belgisi. Chodiring soyasida mamlakat quyoshi porlaydi. Boshing tufayli tojning martabasi yuqorilashdi; taxt esa sening oyog'ingdan azizu mukarram bo'ldi. Pulga noming chekilgani uchun u hurmat topdi. Sening obro'yingni bildiruvchi tangalar osmon yulduzlaricha ko'pdir. Sening amaldorlik xutbangni Mushtariy sayyorasi o'zi o'qigani uchun to'qqiz zinali osmon Kursisi unga minbar bo'ldi.

Quyosh o'zi senga soyabon bo'lishga intiladi. Oy yuzidagi muxr sening uzuging o'rni. Sulaymon davlatida sen ishrat qilasan; humo qushidan boshqa narsa senga soya solmaydi. Sen podshoh Jamshid o'ttirgan joyda o'ttiribsan, qo'lingni qadahdan boshqa narsa o'pa olmayapti. Adolat uzugingga baland osmon "Rostlik - xaloslik" degan so'zlarni naqshlagan. Baland martabang xutbasini esa u "Adolat bilan amringni yurgiz!" - deb yozgan.

Xudo senga mehribonlik soyasini solib, hukmronlik taxtini ravo ko'rdi. Ne-ne buyuk odamlarni oldingda past qilib, dunyodagi qancha zo'rlarni senga bo'ysundirdi. Sening oldingda xalqni ham notavon qilib, hammasiga hukmingni o'tkazdi. Xizmatingga elni majbur etib, oldingda qomatlarini egdi.

Lekin sen shuni bilki, sen ham bir bandasan, aslida ularning ko'plaridan oqizsan, quyisan. Ular tuprog'u, sen toza nurdan emassan: aslida sen va ular qora tuproqdan yaratilgansizlar. Hamma a'zo va tan bo'laklarida, tashqi ko'rinishda ham, tuzilish moddasi e'tibori bilan ham tengsan. Lekin xunar bobida, aqliy yetuklikda, yaxshi xulqda, chiroyli so'z so'zlashda, adolat bilan ish tutishda, insofda, yumshoqlikda, hayoda, boshqa sifatlarda -shariat yo'lida, ibodatda, Xudo yo'lida qattiq turishda - to'g'ri yo'ldan sen ancha chetdasan. Bu sohada ularning ko'pi sendan yaxshi yuradi.

Senga Tangri shunday imtiyoz berib, saltanat osmonida baland qilib qo'ygan ekan, taxtni sening shaxsingga joy qilib, hukmingni

mamlakat bo'ylab o'tkazib qo'ygan ekan, munda ham u o'z qudratini, o'z hikmati bilan qatrani daryoga aylantira olishini namoyish etmoqda. O'zining haqligini odamlarga bildirib, o'zining qudrati mutlaq ekanini tushuntirib qo'ymoqda.

Lekin bunday baxtning ro'parasida, bunday buyuk martabaning qarshisida u senga bir necha vazifani topshirgan, bir necha san'atlarni ham senga nasib etgan.

Birinchi vazifa uning bergan ne'matiga shukr qilishdir; kimki shukr qilsa, Xudo unga bundan ham ko'pini beradi. Agar sen shukr qilib, zulm qilmasang, o'zi: "Albatta, ne'matingizni orttiranman!" degan.

So'ngra u senga xalqni omonat sifatida topshirgan; shuning uchun ularni xurram tut, chunki bu haqda o'zi ham g'am yeydi. Garchi uning buyruqlari ko'p bo'lsa ham, ammo ularning hammasi ham biru, bunisi ham bir.

Xalq poda boisa, sen cho'pon; u mevali bog' boisa, sen - bog'bon. Qo'yni agar oy-yillar davomida cho'pon asramasa, ularning hammasi och bo'rilar yem boiadi. Dehqon o'z gulzoriga tunu kun qaramasa, ko'klam daraxtini o'tin deb hisoblayver. Bo'rini podadan uzoqlashtir: bog'ni ham suv berib, obod qil. Poda to'g'risida qayg'ursang, u senga ko'p foyda keltiradi. Bog' ham gul va nafli mevalar beradi. Poda qirilib, daraxtlar qurisa-chi, sening o'zingga ham hech qanday naf va foyda boimaydi.

Xudo topshirgan topshiriqlarini so'rab qolsa, o'ylab ko'r, sen u vaqtda qanday javob berasan? Agar sen o'zing yoi tanigan odam boisang, ko'zingni och, ish tutishingni uning aytganlariga qiyos qil. Sening qaramog'ingdagi bir odam zulmingdan bechora xolga kelib, ezilib, obro'si, mol-dunyosi boimasa ham, lekin insoniy qadr-qimmatini senikidan ortiq. Nimaga desang, qiyomat kuni eng yuqori turgan Xudo zolimlarni ham, mazlumlarni ham savolga tutadi. Shunda unga bu dunyoda chekkan zulmi uchun mukofot, senga esa sharmandalik boiadi. U buyuklikka, sen tubanlikka sazovor boiasan. Uning tili poiat xanjardek uzun boiadi, savsandedik tik ochiladi. Sen esa gunafshadek qaddingni bukib turasan, uyatdan bosn ko'tara olmay, mag'lub xolda qolasan. U xursandchilikda, sen esa g'am-anduxda; sen xozir qanday boisang, u o'sha vaqt senday boiadi. Qilgan xatolaring hisoblab chiqilgandan keyin, har bittasiga yuz azob tortasan. U vaqt Tangri bu dardingga davo qilmaydi. Agar birovdan tortib olganing siniq igna boisa ham u yerda olmos xanjar bo'lib bag'ringga qadaladi. Agar mazlumning o'zi gunohingdan o'tmasa, sening joying doim do'zaxning ichi bo'lib qoladi. Agar sen uning kechirishiga umid tutmasang, bilki, abadiy do'zax o'tidasan. Kimgaki bu dunyoda bir tikan kirgizibsan, u sening ko'ksingga yuzta o'tkir tig' uradi. Kimgaki bir uchqunni tekizgan boisang, buning badaliga butun bir do'zax o'tini olasan. Kimga bir qilcha ziyon yetkazgan boisang, u ipni o'z o'iming uchun ilon deb bil.

Evohki, baxt sening qoiingni quvvatli qilgan edi, lekin sen esa undan zulm yo'lida foydalanding. Sening xaloyiqqa qilgan zulming kamaymas ekan, bu bilan sen o'zingga ham zulm qilgan bo'lasan. Zulm qilish o'zing uchun ham buzuqlik-ku, ey xushyor odam, agar xushing joyida boisa, uni yo'q qil.

Sen xursandchilik bazmiga yoi olar ekansan, ayshu farg'at yoiida bazm qilarkansan, bazming uchun tayyorlangan qasr jannat monand qilib jixozlangan. Lekin uning pardalarining iplari xalqning jonidan, qizil toshlari va qizil. bo'yoqlari odamlarning qonidan, shipi xalq molini talash hisobiga oltinlangan, xalqning dur vaialari bilan naqshlangan. G'ishtlari masjidlarni buzib keltirilgan, toshlari odamlarning qabrlaridan tashilgan.

Sen shunday joyda taxtda oitirib, shaxanshohlik qilasan, xursandchilik qadahi uchun ishtaxang joyida. Bazmda soqiylar kulib, jilvada; sozandalar turli-tuman soz chalib, qo'shiq aytmoqdalar. Unda ko'ngul nimani xohlasa, bir emas, minglab topiladi.

Og'izlaridan chiqqan gaplar gapiradigan gaplar emas; shunday ishlarga ko'z tushadiki, qarash mumkin emas. Quloq shovqin-surondan boshqa narsani eshitmaydi. Maqsadlari qo'lga qadahdan boshqa narsani olmaslik.

Bunday xursandchilik kuning, hay-xuning ko'pligidan hech kim so'fining azonini eshita olmay qoladi. G'azalxonlik, gap-so'z, kuy bilan bo'lib, hamma o'sha kungi namozdan qoladi. O'sha oitirishdagi bor-yo'q taqvodorlar: beli bukik chang - ruku'da, shisha esa sajdaga bosh qo'ygan edi. Ular ham bu xil "toat-ibodat"lari bilan rasvo bo'lib, tasbeh donalarini meva o'rmda gazak qilishdi.

Quyosh gardishidan nurlar sochila boshlagunga qadar ayshing xilvatida shu xil tirikchilik.

Shorn jahon sahifasini qora qilib, zulmat pardasini xalq ustiga yopganidan, naq yarim kechagacha shu ahvolda boiasan. Sening ham, odamlarningning ham ahvoli shu. Bunday ahvolingga may qadahi qon yig'laydi, sham' kuyub, ko'zidan yoshlar to'kadi. Sanj chapaklar chaladi, nog'ora na'ra tortadi, xo'roz osmonga qarab nola va afg'on chekadi. Kayfing oshib, xilvatga o'zingni olganingda esa ko'nglingga kelgan ishlarni qilasan.

Bazmda qolganlar, xoh qari bo'lsin, xoh yigit, ichkilikdan har bittasi bir telba itga aylanadi. Jahlda ular qoplondan ortiq bo'lsalar ham, lekin nafs itining qo'lida mag'lub bo'lganlar. Ularning har biri yuzlab xomtama' bo'lib, butun islom mamlakatiga yoyilishgan. Har tomonda ular mast ahvolda orom izlashadi, bir gulyuz go'zaldan maqsadlarini xosil qilmoqqa intiladilar. Mastlik uyquasi hujum qilganda esa bu shum to'dadagilarning barchasi o'lukdek yotadi.

Tong o'z nurlarini zohir qilib, har tornonga o'z porloq yuzini ochganda, kun yoyilib, choshgoh bo'lganda esa sulton va uning odamlari, askarlarihamon uyquda. Ko'zlaridanuyqu ketgandanso'ng ularning har biri bir zulm bilan mashg'ul bo'la boshlaydi. Ular xalqqa zulm qilish eshigini ochib, xursandchilik asboblarini tayyorlay boshlashadi. Asboblar tayyorlangandan keyin shodlik bazmida yana g'avgo, shovqin boshlanadi.

Bu faqat shu zamon podshosining odati bo'lmay, kattadan-kichik - hamma o'z xolicha shu xilda ish tutadi. Har kuni kechgacha ularning ishi shu, har kechani shunday g'afat bilan kunga ulashadi.

Ey xalifalar taxtda o'ltirgan podshoh, o'z ishingga, ularning ishiga bir qara, axir. Qoida degan shunaqa bo'ladimi, gapir! O'z ishing nima bo'lishi mumkinligining g'amini ham esang-chi! Xudo seni adolat qil, deb sulton tayinlagan edi, sen bo'lsang zulm etib, xalqni xonavayron qilyapsan. U seni toat-ibodat ishlariga buyurgan edi, sen bo'lsang nuqul o'yin-kulgini odat qilding. Bu o'zini bilmaslik necha oy, necha yil davom etishi mumkin? Agar sen o'zingga kelmasang, oxir o'zingning ahvolingga voy! Umr shunday ishlar bilan o'tib ketadi, o'lim qichqirig'i boshingga yetib keladi, esda tut! Bu xashamat, bu odamlardan ham ayrilasan, so'ng bu qilmishlaring bilan nima qila olasan? Qo'lingdan tutadigan biron yaxshi ishing bo'lmasa, azob chekayotganingni ko'rib turib, hech kim yordam qilolmaydi. Sen zulmni tark ayla, adolat qil, o'lim kuningni ham eslab qo'y. Kunduzi butun zulm bilan shug'ullanib, kechasi bilan buzuqchilik qilasan: axir bu zulm, bu buzuqchilik qachongacha davom etadi? Goh-goh pushaymon kunini, pushaymon kuninigina emas, qiyomat kunini ham o'ylab qo'y! Insoh ayb va gunohdan xoli emas; undan butunlay qutulish qiyin. Xatosiz ish tutish Xudoga xos, xolos. Xato qilish inson tabiatida bor narsa. Lekin xatong uchun qo'rquv bilan uzr so'rashing kerak; afsus qilib, zulmdan tavba etishing zarur. Kimga adolatsizlik ko'rsatgan bo'lsang, unga adolat qilib, qo'lidan tut. Fikring bilan zulmatni yoritishing, lutfing bilan olamni o'zingga qaratishing kerak. Birovga quyoshdek tig' solsang ham, orqasidan mehr-muhabbat izhor et.

Shohlarda bunday sifatlar kam bo'ladi. Shoh G'oziygina ularni to'la egallagan.

XXVII

Shox G'oziy qahrining garmseli bir qaysar boshqni barbod etgani, adolatining suvi esa o'sha boshq bitgan buzuq ekinzorni obod qilgani

Saodatli Shoh G'oziy podshohlik toji uchun kurashib, taxt talashib yurgan vaqtda - yonida yuz, ikki yuzcha odam bilan ko'chib yurar, goh Xorazm yerida bo'lardi, goh Adoqda. Otgan o'qlari dushman yuragini qon qilib, tig'i yov boshini uchirar edi. O'zi asli zotida loyiq bo'lgani uchun Xudo unga oxiri hukmdorlikni berdi. Xalqqa u adolat eshigini ochib qo'ydi. Taxtga chiqib o'ltirdi-yu, adolat ko'rsata boshladi. Imoratlar qurib, vayronalarni tuzatdi, zulmni adolat yo'li bilan bartaraf etdi. Bid'at va fisq-fujur ahllari yo'qolib, shariat adolatining qo'lini kuchaytirdi.

Bir kuni u aylanish uchun chiqqan edi. Shunda bir devona kampir uning etagidan maxkam tutdi. Nolayu afg'on chekib, oh tortib, u dedi:

- Ey, shariatpanoh shoh! Agar adolat bilan ish ko'riladigan bo'lsa, men sen bilan shariat bo'yicha da'volashaman. Shart shuki, jahling chiqmaydi, savollarimga shariat maxkamasi - qozixonada javob ber.

Shoh javob berdi:

- Agar sen jonimni talab qilsang ham, agar talabing shar'iy bo'lsa, aybimga jonim bilan iqrorman.

Shu aytilgan gap bo'yicha kelishdilar, islom qozisining xuzuriga bordilar. Ular bir-biriga yonma-yon o'ltirishdi; atrofdagi odamlar xayajon bilan turardilar. Ikkisi go'yo katta ma'arakada Zol bilan Rustam turganday edi, ularning boshida esa butun olam to'plangandek. Qariya dedi:

- Shoh qazoqlik qilib ko'chib yurarkan, tig' solib, har yoqqa askar tortardi. Men tulning birgina jigarim bor edi, u jigarim ekinzorining yagona boshog'i edi. U bog'imda bitgan qomati raso sarv, yana to'g'rirog'i, qurigan shoxirning mevasi edi. Shoh qilichi bilan ko'ksimni yorib, jigarporamni xalok etdi. U tig'i bilan jigarimni kesib, jigarim qonini yerga oqizdi.

Qozi aytdi:

- Hukmimga shubha bo'lmasligi uchun ikkita guvoh olib kel. U javob berdi:

- Agar ikki guvoh kerak bo'lsa: bular - shohning o'z adolati va insofidir.

Shunday qilib, yaxshi niyatli podshoh aybiga iqror bo'ldi. Adolat dargohining odami bo'lgan qozi xun puli to'lash kerakligi yoki qasos olish haqida hukm chiqardi. Shoh dedi;

- Shariat shunday hukm qilgan ekan, payg'ambar shariatining hukmiga jonimni fido qilaman.

U qiyiq bilan bo'ynini maxkam bog'ladi; katta hamyonning esa og'zini bo'shatdi. Kampirning qo'liga qo'rqmasdan tig' berdi, bu tomonga esa oltin, kumushlarni to'kib qo'ydi. So'ng, u dedi:

- Qasos olaman desang, mana, boshim; maqsading tirikchilikka pul olish bo'lsa, mana, pul. O'g'lingni o'ldirish haqida buyruq berganimda, boshqa ilojim qolmagan edi. Mana, nima qilsang qil, ixtiyor senda!

Shohning adolat va zo'r insof ko'rsatishi tig'ni g'amgin kampirning tishlaridek o'tmaslashtirdi. U uzr so'rab shohning oyog'iga yiqildi va dedi:

- Ey yulduzlarcha askarga ega bo'lgan podshoh! Agar bolam sening yo'lingda qurbon bo'lgan bo'lsa, men qariya ham senga jonimni berishga tayyorman. Agar seni iztirobga solgan bo'lsam, yaxshilikcha kechir, men yengildim.

Vax, bu odamni qanday xijolatga solish bo'ldi? Bunisi qanday lutfu adolat o'zi?! Kampir o'zining da'voyu dostonidan kechib, hatto o'g'lining qonidan, o'zining jonidan ham o'tdi. Qizig'i shuki, odil podshoh uni o'sha vaqtda boy ham qildi. Yulduzlardek ko'plab oltin-kumushlar uni ko'hna falakdek yashartirib yubordi. Kumushning kuchidan u kumushdek boidi. Xalq unga "Tilla kampir" deb laqab qo'ydi.

Falak shum kampiridan qancha alam ko'rsang ham, shoh adolat qilsa, ey Navoiy, nima g'am.

Ey gulyuz soqiy, adolat jomini keltir, qara, adolatning orqasidan qanday gullar ochilishi mumkin. Adolat qadahini tutki, shodlik bilan ichay, zamonning odil kishisini yod tutib ichay.

XVIII - To'rtinchi Maqolat

Xirqa kiygan riyokor shayxlar xususidakim, ularning oldida haqiqiy libos degani hiyla-nayrang kiyimidir, avom xalqqa o'rgatadigan haqiqat va bilimlari esa ahmoqlik; haqiqiy mayxo'rlar tog'risidakim, ularning vujud kiyimlari yo'qlik qo'lining zarbasidan yirtilgan va Iso nafasidek jonbaxsh nafaslari esa muqaddas ruh kabi pok va ziyorat joylari falakning sahnidir Ey, qalloblik bilan janda kiyib olgan shayx, shomu sahar zikr aytib, g'avgo qilasan. Jandangning hamma tomonlariga yamoq qadalgan, bu yamoqlar hammasi soxta xudojo'ylik va riyo iplari bilan tikilgan. Aylanma quroqlar bu kiyimda ko'p bo'lib, ularning ostiga pullarni berkitib qo'yish oson. Uning to'qimalari ham yolg'on ipidan to'qilgan. Iblisning mo'ylabi esa igna vazifasini bajargan. Yashil to'n ustidagi yamoqlar nayrangboz falakning nans yulduzlaridir. Ushbu falak ham shuning uchun ertalabda rido kiyadi, yolg'on tong esa uning bayrog'idir. Uning eski sallasi chulg'angan bo'lib, ichida egrilikdan boshqa hech narsa yo'q. Uning hassasini hassa dema, xiyla uyining ustuni de: qani endi shu ustun sinib, bunaqa uy yer bilan yakson bo'lsa. Tasbehini tasbeh dema, buttarosh but yo'nayotganida chiqindilardan uning donalarini yasagan. Bu toshlarning uchidagi so'fisi kofirning may idishiga o'xshaydi, tasbehning ipi esa zunnorning ipini eslatadi. Tish tozalagichi so'lagi tegishi bilan nopok bo'lgan. U misvok yomon xabar bitilgan o'rog'liq maktubga o'xshaydi, shunday narsani u go'yo o'pish uchun og'ziga olib borayotganday. Ikki oyog'idagi ikki kavushi xazilkashlar uchun o'yinchoq - ermak. Osilib turgan ajib soqoli kishining kulgisini qistatadi; o'ltirishi minbarga chiqqan echkinning o'zi.

Lekin tutgan ishida echkinning ishidagicha ham to'g'rilik yo'q, chunki u o'g'rini tutadi, bu esa o'zi o'g'rilik qiladi. Echki o'z toifasiga yaxshilik istaydi; poda ming qo'ydan iborat bo'lsa ham peshvo. O'zini hammasiga mehribon tutib, yo'l boshlab, to'g'rilikka amal qiladi. Tunu kun tog'u toshda podani boshqarib yurib, ularni xavfli so'qmoqlardan o'tkazadi.

Shayx ham o'z odamlariga yo'l ko'rsatadi, lekin u ko'rsatgan yo'l to'g'ri do'zax o'tiga olib boradi. Zulmat vodiysida bu ajab toifa yo'lidan adashib, o'zini o'tga uradi. Ular fisq-fasod qaynagan joydan panoh topib, unga goh "ibodatxona", goh "xonaqoh" deb ot qo'yadi. Xonaqohga shayx bo'yralar solgan; bo'yraning rangi - xiyla, hidi -riyodir. Masjidining ustunlari har xil bo'lib, qibla tomoni qiyshaygan. Eshigi mayxo'r otashparastning daraxtidan, mehrobi buzuq tarso qizining qoshiga o'xshaydi. Shayx shu mehrob orasida toat qilarkan, shayton nima desa o'shaning gapiga kiradi. Tag'in qancha odamlar unga murid. Lekin ular hammasi unga loyiq, mos muridlar.

Shayx qaddini "nun" harfi kabi egib, bir burchakda Zunnun singari o'ltiradi. To'g'ri yo'lni tutmoqchi bo'lganlarga ilmdan so'zlab, bunisi rost, unisi bilag'on, deb gap sotadi. Bexuda gaplarni ko'paytirib, xudojo'y odamlarni murid qilmoqchi bo'ladi. Ularning

birini xilvatnashin bo'lishga zo'rlyadi; boshqa xirovini esa kuch bilan uzlatga chekintiradi. Yana birini nafsinu tiygan odam deb ataydi. Boshqa birovi bo'lgan-bo'lmagan tushlar ta'birini aytib laqillatadi. Birov unga yolg'on bir tushni so'zlab bersa, bu unga qancha yolg'on ta'birlarni qo'shadi. Xilvatda u o'zini odamlarga eng yaqin do'st deb, o'zini Xizrga hamdam bo'lgan deb ko'rsatadi. Maxkam qilib nasha tugib qo'ygan latta nashaning rangi urib, yashil bo'lib ketgan. Uning otini shayx "Xizr payg'ambar" ("Yashil payg'ambar") deb ataydi, bema'ni xayollarini esa bashorat tushi qilib ko'rsatadi.

Bunday xilvat uning ahligagina xos bo'lmay, bunday "xizr"(nasha) shayxning ham ajralmas do'sti. Nashani chekib olib, u o'zini martabada eng yuqori o'rinda deb biladi; osmon ham, unga qolsa, uning uchun eng past joy. Xayolida u ko'tarilmagan daraja qolmaydi, uncha-muncha karomat ko'rsatganini pisand ham etmaydi. Nogoh uning qulog'iga nayning bir kuyi eshitilsa, o'zini ilohiy may ichgan odamdek mast qilib ko'rsatadi. Tashqaridan kelgan nag'ma ohangi juda yoqimli bo'lsa, o'rnidan sakrab turib, o'zi ham qo'shilib, ashula ayta boshlaydi. Oyoqlari bilan yerni depsib, fildek bo'kirib, nafs changagi oldida xoru zor bo'ladi. Unga ergashgan "xudojo'yilar" ham shu xilda harakat qilib, uning atrofida doira bo'lib aylanib, bema'ni xayollar bilan o'zlarini so'fiylik kayfiyatiga soladilar; shayx atrofida fonus atrofida aylangandek aylanadilar. Jazavasi tutganda muridlarining har biri piridan qolishmaydi: bemazalikda hammasi birdek. Bexuda so'zlarni so'zlashda biri chirildoqqa o'hshasa, ko'p aylanishda boshqa biri pirildoqqa o'xshaydi. Biri o'zini yo'qotib, tilsiz qolsa, boshqa birovi nola qila berib, xolsiz yiqiladi. Bunisi unisini ko'z qiri bilan kuzatib tursa, unisi shunisi ham kamoli o'zini yo'qotishga qiyos etadi. Munofiqlik o'tidan har biri do'zaxga o'xshaydi, lekin asl tabiatlari sovug'lig'idan esa yaxga. Har biri o'zini shuncha ko'p urintiradiki, natijada yiqilsa, tura olmaydigan xolga keladi. Ularning hammasining maqsadi - katta amaldorlar shayxning va xonaqohning bu ahvolini ko'rsa, shayxning pirlarga xos namozxonligini, uning muridlarining ham zikrini, o'z vazifasiga amal qilishini bilib, ularning faqirlik va qanoat orqali bu martabaga erishib, Xudo ishq va mutasavviflik xolatidan bahramand bo'lganlarini kuzatsa. Shundan keyin ularning hammasini avliyo deb hisoblab, ularning so'fiylik xoliga kirib, o'zidan ketishlarini ham chin deb o'ylab, shayx oldida yalinib-yolborib, kamchiliklarining chorasini ko'rsalar. Ish oxir shunga borsaki, mamlakat podshosi va lashkarboshisi ham xabar topib, ko'p duolar qilib, iltimos bilan unga murid bo'lsa, martabasini doim ko'tarib tursa. Unga xadyalar, tuhfalalar tortsa, mol ham bersa, g'allakor yer, kent va suyurg'ol bag'ishlasa. Shunday narsalar bilan bahramand bo'lsa, shundagina ularning nafi orom, shodlik topadi. Yo Xudo, bu qanday pastkash nafs o'zi?! Bu nafs emas, o'zi uchun ham katta azob-ku! Kun o'tkazish uchun shuncha nayrang! Mansab uchun shuncha yolg'onbozlik!

Shunday ekan, bu toifa odamlari yomonlarning yomonidir; dunyoda ulardan o'tadigan yomonni topish qiyin. Ularning tashqarisi yaxshi, lekin ichlari fasod bilan to'la; ularning tashi joynamozu ichida odam yoziladigan joy. Ular nafs oldida ruhni qulga aylantirganlar, toza ipakni esa dajjolning ustiga yopganlar. Ularning ichida dev bilan shayton qaynaydi, tani esa maloyiklardan to'kilgan pat bilan pardalangan. Ko'ylagidan mushku anbar hidi keladi, ichida esa yuzta it o'lib badbo'ylik bilan to'lgan. Usti oltinlangan soxta pullar bo'lsa ham, o'tga solib, bulg'onchdan oltinni ayirib olish mumkin. Lekin bu bulg'onchlarga do'zax ham hayf, chunki bu yaramas to'da odamlariga o'tni havo ravo ko'rib bo'lmaydi. Hamma odam odatda o'tdan azob ko'rgan bo'lsa, bulardan o't azob tortadi.

Mana, qara, odam bilan odam orasida qancha tafovut bor: bunisi Tangri deb butni tanlagan, unisi qiblani. Bironyasi "jannat" so'zini og'ziga ham olmaydi, shuning uchun ularning bironyasi kuyishga ham noloyiq.

Ey, ko'ngul, shunday odamlarga jahonlar fido bo'lsinki, ularga jahonlar emas, jonlar ham fido bo'lsinki, bunday odamlar ikki dunyoni ham tark qilib, ikki jahonnigina emas, jonini ham tark etib, firib daftarini yelga uchirib, nomus xirqasini o'tga yoqib, masjidu mayxonani ham yoqtirmay, mayxonaga ham, Ka'bage ham boqmasdan, elning yaxshi-yomoniga yeng silkib, odamlarning boru yo'g'ini birdek ko'rib, jonni ham, jahonni ham tuproqcha ko'rib, butun borliq va u joylashgan makonni xashakcha bilib, dunyodagi hamma narsalarni o'tkinchi hisoblab, o'zini esa shu yo'qlik o'ti ichidagi kul deb, bu xayollar bilan o'zini tamom kuydirib, shu kul bilan tozalangan oina uning yuzini yoritadi! Bunday ko'zguda begona hech narsa yo'q, unda maqsad yuzigina jilva qiladi. Yanada to'g'rirrog'i, bu yuksak xayollar, xayollar emas, zarralar unga har bittasi boshidan-oyoq bir ko'zgu bo'lib, uni maqsad ma'shuqasi (Xudo) ga ro'para qiladi. Har tarafda ko'zgu va jononlar ko'rinadi; ko'z yomon degan narsaga tushmaydi. U qayoqqa boqmasin, Xudoni ko'radi; bularni yaratganni esa mutlaq yaratuvchi deb taniydi. To'g'ri yo'l bilan ular vodiylarni kesib o'tadilar. Yo'ldan toyganlarga ular haqiqiy yo'l boshchidir. Kimki xijron zulmatida qolgan bo'lsa yoki umidsizlik vodiysida adashib yurgan bo'lsa, unday odamlarga u Xizrdek qo'lini uzatadi, maqsad manziliga yetish uchun unga yo'l ko'rsatadi. Ogohlik rashki mone'lik qilmasa, ular Xizrga ham hamrohlik qilishlari mumkin. Zulmat ular yoqqan o'tning bir oh degandagi tutuni, Xizr esa ularning har qadamida uchraydigan yashil g'iyoh. Ularning ko'zidan tomgan bir qatra yosh Xizrga yuzta hayot suvi chashmasi bo'ladi. (Qadamlaridan ko'tarilgan) changlari ko'zga to'tiyo, ularning amri bilan oddiy mis kimiyoga aylanadi. Adolatsiz osmon bilan uning yulduzlari ularning qaxrlari o'tidan chiqqan tutun va uchqunlardir. Bir kunda qanchadan-qancha manzillarni bosib o'tuvchi quyosh bilan oy ularning marhamat gulshanidagi ikki yaproqdir.

Ular qayoqqa ulug' safarga chiqmasin, yuzlaridagi har qatra ter chuqur bir dengizdir. Ular qaerniki maqtab to'xtar ekanlar, ularning maqto'vlaridagi har bir harf tog'cha ma'noga ega. Shaxsan ularning o'zlari bir parcha yer ustida yashab turgan xolda, falak gulshanida sayr qiladilar. Shariat iqlimida yo'llari yorug' bo'lib, uning chizig'i har qanday mavxumlikdan toza. Sayrda ular shunday maydonda yuradilar, shunday maydonda javlon qiladilar. Ularning har biri joni boricha toat qiladi, imkoni boricha jonlarini qiynaydilar. Har ishda payg'ambar (Muhammad) odatiga amal qiladilar. Unga jon-dillaridan minnatdorlik izhor etadilar. Ketma-ket qancha ishlarni bajarishmasin, hech narsa ko'rmaganday, hech ish qilmagandaylar. Bir tomondan oldilariga kelishi mumkin qattiqchiliklarni jiddiy tushunishga harakat qilsalar, ikkinchi tomondan doim o'z o'zliklarini tan olib, tavba qilib (Xudodan) uzr so'raydilar. Negaki nima yuz bersa bu uning amridir, shunda jannat umidi qolib, do'zax xa vfi ketadi. Qiyin vaqtda kim boshqa yerni eslasa, demak, bunday odamga sevgi haqida so'zlash noravodir.

Ey, bu sevgi gavhariga joy qidirgan odam, bilki, buning asl joyi kondir.

XXIX

Allohning yaqini Xoja Abdullohi Ansoriy so'zi shundaykim, egasi tariqatning oxiridan xabar berdimi, u o'z tariqati tugaganidan xabar bergan bo'ladi

U kishini Hirot ahli, Hirot ahligina emas, balki butun koinot uni qibla (Ka'ba) deb hisoblardi. U imoni komillarning yo'l boshlovchi xulq-atvorlisi bo'lib, lining ismi Abdullohi Ansoriy edi. U: "Mening ishim toat qilish va Tangrining buyruqlariga bo'ysunishdan iborat! - der edi. - Mening maqsadim (odamlarni) do'zax o'ti bilan qo'rqitish ham emas, (toatlar) evaziga jannat va'da qilish ham. Kimki qo'rqqani uchun Xudoga ibodat qilar ekan, u nafi tilagan narsadan xalos bo'lish yo'lini qidirib ish tutgan

bo'ladi. Kimki umid bilan bechorahol yashar ekan, uning tilagi jannatda osudalikka erishishdir.

(Unda) uni ham, muni ham haqiqatdan uzoq, deb bil. Ikkalasiga pul topish uchun mardikorlik qilish, deb qara. Mening ishim doim sig'inishdan iborat bo'ldi. Men qo'rqish va umidvorlik - ikkallasini o'zim uchun harom deb bilar edim. Bandalik amrlarini bajarish bilan (ahvolimni) yaxshi deb bilib, tunu kun ishlarim shunday ekan, buning uchun men uzrliman.

Toat-ibodatim buning uchun loyiq darajada bo'lmasligi mumkin, lekin bir soatim busiz ham bo'lmasin!

(Alloh) qil dedimi, mening odatim qilishdan iboratdir. Buni u qabul qiladimi yoki rad etadimi, bu bilan ishim yo'q. Jannat zohidga, do'zax yengiltaklarga bo'laqolsin! Yor orzusi bo'lsa, Navoiyga shuning o'zi yetarlidir.

Soqiy, u jannat suvini to'xtovsiz tutki, dolzax o'ti ham u yerda xozir! Yor yuzini eslab shod bo'lay! Do'zax bilan jannat tashvishidan esa ozod bo'la qolay!

XXX - Beshinchi Maqolat

Karam - xayru ehson vasfidakim, teskarisi diram margi dir, balki rahmat daraxtining bargidir; baxillik saxiylik yuragidan uzoq bir narsa bo'lib, inson uchun cheksiz balodir; saxiylik ko'rsatmaslik muruvvatdan bexad xoli bo'lishlikdir, har tomondan qaraganda cheksiz ofat bo'lgan isrofnii rad etish va ko'p harfli "lof"ni bildiruvchi itlofni xajv qilish

Ey egniga xayru karam kiyimini yopingan kishi, sening qo'lingda pulning qiymati yo'q. Oltin-kumush sochish uchun ochilgan panjang Sharqdan qaraganda ham, G'arbdan qaraganda ham xuddi quyoshga o'xshaydi. Pul bilan qo'ling o'rtaida adovat bo'lib, pulning umri qisqa, qo'ling esa saxovat orqasida barhayot. Kafting oltinlarni chaqmoqday sochganda, chaqmoq ham hayodan terga g'arq bo'ladi. Boshingga kiyganing ehson va saxovat tojidir, tojning ustidagi esa xayru karam gavharidir. Saxiylikdan zotning gavhari shuncha sharaf topdiki, yetti osmondagi eng qimmatbaho toshlar unga sadaf bo'ldi. Natijada sening jamiyatdagi qadring osmon ko'kning qadriday yuksaklashdi, sochgan durru gavharlaring yulduzlarga tenglashdi. Boshingda baxt yulduzi porlab, "farq" so'zi boshida yozilgan "f" harfi ustidagi nuqtadek jilva qilib turibdi. Sharofatli boshing ustida karam bayrog'i "bosh so'zidagi alif harfidek bayroqdir". Ikki qo'ling saxiy Qulzum va saxiy Ummon ning o'zi; ikkisi ham imkoni boricha saxiylik qiladi. Kaftlarningning odati birovga bir narsa berish bo'lib, Hotam ham, Barmak ham unga quldir.

Senga Tangri ato qilgan bu narsa ikki qism - karam va saxiylikka bo'linadi. Tanangdagi har bir tuk bir til bo'lib, Xudoga shukur va minnatdorchilik bildirganda ham hammasini ayt olmaydi. Yehson va saxovat ko'rsatish vaqtida baxillik qilma, Xudoga shukur bildirish chog'ida ham tanti bo'l. Baxillik insonda bor sifatning eng past, lekin saxovat javhari esa eng nafisi. Saxiylik pnga odat bo'lib, boshing shu saxiylik duri bilan porlab turadi. Shuning uchun bu mo'l-ko'l durni xor qilma, uni baxillik bilan almashtirma.

Lekin saxiylik qanday maqtovg'a loyiq sharafli xususiyat bo'lmasin, uni orttirib yuborsang, bu - isrofga aylanadi. Aql insonga xos sifatlarni ta'riflab kelib, isrofgarchilikni baxillik bilan teng deb qaraydi. Ko'ngulni juda ham keng tutib, nega endi durni eshakmunchoq bilan barobar qilib yuborish kerak? Yehson va karamning o'z qoidalari bor; har xil sharoitga mos shakllari ham bor.

Ey odam, Tangri senga yuksak amal nasib ettirib, karam qilishing uchun kerakli boylikka ega qilgan. Shuni bilki, kim saxiylik qilishga haqli ekan, kim pul ulashishga munosib ekan, nom chiqarish uchun gavharni xovuchlab sochish, maqtanish uchun etaklab pul berish aqli ish, deb hisoblanishdan iuda uzoq Bunday saxovatdan baxillik yaxshiroqdir. Bunday ishni yo mast odam qiladi, yoki jinni. Mast va jinnini esa qanday qilib odam deyish mumkin?

Kimki ketma-ket qadah ko'tarsa, u mast bo'ladi, may ham tugaydi. Agar dev yoqimli maydan ichib olsa, Sulaymon davlatini sochqi qilib yuborishni istaydi. Agar jinnilarga oltindan band qilib, uni la'l va asl durlar bilan bezalsa ham, harakat qilib u bandni oyog'idan yechadi-da, uni Qorun chaqirsa ham, tashlab qochadi. Kumush tovushidan vaxshiy va yirtqich hayvonlar ham hurkar ekan, shunga ham saxiylik yoki karam deb ot qo'yamizmi? Kuchli shamol lola va gullarni sovurarkan, unga ham saxiy deb ot qo'ya olamizmi? Xudo "Qur'on"da dedi: "Englar, ichinglar!" Yonida yana dedi: "Lekin isrof qilmanglar!" Demak, ma'lum bo'ldiki, bu - saxovat emas, saxiylik ham buni saxovat deb atamaydi.

Shunday kishilar ham borki, hech isrofga yo'l qo'ymasalar ham, bunday odamlarni saxiy deb bo'lmaydi, birovga ehson berishda ular me'yorga e'tibor qiladilar-u, lekin ehson berilayotgan odamning ehsonga qanchalik muhtoj ekanligiga qaramaydilar. To'q odamning oldiga dasturxon yozadilar, egni but odamga esa to'n kiygizadilar. Yuzta yilqisi bor odamga ot tortiq qiladilar, yuz yillik boyligi bor odamga kumush beradilar. La'l chiqadigan Badaxshonga la'l yuboradilar, ziraning koni bo'lgan Kirmonga zira keltiradilar, Xizrni uchratib qolsalar, obi hayot tutadilar, Misr shakarchilariga novvot bo'laklarini yuboradilar. Shamni kuni bilan yoqib qo'yadilar; bu bilan quyosh yorug'iga qo'shimcha yorug' bermoqchi bo'ladilar. Har kun kechasi o'rinsiz mushk sepadilar; bu bilan tun sochini yana ham qoraytirmoqchi va xushbo'y qilmoqchi bo'ladilar. Och, muhtoj yuzlarcha odamlar non so'rab turadilar, lekin ularga bir burda ham bermaydilar, to'qni qidiradilar. Ular qaqrab yotgan bog'ning ustidan yog'may o'tib, yomg'irni toqqa to'kkan bulutga o'xshaydilar. Mayning tagidagi loyqasini ichadigan odam uning bir qultumiga jonini bermoqchi, may sotuvchi esa idishning tagini yana kupga ag'daradi. Vaboga uchraganlar ajal qadahini ichib, qirilib ketmoqda, ular esa yoqut, javharning koniga yoqut, javhar beketic bilan ovora. Bu ikkalasi ham saxovatning bir turidir; ularning o'rtaida kichkinagina tafovut bor.

G'oyat tama'gir kishilarni ham saxiylikka muhtoj deb hisoblama. Ular xalqning narsa va ashyolariga ko'z olaytirib, nimani ko'rsa, o'shani tama' qila beradi. Ular xoh zulm, xoh zo'rlik, xoh bir bahona yo'li bilan, xoh va'da, xoh tilxat, xoh yolg'on dalil bilan, nima qilib bo'lsa ham, asosiy maqsadi odamlardan narsa olish, shu sochgani ham tashlandiq narsalar, olgani ham; olishi ham yolg'ondakam, berishi ham. U yillar davomida qiynalib chuqur qazyidi; shu tuprog'ni solish uchun yana bir chuqur qazyidi.

Birovga bir narsa berish uchun boshqadan bir narsani tortib oladi. Bu ham oldingi aytib o'tilgan ikki narsaga o'xshash bir kasallik. Chunki tortib olishi ziyondan boshqa narsa emas; qizig'i shuki, berishi ham foydasizdir.

Birov o'zi so'ramaguncha unga hech narsa bermaydigan odamlar ham bor. Bunday odamlarni ham saxiy deb bo'lmaydi. U odam o'sha narsaga qancha muhtoj bo'lmasin, o'zi so'ramaguncha unga bir chaqa ham bermaydi.

Ey birodar, kimni saxiy deb chaqirishsa, bilki, bunday odam saxiy bo'lib axiy qatoriga qo'shilib qolmaydi. Qara, ko'zbo'yamachi avrash bilan ilonning kuchini ketkazib, og'zidan zaharini ola biladi. Kimki tilini metin qilib cho'zib, o't yoqsa, xarsang toshdan olmos va yoqut olishi mumkin. Sham tilini chiqarib, yona boshlashi bilan tun mamlakati ustiga o'z bayrog'ini tikkan bo'ladi.

O'tning tili nimaligi hammaga ma'lum; temir, tosh ham uning nafasidan mumdek eriydi. Tong o'zini maqtab qancha gapirmasin, baribir, u quyoshning oltin nurlaridan ko'zini yoritadi.

Ey xushyor odam, sen shunday odamni saxiy deb bilki, baxt-davlat uning boshini yuqori ko'tarib, ahvoli yaxshi bo'lsa ham, yomon bo'lsa ham birovdan molu amal tama' qilmasa. Bunday odam Xudo nima bersa qanoat etadi, nimani buyursa, bo'ysunadi. U qanday

mulohaza yuritmasin, qo'lida bor narsa bilan qo'li qisqa odamni xursand qiladi. Dengizning oldida tursa ham, undan bir tomchi suv so'ramaydi; birovning yarasini ko'rsa, malhamni ayamaydi. Muhtoj odam bir narsa so'rsa, qo'lidan kelganicha unga xayr beradi. U so'ramasa ham, uning ahvolini tushunib, extiyojini va kambag'alligini e'tiborga oladi. Hojatmandlar uning boshiga tig' urgan bo'lsalar ham, u qo'lida bor narsasini ulardan ayamaydi. Chunki u o'z tig'ini konga urgan, kon unga o'z gavharini bag'ishlagan metinga o'xshaydi. Bosh yalang bo'ladimi, boshida toj bo'ladimi, baribir, extiyoji bor odamga xayr qilaveradi. Karam ahllari yuz mingni ham, bir so'mni ham xayr-ehson yo'lida o'z joyiga sarflangan bo'lsa, bir xil baholaydilar. Xudo yo'lida qo'lida qancha mol to'plangan bo'lsa, birovning yomon ahvolga tushganini bilsa, unga hamma foyda va sarmoyasini sarf qiladi, shunday qilib, uning murodini xosil etadi. U o'zining xayr-ehsonigagina emas, yaxshiligi yuzidan bildirilgan minnatdorchilikka ham jonini beradi. Xayr-ehson el-xalqqa avvalo bosh sababchi - Xudodan kelishidek bir nozik hikmatni u xatosiz tushunadi. Bu karam, xayr-ehson unga odat emas ekan, o'sha oraliq yerda sababdan o'zga emas.

Ey saxovat ko'chasida tentirayotgan odam, sen oltini telba va mast odamdek sochmoqdasan. Oltin-kumushni endi guldek sovurma, g'unchadek uni o'rab, tugib ham qo'yma. Bu sahifalarda qanday odatlar haqida gapirilgan bo'lsa, barchasi saxovat ahllariga tushunarlidir. Pul solingan xaltachani g'uncha kabi tugib qo'yma; nimani bugun tukkan bo'lsang, ertaga ertalab baribir sohasan-ku! Baxillik qilib sadaf durni yutgan bo'lgani uchun, durni olishda uning ko'ksini teshishadi. Quyosh oltinini berkitgani uchun jahon osmonning yuzini kechasi qora qildi. Quyosh go'zali yulduz kumushlarini yashirgani uchun qara, osmon uni, boshi bilan yerga ko'mdi. Kuz kelib, qo'li bilan oltin varaqlarini sochgani uchun, qara, har bir yaprog' quyosh rangida.

Ey yashirin xazina ustida ajdaho bo'lib yotgan odam, tushunginki, bu boyliging qoning bahosidadir. Seni o'ldirish uchun falak Bahromi nogahon tig' tortib, bu mahfiy boyligni oladi. U seni qiynab, zulm bilan qoningni oqizib, u boyligining ichiga harakat qiluvchi la'l - qoningni quyadi. Sening qonli dushmaning qotil falakning o'zi bo'ladi; shu boylig ustida vayron bo'lasan. Demak, o'z qoning bilan qo'lingni yuvmoqchimisani? Nima, o'z joningga o'zing qasd qilmoqchimisani? Boshqa konlardagi boylıklar' orzu qilib, naqd joning gavharidan ajramoqchisan. Shu joning yo'lida xazina eshigini och, bor boyligni olib, joy-joyiga soch. Anbarga to'kilgan har bir don chirib ketishdan yuz xavfda. Yehson ekinzoriga sochishni odat qil; shunda bittasining o'rniga Tangri yetti yuztasini beradi. Bu odamlarga ulashib berayotganing ekin bo'lmasa ham, arpa, bug'doy sochdingmi, albatta, xosil o'rasan. Bugun nima eksang ham yaxshi, ma'qul. Ertaga u, albatta, xosil beradi. Bu yerda ekilgan ekinlar o'rtasida farq bor. Ularning ichida eng yaxshisi xayru saxovatdur. Tama'ni tark qilsang - saxiylik shudir. Xayru ehson yo'lida sarf-xarajat qilki, haqiqiy xadya shudir. Berish uchun olish ishidan yiroq bo'l, beraman deb olmay qo'ya qolganing yaxshiroqdir.

XXXI

Hotami Toyi hikoyasikim, u himmat va saxovat kishilariga peshvo edi; uning mehmondorchiligiga ta'zim bilan bosh urmagan bir gadoning himmatini ko'rib, Hotami Toyining u gadoga tan bergani

Hotami Toyiga bir ko'ngli ochiq odam dedi:

- Ey, himmatda erkin tabiat kishi, saxiylik kaftingga odat bo'lganidan buyon o'zingga o'xshagan kishini hech ko'rdingmi?

U dedi:

- Bir kun men hamma uchun yig'in qildim. Unga o'sha cho'ldagi odamlarning hammasini chaqirdim. Pishirish uchun yuzta tuya qurbon qilindi; so'yilgan qo'y-qo'zilarining nam son-sanog'i yo'q edi. Bazm bo'lib turgan vaqtda birpas havo olgim kelib, dasht tomonga chiqdim. Aylanib yurib, mehnatda ezilgan bir qari cholni ko'rdim. U orqasiga bir quchoq tikon-o'tin ortgan edi. Gavdasini u yuk egib, vujud uyiga hassadan ustun tirkagan edi. Har qadam tashlaganda, birpas to'xtab, har dam olganda ma'lum bir fursat o'tardi. U chekayotgan azob o'ti ko'nglimni yondirib, rahm-shafqat bilan unga shunday xitob qildim:

- Ey qaddini mashaqqat yuki bukkani, tanasida g'am tikanlari o'rnashgan odam! Dashtda yurib xabaring bo'lmadimi? Nega Hotamning uyiga bormading. U hammamni o'zining uyiga chaqirib, yaxshi-yu yomonni bugun mehmon qilinoqda-ku. O'tinni tashla, izzat gulshaniga bor, mashaqqat chekib o'tirmay, tur, chaqiriqqa bor!

U mening uning ahvolidan iztirob chekkanimni tushunib, bosh ko'tarib kuldi-yu, shunday javob berdi:

- Ey, oyog'ini ochko'zlik band etgan, bo'yniga g'araz va qizg'onchiqlik sirtmoq boylagan, ey g'ayrat vodisida qadam bosmagan, himmat qal'asiga bayroq tikmagan odam, sen ham bu tikan tashish azobini tortib ko'r. Hotami Toyi minnatini esa torta berma.

Qiyinalib, mashaqqat bilan bir tanga topish birov bergan xazinadan yaxshiroqdir.

Uning so'zlari shunday o'rinni ediki, shuning uchun ham uning himmati menikidan ortiq edi.

Ey Navoiy, agar senda himmat bo'lsa, Hotami Toyi ham senga quldir.

Ey soqiy, karam izhor qilib, bir qadah tut, xayru ehson nimaligini Hotamga ko'rsatib qo'y. Bizda may sotib olish uchun pul kam; bizda yetishmovchilik ekan, sendan karam bo'lsin.

XXXII - Oltinchi Maqolat

Adablilik odati to'g'risidakim, kichiklarga baxtiyorlik sababi, ulug'larga esa yuksak martabalilik bo'sidir; tavozu' vasfidakim, "dol"dek qaddini xam qilgan qadamini baxtning boshiga qo'yadi va hayo nuri haqidakim, biron kishi buning ichiga kirsam rahmat yomg'irlari bilan serob bo'ladi

Ey talab uyidan joy olgan, qaddini xizmat yuki past qilgan odam! El yo'lida dard chekib, gardga aylanding, o'sha gard bilan kibr ko'zini ko'r qilding. Sen qiyinchilik tortib, ko'z yoshlaringni har tomonga sochib, u bilan nafsu havo o'tlarini o'chirding. Sadoqat yo'lida ohu nadomat chekib, yolg'on yuzini ohing o'tidan chiqqan tutunlar bilan qora qilding. Sadoqatda har issiq nafas olishing bilan ayyorlik va riyokorlik xirmonini kuydirding. Sen o'zing uchun biron foydani ko'zlamaysan; doim safar kamarini bog'lab, xizmatdasan. O'zingda kuchli g'ayrat shamolini bunyod etib, hirsu tama' asbob-anjomlarini barbod qilganing qilgan. Sen shunday yo'lni tanlab, eng asosiy tilaging ko'chasiga kirding.

Lekin bu yo'lni bosib o'tishning talab etadigan bir sharti, bilki, tavozu' bilan adabga ega bo'lishdir. Qachonki yangi chiqqan oy tavozu' saqlab, qaddini xam qildi, u kun sayin kamol topa boshladi. Yoy tavozu' sifatiga ega bo'lgani uchun qadri oshib, "Qur'on" ustidan joy oldi. Osmon ham tavozu'ga rioya qilib egilgani uchun butun olam uning amriga bo'ysunadi. Yoyga o'xshash qoshlarga ham sharaflar bo'lsinki, odamlar uning uchun jonlarini qurbon qildilar. Amaldan, o'z nasabidan kishilar sharaf topmagan. Lekin haqiqiy sharaf hayo va adabdan keldi. Yomg'irning ham manbai hayodir; uning bir qatrasini tuprog'ni kimiyo qiladi. Adabsiz kishilar hech qachon e'tibor qozonmaydilar. Doim baland osmon (taqdir) bunday odamlarni pastlatib yuradi.

Adabsizlikning biri kulgidir. Kulgi adabsizlikning belgisidir. Kaklik qaxqaxa solib kulgani uchun bu kulgi tufayli uning boshiga balo keladi (ya'ni ovchilar ovozdin bilib, ovlab oladi). G'uncha kulib, ochilib ketgandan keyin o'z-o'zidan sochilib ham ketadi.

Chaqmoqni' o'z kulgisi tog'ning ichiga qulatadi, hatto yerga pastlatib, tuproqqa kiritib yuboradi. Tong ham shunaqa odatni yaxshi ko'radi. Shuning uchun quyosh o'ti uning durlarini isiriqqa aylantiradi.

Kulgi o'z me'yoridan oshib ketdimi, bundan yig'lagan ancha yaxshiroqdir. Sham har kecha yig'lagani uchun tobora ravshan yonadi; g'unchani esa kulgani uchun shamol uchirib ketadi. Bulut yigiab, ko'z yoshi to'kishi bilan dur sochuvchi bo'ldi; chaqmoq esa kula-kula pastlashdi, yerga

kirdi. Mast ham yig'lab-yig'lab, o'zini bilmay qoldi, lekin kechirim so'rab yig'lagani gunohdan pok etdi. Adabli odam kuxsh uchun og'iz ochmaydi, lekin hayo buluti tomchisiz emas. Qaxqaxa bilan xazil bir-biriga do'st; ikkisi ham qurbaqaning tovushi va yurishiga o'xshash kulgili narsalardir. Kimki hindu (masxarabozi) bo'lib, kuldirish uchun xazil qilsa, avvalo o'shaning yuziga qora surtish kerak. Ko'zbo'yamachining so'zlagan so'zlari yolg'on bo'lgani uchun, qara, o'z tilini o'zi kesmoqda. Engagiga yolg'ondakam soqol bog'lab, birov odamlarni kuldirar ekan, bunda soqol tufayli odamlar uning o'zining ustidan kuladi. O'zining ko'rkini orttirib ko'rsatish uchun maymun boshiga bo'rk qo'yib olar ekan, odamlar uning tepasiga kulish uchun kelarkan, ular faqat uning boshigagina kulmaydilar, uning o'zidan ham kuladilar. Odamlarni kuldirib tirikchilik o'tkazishga o'rgangan masxaraboz ulardan bir pul olguncha ikki shapaloq yeydi. Boyqushning qiyofasi masxaraboznikiga o'xshaydi, shuning uchun barcha qushlar uni talagani talagan. Lo'li xazil qilib qo'lini yerga tirab, oyog'ini osmonga qilib turganda, u boshini yerga qilib, o'zini o'zi sharmanda qilgan bo'ladi.

Bu xil pastliklar biri biridan qiziq bo'lib, hayo va adab yo'li bilan daf bo'ladi. Quyosh bayrog'i jilva sochib, kecha qorong'iligi yer ostiga kirgach, masxaraboz mast xolda baqirgan, chaqirgan; aqlli odamlar esa gapni shoshmasdan gapiradi. Tulkii va it (har xil qiliqlari bilan odamlarga) kulgi eshigini ochadi; u odamlar sherni ko'rsa, uyidan qochadi.

Bu aytganlarimizning oti tavozu'dir, tavozu'ning sifati esa adabdir. Aql uning haqida maqtovdan boshqa so'z aytmaydi, lekin u hammada bir xil mavjud emas. Tavozu'ni har kishining ahvoliga loyiq ko'rsatish kerak; ko'rsatgan tavozu'ning uning ahvolidan ko'rinishiga muvofiq bo'lsin. Qulga bek ortiqcha tavozu' ko'rsatsa, o'ziga azob-uqubat iplarini orttirgan bo'ladi. Gadoning oldida sajda qilish marhamat emas, unga bir tanga bersang, bu unga nisbatan marhamat ko'rsatishdir. O'rindan turib, bolaga joy berish ham adabdan emas; keksalar bu ishni adab hisoblashmaydi. Bunday ahvolda u mutakabbir hisoblanib, sen yengiltaklik qilgan bo'lasan. Ayt, bu ikki ishni odamlar nega qilishi kerak?

Garchi adablik shartlarini saqlash juda zarur bo'lsa ham, ammo buni har bir odamning darajasiga qarab bajarish kerak. Bir kishi sendan martabada past bo'lsa, uni sen o'zingga tobe' xolda ko'rsang, garchi u o'zi senga tobe', bog'liq bo'lsa ham, ko'nglung uning qayg'ulariga sherik bo'lsin. Farz va sunnat qoidalari shunday ma'qulki, ularni hammaga o'rgatish majburiydir. Senga tobe' kishilardan biri bunga xilof ish qilsa, uiarxi tekshirib turish sen uchun farzdir. Qiyomat kuni seni chaqirganlarida, nima savol bo'lsa, sen javob berasan. Ularga g'amxo'rlik qilish sening bo'yningdadir; tirikchilik yozuqlari ham sening qo'yingda. Barchasiga do'stlik qilish senga vojibdir. Yaxshi-yomon ishidan xabardor bo'lib turish ham.

Tavozu' sifatiga ega bo'lish umidi bilan u dunyo xavfidan qo'rqib, shul qo'l ostingdagi jamoatga shuncha ta'zim qilding. Agar bolalaring va xotining bo'lsa, ularga ham shu ishni qilishing kerak. Yosh bolaga nisbatan eng zarur ish, bilki, uni kichkinaligidan parvarish qilishdir. Qatrani sadaf tarbiya qilgani uchun odamlarning boshiga chiqib sharaf topdi.

Tarbiyaning biri bolaga yaxshi ot qo'yish bo'lib, uni oti bilan chaqirganlarida u uyalandigan bo'lmasligi kerak. Ismda tafovutlar ko'p paydo bo'ladi; birining ismi Husayn bo'lsa, boshqa biriniki Yazid. Tarbiyaning yana biri unga ilmu adab o'rgatish uchun muallim chaqirishdir. It yetuk ta'lim olgani sababli u tishlab kelgan ov xalol hisoblanadi. Yuvgan bilan toza bo'lmaydigan it olim bo'lgan ekan, o'g'ing bilimsizligicha qolib ketsa, ajab kamchilik bo'ladi. Unga sening shafqat qilishing foydalidir, lekin buning ortiqchasi zarar. Voqe' bo'ladigan balolardan uni o'z mehri bilan asrashing bolang oldida sendagi tavozu'ni bildiradi.

Xotining uyda o'ltiradigan bo'lgach, shariat yo'li bilan uni hurmat qil. Nafaqa bilan o'zingni undan ayama; joningni ham ortiq darajada qiyab yuborma. Kiyadigan kiyimini ham ortiq darajada rang-barang qilib yuborma. Kiysa ham hujrada, vaqti bilan kiysun. O'z xolicha bir yoqqa otlanganini bilsang - sen haqiqiy er bo'lsang - uning otini atama! Do'stlar oldiga ham yuborma, dushmanlar oldiga ham. Yasantirib ko' chaga ham chiqarma, bozorga ham. U uydan chiqib ketib, yana qo'yingga kiradigan bo'lsa, sen taajjublanadigan bir ishni bo'yningga olgan bo'lasan.

Upa-elik surtib, yuzini qizartirdimi, u, bilsang yuz qarolik fikriga berilgan bo'ladi. U sochbog'ini yeshib, sochini o'ra boshlar ekan, bu - nafs va havoyilik uning bo'yniga o'z tuzog'ini solganidir. U o'sma qo'yishga berildimi, bu uning fitna bilan o'ralishganidir.

Muncha qabohatni ko'rib turib, uning otga minishiga ijozat bersang - g'ayrat va erkaklik, rashk va or-nomus shumi? O'sha kuni u ketsa, uni o'z xoliga qo'y, unga zo'rlik qilma - uydan chiqib ketdimi - vatani go'r bo'lmaydimi!

U shariatdan chekinib nima qilmasin, uni (yana) qabul qilishing odobdan emas.

Tarbiyaning yana biri ota-onani hurmat qilish; buni bajarish uning uchun majburiyatdir. Bu ikkisiga xizmatni birdek qil, xizmatning qancha ortiq bo'lsa ham, kam deb bil. Otang oldida boshingni fido qilib, onang boshi uchun butun jisingni sadaqa qilsang arziydi! Ikki dunyong obod bo'lishini istasang, shu ikki odamning roziligini ol! Tunu kuningga nur berib turganning birisini oy deb bil, ikkinchisini quyosh. Ularning so'zlaridan tashqari bir narsa yozma, ular chizgan chiziqdan tashqariga bir qadam ham bosma. Hamma xizmatni sen adab bilan bajar, "adab" so'zidagi "dol" kabi qomatingni xam qil.

Bundan so'ng rahm in'omini o'zingga qarz deb bil; o'sha toifadagi odamlarga rahm qilishni farz hisobla. Yurgan odamlar ichidagi kattadan-kichigigacha, yoki oraliqdagi o'rta martabalikka ham, kimki katta bo'lsa, uning xizmatini qilish kerak, kimki kichik bo'lsa, unga shafqat ko'rsatish kerak.

Kimni o'rta yosh deb xayol qilgan bo'lsang, uning hurmatini ham me'yorida asra. Xizmatini qilib, uni ortiqcha ulug'lab ham yuborma, yomon munosabatda bo'lib, taxqir ham qilma. Uni hurmat qilib, "hamma ishning o'rtachasi yaxshi" degan ma'noli qoidaga amal qilishing zarur. Uning izzati me'yordan kam bo'lsa ham, xaddidan ortib ketsa ham yaxshi emas.

Yoki seni baland osmonning aylanishi (taqdir) shoh xizmatini bajarishga loyiq ko'rib qolsa, garchi shoh tomonidan tashkil etilgan bazmlar yoqimli bo'lsa ham, unga borishdan tortinish zarur. Yoqimli bo'lib ko'ringan bu marhamning ichida yuqadigan yaralari bor, boli ichida qadaladigan nayzalari bor. Gul ko'rinsa, yonida yuz tikani bo'ladi, bir maishat bo'lsa, orqasidan ming ozori bo'ladi. Telba odamlar o'tnixg yonish shaklini ko'rib guliston deb o'ylaydi. Lekin uning ichiga tushib ketsa, qachon qutulish imkoni bor? Bola ilondagi naqshdor chiziqlarni ko'rib, unga mahliyo bo'lib qoladi, lekin uning zahari odamni o'ldirishini bilmaydi. Dengizda quyosh rangida katta dur ko'rinsa, bu nahangning og'zi bo'lib, g'arq bo'lish belgisidir. Shohga xizmat qilishni shu qonunlardan kelib chiqib tushun; buning maishatidan ko'ra g'am va mehnati ortiq. Bu xizmatdan qancha uzoq tursang, shuncha foydalidir; agar bu xizmatga umuman kirmasang, bundan ham ajoyib va yaxshi bo'lardi.

Yo'qlik (fano) xazinasidan kim ogoh bo'lsa, unga qanoat mamlakatining podshohligi nasib bo'ladi. Agar bunday xizmat sening

bo'yingga majburiy tushib qolsa, senda uni bajarmaslikka ixtiyor yo'q. Qisqacha qilib aytay, lo'ndasini eshit, buning qanday bo'lishini ochib tushuntiray. Senga shoh xizmatini qilish nasib bo'lsa, to'rtta ishni o'zingga saylab ol: oldindan niyatingni uning niyati bilan rostla, boshqa niyatlarni ko'nglingdan chiqar. Yana biri, xizmat qilishning vaqtini bil, xizmat qil, lekin qilmagandek tur. Yana biri, yaxshi-yomon so'z og'zingdan chiqmasin: odamlarning yaxshi-yomoniga ham qarama (gapini e'tiborga olma). Yana biri, bu xizmatdan qiynalsang ham, azob cheksang ham, adab shartiga ko'ra, hamma yaxshi-yomonga chida. Bu xizmatdan tashqari tursang, buning ahvoli boshqa; podshoga yaqinlashsang, bu yaqinlikning ham turlari bor. Bu ishlarning hammasi senga muayassar bo'lsa, sening yulduzing baxt bilan yorigan bo'ladi. Lekin bular hammasi, ey ojiz odam, gapning bir qismidir. To'rtinchi shuki, agar nogahon sen boylik to'plash odatidan or qilib, faqirlik uyiga yo'l olsang, ayniqsa shunday ahvolda tushganda tavozu' ko'rsatishing shart. Xudoning naq ro'parasida unga umid bog'lab tura bilish kerak. Agar senga osmonning kuch-qudrati nasib bo'lsa ham, yer yuzida sen kamtarlikni tanla. G'am-g'ussa yuki seni tog'dek ezib tursa ham, uning ostida sen tuproqdek tura ber. Boshingga toshlar yomg'irdek yog'olsa ham, binafsha kabi boshingni yuqori tutib tura ber. Tavozu' vaqtida vafo qilish, adab qoidasiga ko'ra hayoli bo'lish kerak. Ana shu vositalar bilan ma'qul bo'lib, asl maqsad tomon yo'lga tushgan bo'lasan.

XXXIII

No'shirvonning hayo bog'ida nargis ko'zidan ko'zining nargisi uyalib, nargis ko'zlik gulrux yorini quchoqlashni istamay, o'zini chetga olishni istagani

No'shirvon valiahdligi chog'ida bir qizning ishq bilan notavon ahvolda tushib qoldi. Ko'ngli g'uncha singari to'la qon edi, lekin g'am sirlarini pinxon tutardi. Unga visol muayassar bo'lgunga qadar cheksiz azob-uqubat va tashvishlarni boshidan kechirdi.

Bir kun u chamanzordan xilvat joyni tanlab, gulrux yori bilan suhbat qurdi. Baxtiyor shahzoda yorini quchmoqchi bo'lgan edi, gul'uzor ham bunga rozi bo'ldi. Dilbar hamdami tomon u qo'lini uzatganda, bir tup nargisga shahzodaning ko'zi tushib qoldi.

Shunda ahvoli o'zgarib, u qo'lini tortib oldi. Sumanbar yori hayron bo'lib, so'radi:

- Qo'lingizni uzatganingiz nimasi-yu, yana tortib olganingiz nimasi? Adabli shoh shunday javob berdi:

- Shunday bir visol damida menga mone'lik qilgan narsa nargisning shahlo ko'zi bo'ldi. Hayo ko'zi bilan olijartoblik bu ishda unga kuch bermadi. Uning nargisdek ko'zlari yoshga

to'lib, o'rnidan turdi-da, bu ishdan voz kechdi. Oxirida uning bu sof niyatligi, shunday hayochoanligining xosiyati uni butun olamga shoh qildi, adolati esa olamni panohiga oldi.

Aysh, ey Navoiy, qancha dilkash bo'lsa ham, lekin adab bilan hayo undan yaxshiroqdir.

Ey soqiy, adab shartlariga xozir bo'l, oldimda to'qqiz bor ta'zim bilan boda tut, toki men uni "o'zing ich!" deb, senga qaray, bir tomchi tomdirsang to'qqiz marta, to'ksang o'ttiz marta qo'shimcha ichkazay.

XXXIV - Yettinchi Maqolat

Qanoat haqidakim, "jo'"(ochlik) so'zidan so'nggi harf "ayn" ajratilsa, "jo'" (ariq) qolib, najot bulog'i, hatto hayot chashmasi sari uchish qanoti bo'lib xizmat qiladi, "tama'" so'zi har qanday shaklda yozilganda ham undagi xorlik zahrining ta'mini totishga olib boradi; qanoati odamning ochlikdan ko'zida qon mavj ura ham, izzati bor; tamagir odam oltin taxtdan joy olgan bo'lsa-da, xorlikka uchraydi

Kimki qanoatni o'ziga kasb qilgan bo'lsa, bilki, qanoat uni boy qiladi. Oltin, kumush bilan zebu ziynatlarni boylik deb bilma, balki haqiqiy boylik qanoat xazinasidir. Qanoat oltini hech qachon yo'qolmaydi. Ana shu oltinni qo'lga kiritib, shu orqali boyishga harakat qil. Kulbada qanoat qilib o'ltirgan darvesh tamagir podshohdan afzaldir. Chunki tama' qilish gadoylarning ishidur. Bilki, tama' etgan kishi gadodir.

Shoh tamagirlik qilsa, u luqmaxo'r bo'ladi; qanoat qilgan darvesh esa podshohdir. Boshiga toj kiygan odam shoh bo'la bermaydi. Hech narsaga extiyof bildirmagan odamni shoh deb bil. Qushlarning ichida anqo shoh hisoblanadi. Bunda malum bir ma'no bor.

Agar fikr bilan voqif bo'lishni istasang, "qone'" va "anqo'" so'zlarining yozilishida harflar bir-biriga muvofiqdir. Hudud ovqatga o'ch bo'lgani uchun garchi boshida toji bo'lsa ham elchi bo'lib qoldi. Boshiga toj kiygan hind o'yinchisining xoliga boq, tama'uni chaqa pulga zor qilib qo'ygan. Arzimagan bir odamning qo'lidan ozgina pul chiqadigan bo'lsa, toj deb atagan narsasini osmonga otadi. Shoh boshining sharofati tojdan emas; kimki muhtoj bo'lmasa, o'shani shoh deb tushun. Muhtojni ham shoh deb atash mumkin bo'lsa, harf nuqta nazaridan "muhtoj" so'zida ham "toj" bor-ku! Kimning toj kiyganini ko'rib, shoh deydigan bo'lsak, u vaqtda, shu sababga ko'ra, muhtojni ham shoh deyishga to'g'ri keladi.

Boshiga oddiy qalpoq kiygan odamni shoh deb bilki, u xayr-ehson vaqtida butun jahonni berishga tayyor. Bir narsasi bo'lmasa ham u shukr deb, qanoat qiladi; xayr-ehson qilish bilan o'z nafsini tiyadi. Kimning qanoatdan xujjati bo'lsa, uni yaxshi-yomon deb o'ltirishning xojati yo'q, u bunga muhtoj emas. Kimki qanoat sari yo'l topgan bo'lsa, xuddi shu taqdir bilan o'sha shoh bo'ladi. Boylik bilan o'zingni katta deb bilma; qanoat boyligi bilan boshingni ko'tarib yur. Butun bir osmon bitta non bilan kun kechiradi; o'yning gardishini esa ko'ksiga tosh qilib boylab olgan. Shuning uchun

Xudo uning tuzilishini nodir qilib yaratdi, nima qilay desa, shunga qodir qildi. O'z yog'i bilan qovurilgan sham atrofida osmon ham fonusdek aylanadi. Ko'z doim shuning uchun ravshanki, u mehrob ostida turib, ikkita bodom bilan oziqlanadi. Og'izning ishi ovqat yeyish bo'lgani sababli chaynash uchun Xudo ikki qator tish ham yaratdi. Zebu ziynat va tama'dan yiroq turgan kishining tinchligi yaxshiroq bo'ladi.

Bilki, durru gavhar quloqqa ozor beradi; quloq uchun eng yaxshi dur deb so'zni bil. Isirg'a oltindan bo'lsa, quloqni og'ritadi; zarxal etik esa oyoqni og'ritadi. Yaxshi gapni quloqning bezagi bil; etik keng bo'lsa, oyoq osoyish topadi. Kishi cho'lda tiniq buloqni topib olsa, oltin qadah qidirib o'ltirmasdan, sopol idishda ham suv icha beradi. Suv sopol idishda yaxshi turadi; oina kul bilan toza bo'ladi. Ko'zguning dastasi oltindan bo'lmasa ham, uning yuziga nafas tegmasa bo'ldi. Tashna odam suv bilangina xursand bo'ladi; bunday vaqtda u oltin qadahni xayoliga ham keltirmaydi. Ootgan nonni suvga to'g'rab, ivitib yeyayotgan odamga quyoshning gardishi, hayot suvi haqida o'ylashning nima keragi bor?

Chiroyli bo'lsin, deb kim oshiga sabzi va sholg'om o'rniga oltin, kumush, no'xat o'rniga qimmatbaho dur, mayda lavlagi o'rniga toza la'l solgan?! Ovqatning yuzida zarrin nur sochuvchi quyosh, tovoq ustida esa non o'rniga oy kulchasi, non ustidagi ko'k o'rniga zumurrad, dasturxon ustida bodring o'rniga ko'k tosh bo'lsa, Xudo haqi, kel, o'zing insof bilan ayt, och odam bu narsalarni qanday qilib yeydi?!

Bular orasida ajoyib narsalar bo'lsa ham, lekin durlari tishlarni sindiradigan ofat; chaynaganda tishga ozor yetib, yutaman desang, bo'g'uz jarohatlanadi. Hashamat uchun qilingan bu osh yeyiladigan bo'lsa, u osh emas balki bir necha bo'lak toshdir. Bu osh

oshqozonga yuborilar ekan, ayt-chi, uni oshqozon qanday xazm qiladi? Oshqozon mayda toshlarni emas, o'ziga muvofiq oshni xazm qiladi. Ularni sen yeyish mumkin bo'lgan ovqat deb hisoblama; ular boshdan-oyoq odamni o'ldiradigan zahardir. Kimki bu narsalarning bahosini sanaydigan bo'lsa, o'zini o'ldirib, xunining bahosini berishi kerak. Ular xazm bo'lgan taqdirida ham, insofing bo'lsa, boq, bu qanday xaddan oshish va isrofdir.

Kimki Qorun xazinasiga ega bo'lib, Jamshid mamlakati, Faridun toji uniki bo'lib, xayr uchun butun bir xazinasining eshigini ochmasa, foydasiz durru gavhar sochmasa, o'rinsiz karam ko'rsatmasa, bitta xayrga yuz minglab diram bermasa, ochga ovqat bersa, yalang'ochga to'n, yuz so'm so'raganga ming so'm, bir so'm so'raganga o'n so'm bersa, qancha boyligi bo'lsa shunga qanoat qilsa, Tangri oldida ham, xalq oldida ham uning ayblari doim kechiriladi.

Shunday odam ham borki, o'zining hech boyligi yo'q bo'la turib, qilayotgan sarfi bilan qanoatlanmaydi. Bunday odam o'rinsiz sarf-xarajat qilishga o'rgangan kishini ko'rib, o'shaning qilganini qilishni orzu etadi. Uning xazinasiga qo'li yetmay turib, o'shaning ehson va isrofgarchiliklarini havas qiladi. O'zining oddiy xashagini sarv bilan yonma-yon qo'yadi. Xarob otini Raxsh orqasidan choptirmoqchi bo'ladi. O'zi kiyish uchun ustiga palos topa olmaydi, lekin birovlariga naqshli liboslar bergisi keladi. Kimning o'y-fikri shunday bo'ladigan bo'lsa, oldinlari uning birovdan qarz ko'tarishga zarurati tug'iladi. Qarz ko'tarishdan boshqa xunar topa olmagach, oladi-yu, lekin qaytarib bergani tanini topa olmay qoladi. Olingan mablag'ni u qora yer bilan barobar qilib sarflaydi; va'dasining vaqti yetib, qarz bergan odam qarzini qistay boshlaydi. Qarz ko'tarib, sarf qilib sovurib, isrof tufayli hamma narsasidan ajraladi.

Shundan keyin u odamlar orasida sharmanda bo'lib, terga botadi yoki boshini olib, bir yoqqa qochib ketadi. U shuncha, yana yuz shuncha alamlar tortadi, lekin bular hammasi unga yana yuz xissa kam. Qanoatni tark etish uni vatanni tark etishga olib keldi; boshiga esa yuz ming balolarni keltiradi.

Kimki qanoatni maxkam ushlagan bo'lsa, uning ahvolidagi bu xil qiyinchiliklar yuz bermaydi. Mehnat qilib, ikki chaqa pul topish shoh in'om qilgan xazinadan yaxshiroqdir. Xotirjamlik bilan ichilgan qatiqsiz ugra osh birovning minnat bilan bergan shirin kulchasidan afzalroqdir. Kuni bilan qiynalib mardikorlik qilib, kechasi o'z uyini ma'mur qilish tama' toqini balandga ko'tarib, mardikorlikni yuz bor pastga urishdan yaxshidir. Yo'qchilikni bo'yniga olib, unga ko'nikkan odam eng yaxshi odamdur. Qanoat mulkidagi saroydan joy olishni mo'ljallagan odam yaxshilarning yaxshisidir.

Bunday odamning ko'ngliga bog'ni sayr qilish fikri kelsa, osmon gulshanini tomosha qilish bilan kifoyalanadi. Go'yo osmon gumbazi uning uyining nilufar rang gumbazidir. Bog'ining saxni esa ko'k rangdagi osmonning o'zidir. Osmon aylanasi go'yo uning uyining toqidir; nur sochayotgan quyosh esa uyining toqidagi to'garak shaklli naqshdir. Kun uning gulistonidagi gul, oy uning xonasidagi shamdir. Kechani qo'riqlayotgan yulduzlarning sabru qarori qolmay, shu shamning atrofida parvonaga o'xshab aylanishadi. Osmon va shafaq uning bazmini qizil fonusdek yoritib turadi; yangi chiqqan oyning o'rog'i esa uning naqsh soladigan asbobiga o'xshaydi.

Ha, shunday xayollar bilan u qanoat qiladi; nafs istaklarini man' etadi. Bunday odam o'z tasavvurlariga berilib xursand, yaxshi narsalarni eslab, shundan bahramand bo'ladi.

Agar bunday kishining himmat oti tezlik qilib, hayotda bundan ham kattaroq qadam tashlashni orzu qilib qolsa, kul ichidagi bir qancha cho'g'ni buyuk osmon va uning yulduzlari deb hisob qilsin! Butun jahonni bir xovuch tuprog'cha, jannat daraxtlari va mevalarini bir tutam xashakcha ko'rsin! Osmon qasriga u o'z vayrona uyini alishmasin, falakning toqiga esa qiyshaygan ayvonini bermasin! Uning bir parcha yuragi unga ovqat, hatto xursandchilik qilishi uchun yoqut bo'lsin! O'zi xor, qamishning ildizi bilan kun ko'rsa ham, lekin bu ildiz unga guldun olingan shakarning ta'mini bersin! Tovonlarining hamma tomoni yorilib ketsa ham, u yoriqlar yer yuziga ibratomuz kulayotgan bo'lib ko'rinsin! Chakmonining yirtiq choklarini madad gulshanidan esgan shabadaga yo'l deb bilsin! Pastni yuqori bilan aralastirib, teng qilmasin; oddiy sholni ipak mato bilan barobar ko'rmasin! Uning kulbasi oy shamidan yorisin; yelning qo'li eshigini doim ochiq tutsin! Egnidagi ko'k chakmoni, uning oq yamoqlari ko'k osmon va oq tongday yoqimli bo'lsin! Vayrona uyining har tomonida teshiklar bo'lsa, ularni o'rgimchaklar o'z pardasi bilan berkitsin! Dam olish uchun boshini toshga qo'ygan ekan, bu boshiga boshqa hech narsani, hatto humo patini ham istamasin! Qish kuni unga sovuq ta'sir qiladigan bo'lsa, gulxanning kuli po'stin bo'lib, sovuqni daf etsin! Yoz kuni issiqdan panoh izlaydigan bo'lsa, ko'prik soya berib, unga yotoq bo'lsin! Faqirlikdan u o'ziga Qorun xazinasini, ochlikni Faridun mulki hisoblasin! Qanoat qilish odati uni dunyoda odamlar orasida boylarning boyiga aylantirsin!

Shunday qilganda bu dunyoda tamagirlik el ko'zi oldida uni hech xor qilmaydi. Qiyomat kuni ham azob undan ketib, ko'nglida "hisob kuni"ning daxshati bo'lmaydi. Faqirlik uning asosiy sarmoyasi bo'lib, quyosh tik kelganda, uning soyasi quyoshga tushadi. Kimki Xudoning bergan ehsonidan xursand bo'lsa, bu dunyoda ham, u dunyoda ham baxtli bo'ladi. Kimki qanoatni tark etishni shior qilgan bo'lsa, bu tama' uni el ichida xor qiladi. Izzat tilar ekansan, qanoatni tama' qil. "Qanoat qilgan"ning joyi izzat taxtidadir.

XXXV

Qanoatli juvonmard bilan tamagir jahongashtaning hamroh bo'lgani, birining qanoat azobini chekish tufayli farog'at boyligiga erishgani, ikkinchisining farog'at boyligiga berilganidan xorlik azobiga qolgani

Fors o'lkasidan ikki or'toq Chin mamlakati tomon yo'l oldilar. Biri azaldan berilganiga qanoat qilardi; ikkinchisi esa undan ortiqni tama' etardi. Ular qanchadan-qancha yo'llarni bosib borarkanlar, yo'l bo'yida bir oddiy tosh uchrab qoldi. Uning yarmi yerga kirgan, yarmi tashqarida bo'lib, tashqaridagi qismiga ajoyib bir gap o'yib yozilgan edi. Yozilgan xatni ular o'qishdi:

- Kimki qiyinchilikka bardosh berib, toshning orqa tomonini ag'darsa, unda bir afsona yozilgan. O'sha afsonaga ko'ra, shu atrofda bir vayrona bor. Vayronaning tagida esa ajoyib bir xazina bor. Mashaqqatiga chidagan o'sha xazinaga ega bo'ladi. Kimki bu mashaqqatdan yiroqlik istasa, sabru qanoat hammadan yaxshiroqdir.

Tamagir buni o'qigach, besaranjom bo'lib, tamagirlik tomirlari qattiq ura boshladi. Xazina havasida tishlari g'ijirlab, toshning tagini qazishga tushib ketdi. Qanoat qiluvchi uning bu ishini ko'rib, parvo qilmasdan o'tib ketdi. U dedi:

- Bu naqadar mashaqqatli mehnat! Qanoat xazinasini mening hamrohimdir. Kimga Tangri ehson bermoqchi bo'lsa, tosh o'z-o'zidan yorilib, uning ostidagi ehson o'z egasini topishi mumkin.

U yo'lga tushib, tong otguncha yurdi, ertalab qarasa, bir shaharning chetiga kelib qolibdi. Shaharga kiradigan yo'l ko'p ekan.

Lekin shu shaharga birinchi bo'lib kirdi. U darvozaga yaqinlashib borganida, har tomondan odamlar chopib kela boshladi. Bu yer aholisining rasmi

bo'yicha, podshoh manguqlik yurtiga safar qilgan bo'lsa (o'lsa), shahar xalqidan buni sir tutishar ekan. Sahar vaqtida kim shaharga

oldin kirsam, uni taxtga o'tqazib, boshiga toj kiydirib, qo'lga uzuk taqishar ekan. O'sha rasm bo'yicha, uni ham davlat kishilari va askarlari mamlakat va sipoh ustidan podshoh qilib ko'tardilar.

Boshiga mashaqqatni ortib olgan do'sti bo'lsa, boylik havasiga berilib, mehnat bilan o'z jonini rosa qiynadi, toshni boshqa tomoniga aylantirdi. U yerda yozilgan xatga qarab, uni o'qidi:

"Kim xomtama bo'lsa, u dunyoda doim azobda", deb yozilgan ekan.

Uni qanoat mamlakatga podshoh qildi; buni tamagirlik azobi xor-zor etdi.

Ey Navoiy, birovdan uch pul tama' qilma: o'zingda bor bo'lsa, uni boshqaga bersang, shu -karamdir.

Ey soqiy, men sening bodangdan tama' qilaman, xolos. Bu ozod odamdagi ochko'zlik va tama'ni yo'qotadi. Uning bir qultumi bilan meni yo'lga boshla; qanoat mulkiga shoh qil!

XXXVI - Sakkizinchi Maqolat

Vafo haqidakim, "vafo" so'zining "vov" harfi "semurg" so'zidagi "sin" harflining o'ndan bin son e'tibori bilan "vov" - 6 ga teng bo'lgani kabi yashirindir, "fo"si Qof tog'i ostidagi "fo"dek ayon va "alif"i "kimiyo" so'zining oxiridagi "alif"ning o'zidir; nuqta esa dunyodagi eng aziz (nomi boru o'zi yo'q) o'simlik (mehrigiyo) chanog'idagi (kamyob) urug'dir; ushbu vafoga yetishishni istagan kishining ishi suv ustida yugurishdek va tuprog' ustida kema haydashdek bo'lmagan ishdir

Osmonning to'qqiz qutisi bo'lib, hammasi zar bilan ishlangan; ularning ichida yuz minglab qimmatbaho durlar bor. Undagi har bir durning yorug'ligi farog'at sham'idir, oddiy dur ham emas, sham ham emas, kechani yorituvchi durdir. Uning har bittasining qiymati butun bir konning bahosidan, konningina emas, butun borliq va makonning bahosidan ham ortiq. "Osmonlar" deb nom qo'yilgan bu narsa pok gavhardek yuz minglab yulduzlarga ega. Ularning birontasi boshqasidan pastroq deb fikrlashga aql ojizlik qiladi.

Bunda xayol qilish mumkin bo'lgan javharlarning hammasi bor bo'lib, aql javhari shunday savol beradi:

- Ha, bu konda bitta dur desang yuztasi topiladi; bu ummondan yuzta desang mingtasi topiladi. Lekin bularning orasida shundayi borki, u butun jahonni yoritib turadi. Bu dengiz ostidagi eng noyob dur o'shanisidir. O'sha dur agar o'z jamolini ko'rsatadigan bo'lsa, unga yana bir shunaqasini qo'shish imkoniyati yo'q. Sofdil odamlar u javharning otini so'rasalar, oh chekib, "Vafo gavhari!" deb javob ber.

Ha, bu noyob dur vafomikan? Vafo bo'lmasa, mehriyomikan? Yo'q, uni mehriyomikan ham dema, anqo deb ata, javharning yolg'iziyu durri yagona deb ata. U quyosh yuzidagi chiroyli xatga, tun sochini o'rimidagi mushki totorga ham o'xshab ketadi. Birovning qo'lga durning kattasi tushib qolsa, bu uning joni javhariga xavf bo'lgani kabi, kimda vafo gavhari bor ekan, doim azob-uqubat unga yordir.

Bunday odam kimni ko'rsa o'zini unga do'st deb biladi; unga o'zining mehrini, gavhardan qimmat vafodorligini izhor etadi. U kishi yaxshi odammi, yomon odammi, baxti kulganmi, yo'qmi, bundan qat'i nazar, unga beixtiyor shafqat ko'rsatadi. Bunday odam bamisoli ko'zlarga nur bergan quyoshga o'xshaydi. U ko'zlarni yoritadiyu, lekin buni u o'zi anglamaydi. Bunday odam go'yo o'z dur qatralarini yo'l-yo'lakay sohib ketayotgan bulutga o'xshaydi. Lekin u bu qilmishi tufayli gul ochilishidan bexabardir.

Gul o'zining bog'ni bezab turganini, isi dimog'ni muattar etishini qayoqdan bilsin. O't ham o'zining hamma narsani yondirishidan bexabar. Ichkilikning ham odamni mast qilgani bilan nima ishi bor? Kimda-kim shu gavhardan boshqa gavhargaga ega bo'lmasa, shunday ishlarni qila beradi-yu, lekin o'zining xabari bo'lmaydi.

Bu vafo gavhari qancha sharofatli bo'lmasin, unga bir qancha g'aliz sifatlar ham xos. Qaysi bir kishida bu gavharning boriigi ma'lum bo'lsa, uning boshiga gavhar o'rniga toshlar yog'iladi. Kishi birovga birorta yaxshilik qilgan bo'lsa, evaziga ming jafu ko'rsa ham, jafodan qutula olmaydi. Mevali daraxtning shoxi qancha meva bermasin, tergan kishi unga shuncha ko'p tosh otadi. Kon qancha ko'p pok gavhar bersa, konchi uning ko'ksini shuncha ko'p chok qiladi. Sham uyning ichu tashini qancha yaxshi yoritisa, uy egasi uning boshini shuncha ko'p uzadi.

Bu davr shunday o'ziga xos bir davrki, muhabbatning qo'li bilan panjalari orasida butunlay majaqlandi. Quyosh ham boshdan-oyoq mehrdan iborat bo'lgani uchun har kecha osmon uni yerga kirgizib yuboradi. Qalam vafodan baxs olib borgani uchun falak muftisi uning yuzini qora qildi. Tezkor osmon choh boshida aylanadi; quduq esa unga tomog'idan bo'g'ib, dushmanlik qiladi. Evohki, osmon yengiltaklik bilan aylanishni odat qilgandan buyon bu dunyo uning oldida cho'loq bir cholday turadi. Mexr ahliga javr qilish odatmi? Qoida o'zi shunaqami? Lutfu vafo yo'lida kim o'zini gardga aylantirsa, buning evaziga unga darddan boshqa narsa yo'qmi? Kimki vafo yo'lida boshini bersa, nahot unga to'lov dakki bo'lsa! Yoki bu zamon odamlariga birovning asalini olib, uning og'ziga zahar quyish asosiy o'lchov bo'ldimi? Birovga birov butun bir jannat gulshanining rang va bo'yiga ega bo'lgan hamda yangi ochilgan gul sovg'a qilsa, buning evaziga u tikandan boshqa narsa bermayotir. Berganda ham bir emas, yuzta tikan bermoqda.

Xalq shu taqlidda ish tutar ekan, bir odamni topish ishi juda qiyinlashadi. U odam qanday odam desangiz, u odam shunday odam bo'lsaki/u bilan do'stlik ishini tuzish mumkin bo'lsa, taqdirdan bir kishiga sitam_ etib, dard tikanlari qadalsa, xaligi odamga bu bir nafas o'z dardlarini izhor qila olsa, bir odam zamon xanjaridan yarador bo'lsa, xasratlashib, xaligi odamdan bir chora tilay olsa; hayotdan bir kishi biron malollik ko'rsa, xaligi odam bilan gaplashib, ko'nglini bo'shata olsa!

Har qanday odamning boshiga taqdir bir g'am solsa-yu, lekin uning bir hamdard do'sti bo'lmasa, sirini saqlash uchun tikib qo'ygan lablarining ipini so'ka olmasa, ko'nglida bor gaplarini birovga to'ka olmasa, dard uning tanasidan chiqqan shu'lani alangalatib, tutunini osmonning naryog'iga o'tkazib yuboradi. Balo tig'i ko'ksini yorib, dard uni bir nafasda xalok qiladi. Osmon g'am shamoli bilan joniga urib, umrining xirmonini ko'kka sovuradi.

Bas, shunday ekan, insonga yaxshi umr yor bilan; umr degani yori vafodor deganidir. Vafo rasmini qilmagan yor ziyosi yo'q shamga o'xshab ketadi. Shamda yonish ozig'i bo'lmasa, muz sumalagi kabi yonmasdan tura beradi. Haqiqiy yor bo'lsa, unga vafo ham yor deb bil; umrni ham yori vafodor deb bil. Kimki olamda yorsiz bo'lsa, u shunday bir sadafki, yaxshi duri yo'q. Kishi yolg'iz o'zi bo'lsa uning xunari ham yo'q; yolg'iz odam - odam qatorida sanalmaydi ham. So'qqabosh odam orzusiga yetolmaydi; axir, bir qoidan ovoz chiqqanini kim eshitgan?!

Yorsiz kishilarning ohlari g'am bilan qoplangan. O'tun ham bir dona bo'lsa, yonmay tutagani tutagan. Toq odamning maishat uyi ham, bilki, doim qiyshaygan; axir, bitta ustun butun uyni qachon ko'tarib tura olgan? Burgutning egnidagi bir qanoti sinsa, qancha tez uchsa ham, bir dam ucha oladi, xolos. Nard taxtasining to'sida to'piq-suyak bitta bo'lsa, o'yinchi o'yin boshlay olmaydi. Tosh bilan chaqmoqtosh bir-biriga urilmasa, bir-biridan uzoq tutilsa, ularning orasidagi masofa - firoq ularning ikkalasini ham qorong'ida tutadi. Ular bir-biri bilan bir laha ko'rishsa ham, ulardan chiqqan o'tdan butun olam ravshan bo'ladi. Qalamning ikkiga

This is not registered version of TotalDocConverter

bo'linga, uning o'zini ham, to'xta olmay qoladi. Yo bo'lmasa, jayron bir o'zi tinch bir joyni ko'zlab ketayotgan bo'lsa, kamonkash ovchi, bilki, uning payiga tushadi. Dur aybdan qancha uzoq (yagona) bo'lsa ham, lekin yonida la'l ham bo'lsa yomon bo'lmaydi. Kimki gadoy bo'lsa, yonida bitta yori bo'lsa, u dunyoga shoh bo'lishdan or qiladi. Lekin shoh bo'lsayu, yonida yoru hamdami bo'lmasa, uning ichidagi dard yuki og'ir bo'ladi. Birov birovga hamnafas bo'lib, do'stlik qilsa, kishi har qancha g'amni ham yengil o'tkazadi. Yor shunday bebaho bir gavharki, unga shoh ham muhtoj, gado ham. Lekin bu sifatleri yozib o'tilgan yor, afsuski, bu davrda yo'q. Bo'lsa ham, uni topish oson emas; xususan, odamzod orasidan topish imkoni yo'q. Malaklar to'dasida bo'lishi mumkin. Lekin ularni qo'lga kiritish uchun osmonga ko'tarilish ham qiyin-da. Parilar ham bu sifatdan xalodirlar; chin inson bo'lishni parilar qayoqdan bilsin! Agar senga bu so'z qorong'i bo'lsa, ayt-chi, qaysi bir pari chehrada vafo ko'rding? Uni topish garchi qiyin bo'lsa ham, odamlar orasida bor bo'lishi mumkinmi? U yorning vasli kimgaki nasib bo'lsa, uning sha'niga "Qur'on"da "g'alaba yaqindir" oyati yozilgan. Kimki o'zining bir yori bilan ko'ngli shod ekan, malaklar to'dasi unga: "Ko'z tegmasin!" -deydi. O'z yorining vaslidan kimki bahramand ekan, kuygan jonim uning boshiga isiriq bo'lsin! Kimki vafo ko'rib, bunga javoban jaf o'qilmagan bo'lsa, uning oldida vafodan boshqa ish qilmagan bo'lsa, ey sabo, jonimni men senga topshirayin: sen ibo qilmay, uning oldiga olib bor. Quyun bo'l, boshidan aylanib-o'rgil, mening jonim esa qo'yingda xasday bo'lib, mendan unga arzi duo yetkazgach, jonimni uning yo'lida fido qil! Uning chamanidan bir dona barg olib kel, demayman. Uning yo'lining changidan ko'zimga olib kelib surt. Agar senda uning xizmatida qolishga kuch topilsa, mening ahvolim haqida arz qilib bo'lganingdan so'ng, avval oyog'iga yiqilib, past bo'l, yo'lida tuprog' bilan barobar bo'l. Tong nasimi kabi xomush bo'lma; kechki shamol kabi qichqiriq "Ey boshdan-oyoq pok ruh odam, butun sening o'zi ruhki, "ruhim senga fido bo'lsin!" Sening visolingni qancha orzu qilib, intizor bo'lay? Firoqingga yana qancha giriftor bo'lishim kerak? Bag'rim balo tog'ining lolasi bo'lib, ko'zimdan har tomonga laxta-laxta qon oqmoqda. Hajring tufayli jonim dardmand bo'lib qoldi; ajal tomirlari unga qayishdek chirmashgan. Seni istab shuncha ko'p qadamlar bosdimki, izlay-izlay oyog'imdan ajraldim. Seni tilab, har qancha azob bo'lsa tortdim; visoling ganjini tilab, dardu ranjdan boshqa narsaga ega bo'lmadim. Maysani qidirdim, lekin menga tikonlar sanchildi; la'l dedim, lekin cho'g'larda kuyib o'rtandim. Lola istab, ko'ksimda dog'lar ko'rdim; gul qidirib, ko'nglumdan tikonlar topdim. Kimdan men jonimni ayamagan bo'lsam, u menga imkoni boricha javrini ayamadi. Kimning oyog'iga bosh qo'ygan bo'lsam, boshimga toshni do'ldek yog'dirdi. Ey voh, yuzta toshning orasida qolgan yolg'iz boshim! Charx mening boshimni yuzta deb o'ylabdi. Xuddi shu nafasda rahm etib, boshimga yetib kelsang-chi. Men o'lib ketgandan so'ng kelishingdan nima foyda?!" Mening bu istagimni qabul qilib, u quyosh mendek xarob bir odam tomon yura boshlasa, joyingda turib qolmasdan darxol oldimga kel, men uchun bu xabarni Xizr hayoti haqidagi xabar bilan teng deb bil. Uni kutib olishga chiqib, yuz bor afg'on qilay, fig'on emas, balki jonimni unga fido etay! U jononaga ko'zim tushar ekan, yig'lay-siqtay; shukronasi uchun uning oldida jonimni beray! Shunday darmon bilan jonjmdan dardni olsin. Oxirgi vaqtda men armon bilan (hayotdan) ketmay. Agar menga bu maqsad nasib bo'lmasa, uning diydorini ko'rish baxti muyassar bo'lmasa, u vaqtda fano dashti tomon yo'l olganim yaxshi! Yo'qlik mamlakatidan joy egallaganim durust! Har kim ham vafo jomi'dan ichar ekan, muhabbat mayidan ko'ngli jo'sh urarkan, bu ishda menga taqlid qilsin! Bundan kelib chiqib men shunday umid qilamanki, u yorga kim butun dunyosini fido qilsa, uning muhabbatida hatto jonini ham ayamasa, uning to'qqiz osmon og'irligidagi yuklarini ko'tarib tursa, bunday vaqtda yor ham loaqal bir zarra mehr bilan javob berishi kerak! Uni vafo konining gavhari desin; vafo konigina emas, vafo jahoni desin. Unga mirnatdorchiligini tilida takror-takror aytsin; ko'nglini uning muhabbatiga makon etsin. Bunday baxtli vaqtda umid qilamanki, unday odamga mendan ham sadaqalar bo'lsin! Bunday jononaga u jonini fido qilsin, minnatlarini jon deb qabul qilsin. Vafo agar ikki tomondan bo'ladigan boisa, ularning hayoti shuncha shodlik topadiki, buning ta'rifi varaqlarga, varaqlarga emas, ufqlarga ham sig'maydi.

XXXVII

Ikki vafodor yor bir-biriga vafo qilib, boshlaridan kechgani, ularning sharofati bilan yuz ming bosh qilichdan va qilich qindan qutulgani, hatto qayta qingaga kirgani Eshittimkim, baxtli podshoh, to'rt ulusning xoni Temur Ko'ragon iqlimlarni fath etishga kirishganda, Hindistonda qattiq jang bo'ldi. Unga g'alaba yuz ko'rsatib, taqdir dushman lashkariga shikast soldi. Dushmanlarning hammasi dinsiz bo'lgani uchun (Temur) bek: "Hammasini qilichdan o'tkazinglar!" - dedi. O'liklarning ko'pligidan dashtlar to'lib ketdi. Qizil qon Nil bo'lib oqdi. O'sha soy toshicha kallalar uchdi; har kishi o'zboshimchalik bilan bosh oldi. O'tkir tig'lar har tomonda qon to'kib, butun olamga g'avgo soldi. Shu payt ikkita bechora sevishgan nogoh ushbu qotillarga duch keldi. Shohning jazosidan omon qolish uchun askarlardan biri ularning birini chopmoqchi bo'lib otidan tushdi. Uni o'ldirish uchun askar yonidan tig'ini chiqargan edi, unisi o'z sherigini tig' ostida ko'rib, uni ximoya qilish uchun qotilga o'z boshini tutdi. - Agar sening maqsading bosh olish bo'lsa, uni qo'y, uning o'rniga bu boshni ola qol! -dedi u. Askar uning boshini olmoqchi bo'lgan edi, unisi ham xuddi shu so'zni aytdi. U qaysiga o'z zulmini ko'rsatmoqchi bo'lsa, boshqa biri o'sha gap bilan oyog'iga yiqilar edi. Burgut panjali qotilning jahli chiqib: - Paysalga solmay ikkalangizni ham chopaman! - dedi. U qaysi birini o'ldirishga oshiqsa, ikkinchisi toqatsizlik bilan der edi: - Tez bo'l, oldin meni o'ldira qol, to men o'lguncha loaqal u tirik tursin! Ular bir-birlariga o'z boshlarini in'om qilardilar. Boshlarini kesdirish uchun tig'ni talashar edilar. Shu munosabat bilan orada birpas xayallash yuz bergan edi, birdan xaiq'orasida omon-omon bo'lgani haqida nido ko'tarildi. Chunki bu ikki yor bir-biri uchun jonidan kechgan edi, shoh ham xalqning gunohidan o'tdi. Bu ikki yor do'stlik, sadoqat tuyg'ularini namoyish qilib, elni ham, o'zlarini ham xalos qildilar. Ey Navoiy, Xudo senga ham yor bersa, sen ham unga boshingni va joningni fido et. Ey soqiy, mehru vafo shartlariga sodiq boisang, chin do'st bo'lsang, bir qadah keltir. Jonim xalqumimga keldi, menga davo qil, qachongacha va'da berasan, endi va'dangga vafo qil!

AvvalgiII- qismB Keyingi